BIRKÁS ANTAL

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AZ EURÓPAI UNIÓ ORSZÁGAIBAN: MODELLEK, ALTERNATÍVÁK

BIRKÁS ANTAL

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATA AZ EURÓPAI UNIÓ ORSZÁGAIBAN: MODELLEK, ALTERNATÍVÁK

Lektorálta: Dr. Boleratzky Lóránd

ISBN

Minden jog fenntartva. A könyv egészének (vagy részének) újranyomtatása, másolása, bármilyen formában történő újraelőállítása illetve tárolása a szerző írásbeli engedélye nélkül tilos és büntetőjogi felelősségre vonással járhat.

Felelős kiadó:
©

Budapest
2017

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés 11
I. Állam és egyház fogalma – jogi-politológiai és teológiai megközelítés 17
I.1. Az állam fogalma 18
I.1.1. Az állam fogalma – jogi-politológiai megközelítés 18
I.1.2. Az állam fogalma – teológiai megközelítés 21
I.2. Az egyház fogalma 25
I.2.1. Az egyház fogalma – teológiai megközelítés 25
I.2.2. Az egyház fogalma – jogi-politológiai megfogalmazás 29
I.3. Modellek Európában – a főbb modellek megkülönböztetése 31
1.3.1 Az államegyházi modell 32
1.3.2 A radikális elválasztás modellje 33
1.3.3 Kapcsolódó modell 35
1.3.4 Együttműködő elválasztás modellje 36
II. Konkrét ország-tanulmányok – a szempontrendszer 39
II.1. Svédország 43
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 43
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 45
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 46
Egyéb jogi összefüggések 52
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 55
Az egyház-finanszírozás kérdései 57
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 60
Befejezés 60
II.2. Finnország 63
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 63
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 64
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 66
Egyéb jogi összefüggések 71
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 75
Az egyház-finanszírozás kérdései 76
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 79
Befejezés 80
II. 3 Dánia 83
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 83
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 84
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 86
Egyéb jogi összefüggések 92
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 95
Az egyház-finanszírozás kérdései 97
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 98
II.4-7. Modellek, egy-egy adott modellhez tartozó ország részletes vizsgálatával 101
II.4. Az államegyházi modell. Görögország 103
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 103
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 103
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 104
Egyéb jogi összefüggések 107
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 110
Az egyház-finanszírozás kérdései 111

Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 112
II.5. A kapcsolódó modell. Németország. 117
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 117
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 117
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 118
Egyéb jogi összefüggések 123
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 126
Az egyház-finanszírozás kérdései 127
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 129
II.6. A radikális elválasztás modellje. Franciaország 133
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 133
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 133
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 135
Egyéb jogi összefüggések 137
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 139
Az egyház-finanszírozás kérdései 140
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 141
II.7. Az együttműködő elválasztás modellje. Olaszország 145
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 145
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 145
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 149
Egyéb jogi összefüggések 149
Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában 151
Az egyház-finanszírozás kérdései 152
Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. Aktualitások 153
III. Magyarország 157
Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák 157
Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések 159
Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése 167
Az egyház-finanszírozás kérdései 171
Problémák, aktualitások 172
Befejezés – összegzés a modellekkel kapcsolatban 175
Függelék 183
Felhasznált irodalom 205
Relation of State and Church in the countries of the European Union (summary) 217

A Dunántúl szerelmeseként ajánlom e könyvet a nagy Bakonynak és a szelíd Sokorónak

Bevezetés

Könyvemben – amely elsősorban a lelkész és jogász, valamint nemzetközi kapcsolatok szakos hallgatóknak a felkészülését hivatott segíteni – állam és egyház kapcsolatának viszonyait elemzem, illetve mutatom be.

Itt és most arról írok, hogy a 21. század elején milyen viszonyokat, nemzeti sajátosságokat találunk Európa északi felén (azaz az általam vizsgált Skandináv országokban: Svédországban, Finnországban és Dániában), valamint a különböző modellekhez kapcsolódó délebbre eső országokban (az államegyházi modell esetében Görögországban, a radikális elválasztás modelljének esetében Franciaországban, a kapcsolódó modellnél Németországban, az együttműködő elválasztás modelljének esetében Olaszországban). Az elemzési sorból természetesen a most átalakulóban lévő Magyarország sem maradhat ki.

Könyvem öt fő részből áll. Az első fejezetben teoretikus leírását adom az állam és egyház fogalmak jogi-politológiai, illetve teológiai mibenlétének, majd ezt követően állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában a ma Európában megfigyelhető főbb modelleket mutatom be. A könyv második nagy egysége három skandináv államon túl az egyes modellekhez tartozó országokat elemzi, míg a harmadik fejezet teljes egészében Magyarországgal foglalkozik. A befejező rész (Befejezés) egyfajta összevetés és konklúzió, európai kitekintésben. A főszöveghez tartozó függelék számos táblázattal, adattal, grafikonnal segíti a még teljesebb megértést és kitekintést. Az aprólékos munkát és időigényes odafigyelést megkövetelő összefoglaló ábrák, táblázatok és összefoglalók a főszövegben írtak jobb megértését, illetve azok illusztrálását szolgálják.

A könyv az összehasonlítás „erejére” épít, arra a meggyőződésre, hogy az egyes példák jobban és sikeresebben érthetők meg akkor, ha azokat más – jelen esetben a felekezeti homogenitásnak és a közös történelmi gyökereknek is

köszönhetően hasonló jellegű, de mégis különböző – esetekkel vetjük össze (ez elsősorban a Skandináv országokra igaz, de az azonos szempontrendszer miatt a „modell-országok" összevetésénél is hasznos e módszer). A könyv második nagy része (ország-tanulmányok) teljes egészében erre épít. Mindez a dolgozatban érvényesített – az egyes ország-tanulmányoknál is figyelembevett – azonos szempontrendszer alapján még érthetőbb.[1]

Végezetül, két ok, ami miatt e könyv megírásába fogtam: a gyakorlati (oktatói és törvényhozói, kormányzati munka) hasznosíthatóság okain túl hiszem, hogy a téma – az állam és egyház viszonya, a vallásszabadság kérdése – önmagában is rendkívül fontos. Sajnos, a jelentőségéhez képest nem kap akkora figyelmet, amekkorát megérdemelne. Pedig a vallásszabadság megléte, illetve az állam semlegességének nem csak papíron létező valósága legalább annyira fontos, mint sok más egyéb téma.

Ami pedig a választott országok körét illeti: mindig is vonzott az „északi országok" világa. Azok történelme, kultúrája, énekei – amelyek közül evangélikusként számosat én magam is jól ismerek – mindig is közel álltak hozzám: egy tiszta világ élhető országairól írok, olyanokról, amelyekre a lutheranizmus különös erővel hatott, és amelynek jótékony hatásai – a szekularizáció ellenére – még ma is érezhetőek. Ráadásul e világ ébredési mozgalmai a 20. századi magyar valóságra, kegyességre is óriási erővel hatottak. Magától értetődő volt a számomra, hogy akkor, amikor „célországokat" keresek, az „északi országokat" választom, a „modell-országok" (Görögország, Németország, Franciaország, Olaszország) és Magyarország mellett.

[1] Az összehasonlítást szolgálják a függelékben található – rengeteg aprólékos és időigényes munkát megkövetelő – táblázatok is. Ezek többségét saját kutatómunka alapján készítettem el, míg vannak köztük – két, illetve három esetben – minisztériumi anyagok is, amelyek közlését Dr. Fedor Tibor főosztályvezető engedélyezte.

Ez utóbbiak vizsgálata pedig kötelező. A modellekkel összefüggésben a hazai és a külföldi szakirodalom is ezeket ismerteti általában, Magyarország pedig – itt élve és kutatva – „adja magát”. Egy változó világ képlékeny „elemeit” kellett, hogy megragadjam a könyv összefoglaló (záró) fejezete előtt. A magyar valóság témám vonatkozásában folyamatos változás alatt áll.

Végezetül néhány személyes megjegyzés. A dolgozat megírását lehetőségek és kényszerek segítették. Lehetőség volt maga a témaválasztás, amelyre az érdeklődési köröm és végzettségeim mellett a minisztériumi munkám is „determinált” – ez utóbbi abban az értelemben, hogy a 2011-es évi minisztériumi munkám során (egyházi közösségek elismertetésének európai feltérképezése) akaratlanul is rá kellett, hogy döbbenjek állam és egyház kapcsolatának európai sokszínűségére. E tekintetben Dr. Fedor Tibor főosztályvezető, Dr. Galik Gábor kabinetfőnök és Szászfalvi László államtitkárok „tettek érdekeltté” a témában, amit aztán a későbbiekben immáron én magam vittem tovább, új szempontokat és kutatási irányokat keresve önmagam és a könyvem számára. Dr. Fedor Tibor szakmai tanácsaira és meglátásaira azonban később, a dolgozat megírása közben is bármikor számíthattam.

De lehetőség volt az a kapcsolatrendszer is, amelyben éltem és élem a mindennapjaimat. Lehetőség volt a Dr. Fabiny Tamás püspök által felajánlott EKD-kurzus (egyházjogi szeminárium) Pullachban – ahol Európa legjobb egyházjogászaitól[2] hallhattam előadásokat –, vagy éppen a Dr. Boleratzky Lóránd professzor által nekem adományozott könyv (Állam és evangélikus egyház Finnországban), ami már jóval korábban, vagy tíz évvel ezelőtt a

[2] Előadóink a vonatkozó témák legrangosabb szakemberei voltak, neves német egyetemekről. Előadásaik sorrendjében: Prof. Dr. Micahel Germann egyházjogász (Halle), Prof. Dr. Heinrich de Wall egyháztörténész, jogtörténész (Erlangen), Prof. Dr. Christian Walter (München), Prof. Dr. Shristine Axt-Piscalar teológus, hitvallási iratok szakértője, valamint a hetet végig moderáló, és az utolsó két nap részbeni előadója Prof. Dr. Hans Michael Heinig (Göttingen).

témára irányította a figyelmemet. Boleratzky professzor akkor a PhD-dolgozatomnak (Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei) volt „külsős" témavezetője, és „csak úgy" ajándékozott meg az általa 1947-ben (!) írt könyvritkasággal – döntő volt e hatás. Boleratzky professzor barátsága és tanácsai, e konkrét dolgozattal (kötettel) kapcsolatban tett észrevételei szintén hatottak a szövegre, annak éveken át tartó formálódására.

A „lehetőségek" között kell megemlítenem a 2011-es gödöllői vallásközi konferenciát is, ahol W. Cole Durham professzorral – a téma nemzetközi szaktekintélyével – is találkozhattam, és akivel a későbbiekben is kapcsolatban maradtam (2011 óta még egyszer, a 2013/2014-es akadémiai évben volt lehetőségem találkozni vele itt Budapesten). Számos irodalmat kaptam tőle e-mail-ben az elmúlt évek során.[3]

De beszélni kell a kényszerekről is, amelyek hol gátolták, hol pedig – indirekt módon – gyorsították, segítették a munkámat. Ezek közül elsősorban a balestemet kell megemlíteni – anélkül, hogy túlságosan személyes jellegűvé válna a bevezetés. 2015-ben egy autó gázolt el Budapest belvárosában (zebrán), aminek a következtében és eredményeként (komoly szemműtét, látásromlás) a kutatói munkámat és az eleve elgondolt vizsgálódási szempontokat részben kénytelen voltam átalakítani, elsősorban rövidíteni. Eredetileg 11 ország részletes vizsgálatát szerettem volna megírni; ebből lett végül 8, közel egy éves csúszással. E kényszer (a baleset és annak következményei) alapvetően kihatással volt a lehetőségeimre, ahogyan az a tény is, hogy a – kutatással együtt – közel öt éves munka alatt az általam vizsgált országok, illetve azok bizonyos jellegzetességei is rengeteget változtak: ezeket a legtöbb helyen igyekeztem korrigálni, a rendelkezésemre álló és elérhető adatok és irodalom alapján azonban ez nem mindenhol és nem minden dimenzió

[3] Többek között a Law and Religion: National, International and Comparative Perspectives című 2010-ben megjelent kötetet.

esetében sikerült. Az ebből fakadó esetleges pontatlanságok miatt a felelősség alapvetően engem terhel.[4]

A kényszerek között kell megemlítenem a minisztériumi munkámat is: a főreferensi, majd a miniszteri főtanácsadói állás – ez utóbbi közel két éven át –, majd az ezt követő kormánybizottsági elfoglaltságok kevés időt hagytak az írásra. A nem minden esetben szabatos fogalmazás alapvetően ennek és a balesetemnek köszönhető. Mindazonáltal remélem, hogy mindez nem nehezíti a tartalom megértését: a vallásszabadság fontosságának az ügyét, az egyházak szeretetét és az európai sokszínűség realitására való rácsodálkozás lehetőségét.

Végezetül szeretném megköszönni mindazok türelmét (elsősorban a családomét), akiktől az időt – gyakran a hétvégéimet és az éjszakáimat, a pihenésre szánt szabadságomat – elvettem azért, hogy ezt a munkát megírhassam és befejezhessem. Köszönöm e tekintetben is a türelmet.

Kívánom, hogy ez a kötet segítse a lelkészek, a nemzetközi kapcsolatok iránt érdeklődők és a jogászok/politológusok látókörének bővítését, sok-sok kitekintéssel, európai perspektívában.

Budapest, 2016 októbere

[4] Mentségemre szól, hogy sok esetben az azonos időszakból származó források is eltérő adatokat és tényeket hoznak. Ezeket az esetek egy jelentős részében személyes kapcsolatokat „megmozgatva”, illetve a kinti minisztériumok munkatársait megkeresve sikerült tisztáznom.

I.Állam és egyház fogalma – jogi-politológiai és teológiai megközelítés[5]

A főbb fejezetek előtt fontosnak tartom állam és egyház fogalmának valamiféle fogalmi/elméleti rögzítését, röviden, lényegre törően. Előrebocsátom azonban, hogy – különösen is az egyház fogalmának az esetében – ez inkább „világi jellegű", világi nézőpontból történő definícióalkotás lesz (külső egyházjogi, azaz, állami egyházjogi megközelítésű). Ennek az oka elsősorban az, hogy – például a magyar szabályozás esetében is – az állami egyházjog – a felekezeti, „belső" egyházjogtól eltérően – kénytelen a teljes vallási valóságot figyelembe venni, és ezáltal olyan közösségek jogállását is szabályozni, amelyek a hagyományos keresztény látásban teológiai értelemben nem tekinthetőek egyháznak.[6] Ez azonban a világi állam számára nem szempont, kénytelen a rendelkezésére álló eszközökkel e közösségek viszonyait is szabályozni. Azaz, a semleges állam esetében a szabályalkotás során más szempontok dominálnak.[7] Ez a fajta látásmód részben igaz az állam fogalmának a meghatározásakor is, persze, számunkra – egyházi egyetem oktatójaként és hallgatóiként – mindazonáltal izgalmas lehet annak a kérdése is, hogy a hívő, keresztény látás mit mond, illetve tanít az államról, a „világi felsőbbségről".

[5] E felvezető fejezetet (I.1 és I.2 fejezetek) – fogalmi tisztázást – Dr. Boleratzky Lóránd tanácsára, az ő helyeslésére tartottam meg. Az a nem jogász, illetve politológus hallgatók számára mindenféleképpen hasznos lehet, különösen is annak jogi, államtudományi, politológiai vonatkozásai.

[6] Bár protestánsként használhatnám a „mi köreinkben" jobban elterjedt keresztyén kifejezést is akár, mégis, inkább a többünk által használt „keresztényt" használom. E megkülönböztetés más nyelveken teljességgel értelmezhetetlen: én magam sem kívánok „nyakaskodni" ez ügyben. Igaz, hozzáteszem, hogy a kifejezést mindig „krisztusi" („keresztyén") értelemben használom, hisz maga a kifejezés is ezt jelenti (a Szentírás tanúsága szerint az antiókhiai krisztushívőket nevezték először kereszténynek).

[7] A fent megemlített indok csupán egy a sok közül. A szabályozás szükségességét, illetve a dolgozatban alkalmazott „külső" szempont legitimitását más okok is magyarázzák (gazdasági, szervezési, de akár biztonságpolitikai szempontok is stb.).

I.1. Az állam fogalma

I.1.1. Az állam fogalma – jogi-politológiai megközelítés

A részletes leírás helyett – ezeket bárki megtalálhatja a legtöbb jogi vagy éppen politikatudományi kézikönyvben[8] – azon vonásokat emelem ki, amelyeket az állam meghatározásakor én magam különösen is fontosnak tartok. Ezek pedig a következők: az együttélés legáltalánosabb kerete, identitás-vonatkozások, alávetettség kérdése, valamint a szuverenitás problematikája.

Az együttélés legáltalánosabb kerete, identitás-vonatkozások

Az állam – mint egyfajta kötelező, „kényszerű" tagság-viszony rendszere – a benne élők számára az együttélés legáltalánosabb kerete, méghozzá olyan „valami", amely egy sor kötelezettséget és jogot állapít meg az állampolgárai számára. Az állam – és hozzá kapcsolódóan az állampolgárság intézménye – olyan valóság, amely más „tagságoktól" és annak tartalmától eltérően kötelező rájuk nézve.

Másfelől, ez a fajta viszonyrendszer fontos az identitás szempontjából is: lehetőséget teremt az azonosulásra, egy adott közösséghez való tartozásra és annak megélésére.[9] Az állam

[8] Magyar nyelven ezek közül néhány – a teljesség igénye nélkül: BAYER, József: A politikatudomány alapjai. Napvilág Kiadó. Budapest. 2000., HASKÓ, Katalin – HÜLVELY, István: Bevezetés a politikatudományba. Osiris Kiadó. Budapest. 2003., GALLAI, Sándor – TÖRÖK, Gábor: Politika és politikatudomány. Aula Kiadó. Budapest. 2005., BIHARI, Mihály – POKOL, Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1998., GYURGYÁK, János: Mi a politika? Osiris Kiadó. Budapest. 2004., végezetül két jogi-államtudományi alapmunka, illetve tanulmány, VISEGRÁDY, Antal: Államtan. Dialóg Campus. Pécs. 2004., illetve GYŐRFI, Tamás – SZABÓ, Miklós: Az államok osztályozása. In: SZABÓ, Miklós: Bevezetés a jog- és államtudományokba. Bíbor Kiadó. Miskolc. 2006.

[9] Ezzel összefüggésben fontos az állampolgárság intézményének a megemlítése is. A jogi jellegen túl maga az állampolgárság érzelmi elemeket is magában foglal. Kifejezi az adott államhoz, de mindenekelőtt „annak nemzetéhez" való tartozást, a közös történelem, a nyelv, a kultúra, és a hagyományok, valamint az azonosságtudat kötődéseit. Fontos hangsúlyozni, hogy maga az intézmény nem kötődik az állam területén való tartózkodáshoz, mindazonáltal kétségtelen tény, hogy az ilyen esetekben

ebben az összefüggésben olyan (szolidaritási) közösség, amelyben a közösség egy személyek feletti – jog által is megragadható – entitásnak engedelmeskedik.

Alávetettség kérdése

A Thomas Hobbes-i ősállapottól eltérően – ha egyáltalán feltételezhetünk bármi ilyenfajta „ősállapotot" – az állam és az általa fenntartott jogrend – nem részletezve itt és most annak kérdését, hogy állam és jog között milyen viszony, időbeni sorrend stb. tételezhető – kétség kívül egyfajta biztonságot nyújthat a polgárainak – bár erre a 20. század számos alkalommal és kellő súllyal rácáfolt. Mégis, azt gondolom, hogy az állam és annak tartós jogrendje teremthet olyan körülményeket, amelyek messze „civilizáltabbak" ahhoz képest, mintha az emberek, vagy azok egy csoportja egyvalaki vagy többek akaratának, „kényekedvének" lennének kiszolgáltatva. Sőt, azt hiszem, hogy helye van a „költői kérdés" feltevésének: vajon nem azért létezik-e az állam, mert az emberek inkább hajlandók annak engedelmeskedni, mások – konkrét személyek – hatalma helyett? Vajon az ember nem azért „találta-e ki" az államot (és a jogrendet), hogy ne egy valaki uralkodjon felettük, hanem valami állandóbb és kiszámíthatóbb? Politológiai nyelven megfogalmazva: nem arról van-e szó, hogy az emberek inkább „szavaznak" az uralomra, mint a hatalomra? Azt hiszem, hogy a válasz határozott igen: a (jog)uralom intézményesítettségénél fogva tartósabb és biztonságosabb állapotokat teremthet.[10]

Azt hiszem, hogy ezek olyan kérdések, amelyeket fel kell tenni, annál is inkább, mert azoknak messzemenő összefüggései vannak, illetve lehetnek a joguralommal, a szuverenitással és az

az állam nem élhet/nem tud élni szuverén jogával, az állampolgár pedig – az esetek többségében – az állampolgárságból adódó jogaival. Természetesen az is igaz, hogy ilyen esetben gyakran az érzelmi kötődés is gyengébb. A magyar helyzet e tekintetbe is számos sajátosságot mutat, a trianoni szétszabdaltságnak „köszönhetően" és az utóbbi évek óriási (több százezres) kivándorlásának az eredményeként.

[10] GYURGYÁK, János: Mi a politika? Osiris Kiadó. Budapest. 2004.

alkotmányossággal kapcsolatban is. Ez utóbbiak közül lássuk végül a szuverenitást.[11]

A szuverenitás kérdése

Végezetül azt gondolom, hogy akkor, amikor az állam mibenlétét kívánjuk jogi-politológiai oldalról meghatározni, beszélnünk kell a szuverenitásról is. Bár e fogalomról lehetne akár vallási megközelítésben is szólni, itt és most kimondottan „világi", politikai szempontból teszem ezt. Mi a szuverenitás? Mit jelent az állam szuverenitása politikai, politikatudományi szempontból? Milyen jellemzői, jellemvonásai vannak? Ezek a legalapvetőbb kérdések e fogalom vizsgálatának az esetében.

A szuverenitás mindenekelőtt a tekintély és a hatalom egyesítő fogalma, olyan felségjog, amely a legfőbb hatalom gyakorlására utal, illetve azt fejezi ki. Azaz, a szuverenitás azt fejezi ki, hogy kinek, illetve kiknek van joga meghozni adott politikai közösségen belül a legvégső döntéseket.

A szuverenitás a legfőbb hatalmat jelenti. Milyen jellemzői vannak e szuverenitásnak? Lánczi András alapvetően a következő jellemvonásokat tartja fontosnak megemlíteni a szuverenitással összefüggésben:[12]

1. adott jogi-politikai hierarchiában mindig övé a végső döntés;
2. a hatalom általános, kiterjed minden cselekedetre, amely az adott politikai közösségen belül történik;
3. ez a hatalom öntörvényű (autonóm), azaz a szuverén – a legfőbb hatalom – független minden más hatalmi közegtől.[13]

[11] A szuverenitás olyan vonás, amelyről az állam esetében mindenféleképpen beszélnünk kell: ez az egyik leginkább védett, és a konfliktusok esetében védelmezett „jellemző". Nélküle az állam értelmezhetetlen.

[12] GALLAI, Sándor – TÖRÖK, Gábor: Politika és politikatudomány. Aula Kiadó. Budapest. 2005. 43. oldal.

[13] Ez utóbbi még akkor is így van, ha tudjuk jól – és erről maga Lánczi is beszél –, hogy a valóságban korlátozott külső és belső szuverenitásról beszélhetünk csupán.

Azaz, a szuverenitás mindig a hatalom legvégső és legmagasabb mozzanataira utal, arra, hogy ki is az „abszolút vezető” egy adott politikai közösségen belül.

I.1.2. Az állam fogalma – teológiai megközelítés

Teológiai oldalról – különösen is eszmetörténeti, illetve teológiatörténeti távlatokban tekintve a dolgokat – egy egész disszertációra való terjedelemben lehetne írni az állam, illetve a „világi felsőbbség” mibenlétéről. E helyen én csak egyetlen egy dolgot tartok fontosnak rögzíteni: a legtöbb felekezet, illetve teológiai gondolkodó – alapvetően Pál leveleire alapozva – szükségszerűnek tartja a világi felsőbbség létét, sőt, annak Istentől rendelt voltát vallja. Ugyancsak a Római levelek alapján a neki való engedelmességet tanítják.[14]

A világi felsőbbség léte különösen is Luthernál szükségszerű: a jelen világ viszonyai között az nélkülözhetetlen a rend fenntartása érdekében. Sőt – miként azt Luther vallja –, a világi felsőbbség és annak törvényei – amit „némi leegyszerűsítéssel” az állammal azonosíthatunk – végső soron Isten uralmának az egyik eszköze, amelynek az ember engedelmességgel tartozik. Ez a fajta gondolkodás az evangélikus hitvallásainkban is jól tükröződik. Melanchthon – Luther „szellemi harcostársa” és kollégája a Wittenbergi Egyetemen – is hasonlóan vélekedik az Ágostai Hitvallásban: a világi élet törvényes intézményei Isten jó alkotásai, és isteni eredetű intézmények, amelyekkel a keresztény ember bátran élhet.[15]

---

[14] Pál által a 13. rész 6. versében használt többes számú leitourgoi kifejezés (egyes számban leitourgosz) olyan tisztségviselő megnevezésre utal, amelyet alapvetően a templomi-papi szolgálattal kapcsolatban használtak. (Krisztust, mint igazi főpapot bemutató, a papi tisztség igazi betöltőjéről szóló részben is ezt a kifejezést használja Pál, Zsidókhoz írt levelének 8. rész, 2. versében). Nem kétséges, Pál az „Isten szolgái ők a Te javadra” írásakor szakrális jelentéssel, jelentőséggel ruházta fel a világi tisztségviselőket.

[15] PRÖHLE, Károly: Az ágostai hitvallás. Harangszó. Győr. 1943. 20. oldal. A fentebbi részt természetesen tovább lehetne árnyalni, akár teológiai, akár eszmetörténeti dimenzióban, de erre a hely hiánya miatt – és a dolgozat eredeti célkitűzése miatt – e ponton nem tettem, teszek kísérletet. Egyetlen tanulmányra utalok csupán: KATUS,

Néhány további teológiai gondolat ezzel összefüggésben, elsősorban lutheri és kálvini oldalról:

Luther – miként azt már fentebb is említettem – a világi hatalom szükségszerűsége mellett foglal állást. A világi felsőségről című tanulmányában ekként ír: „Summa summarum: a dolognak a veleje ez: a kard hivatala magában véve helyes, isteni és szükséges intézmény, amely nem megvettetést, hanem félelmet, tiszteletet és engedelmességet kíván, mert különben a bosszúnak a megállója lesz, mint azt Pál apostol mondja (Pál levele a Rómaiakhoz 13. rész, 4. vers). Mert kétféle felsőbbséget rendelt az Isten az emberek között. Az egyiket lelkinek rendelte igéjével és kard nélkül, hogy ez által az emberek jámborakká és igazakká legyenek és ezzel az igazsággal elnyerjék az örök életet. Ezt az igazságot az Isten az ő igéjével szolgáltatja, melynek hirdetését a prédikátorokra bízta. A másik felsőbbség világi, eszköze a kard, hogy azok, akik igéje által nem akarnak jámborakká és igazakká lenni az örök életre, azok ily világi hatalom által kényszerítessenek arra, hogy a világ előtt jámborakká és igazakká legyenek. Ezt az igazságot ő a karddal szolgáltatja.”[16]

Kálvin számára – Lutherhoz hasonlóan – a felsőbbség szükségszerű:[17]az – tudniillik a polgári kormányzat – [18] Kálvin számára Istentől rendelt és szükséges. Kálvin ekként fogalmaz:

László: Az állam és az egyház. In: Rubicon, 2009. 11. szám. 26-31. oldalak. Ebben a néhány oldalban Katus kiváló elemzését adja állam és egyház kapcsolatának, illetve a teológiai államfelfogásának.

[16] LUTHER, Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházszervező iratai. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó. Pozsony. 1910. 13. oldal. A kettő egymáshoz való viszonyával kapcsolatban lásd továbbá BOLERATZKY, Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog. II. rész. Budapest. 1998. 341-362. oldalak.

[17]Mindez nem csak politikai vonatkozású írásaiból, de a kimondottan teológiai jellegűekből is kiolvasható. Ez utóbbira jó példa Kálvin genfi kátéja is! KÁLVIN, János: A genfi egyház kátéja. Pápa. 1907. 32-34. oldalak.

[18] Vagy miként az az 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin Institutiójának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben „Hanoviában” megjelentetett magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán).

„Balga módon oly tökéletességről álmodoznak, amely az emberi társadalomban soha nem található. Mivel ugyanis az istentelenek fennhéjázása akkora, semmirevalóságuk oly nyakas, hogy azt a törvény nagy szigorúságával is alig lehet fékezni, mit gondolunk, hogy mit fognak ezek cselekedni akkor, ha látják, hogy a féktelenség útja gonoszságuk előtt büntetlenül nyitva áll; holott, hogy rosszul ne cselekedjenek, még erőszakkal sem kényszeríthetők eléggé."[19]

Kálvin számára a „kard hatalma" Istentől rendelt, és annak ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához, a béke érdekében, vagy miként Owen Chadwick fogalmaz: azért, hogy „minden ékesen és jó renddel" menjen végbe.[20]

A teológiai részhez kapcsolódóan érdemes azt is megemlíteni, hogy alapvetően – Kálvinnál egy kicsit összetettebb a kép – mindkét reformátor esetében a bűnesethez kapcsolódik az állam („felsőbbség") létének a szükségszerűsége. Mindez jól kitűnik Bohatec Józsefnek, a bécsi egyetem egykori professzorának elemzéséből,[21] illetve Eugene Osterhaven tanulmányából is.[22]

[19] KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskolai Nyomda. Pápa. 1910. 749. oldal. A fentebbieken túl a protestantizmus legfontosabb „alapdokumentumainak" mindegyike foglalkozik a világi felsőbbség kérdésével: így például a II. Helvét Hitvallás 30. része, a Nagy Káté a 4. parancsolattal összefüggésben, az Ágostai Hitvallás 16. része.

[20] CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 77. oldal. Ez mind egyházi és szolgálati elképzeléseire, mind pedig a „polgári" kormányzattal és kormányzással kapcsolatos elképzeléseire igaz Kálvinnak.

[21] BOHATEC, József: Isten szuverenitása és az állam Kálvin tanításában. Pápai Református Főiskola. Pápa. 1936. 6-7. oldalak, illetve különösen is a 8. oldal.

[22] OSTERHAVEN, Eugene: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szemszögből. Kálvin János Kiadó. Budapest. 1995. 221. és 222. oldalak. Érdemes lenne külön bemutatni az engedelmességgel kapcsolatos elképzeléseiket is, erre azonban itt, e helyen nem térek ki. Ezzel kapcsolatban lásd BIRKÁS, Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Luther Kiadó. Budapest. 2011. 49-65. és 107-110. oldalak.

I.2. Az egyház fogalma

I.2.1. Az egyház fogalma – teológiai megközelítés

Ez a nézőpont – a már a bevezetőben is említett „szemlélődési" okok miatt is – e helyütt kevésbé releváns (sokkal fontosabb a teológiai és a belső felekezeti egyházjogi megközelítés helyett a „külső", az ún. állami egyházjogi megközelítés).[23]

Teológiai értelemben természetesen alapvetően a keresztény közösségekről kell beszélnünk e helyen. „Világi" szempontból azonban más közösségek viszonyait is szabályozni hivatott az állam. Mindazonáltal – kifejezetten keresztény nézőpontból – érdemes lehet egyfajta definíciót adni az egyház mibenlétére vonatkozóan. Én – a legáltalánosabb szemlélet fontosságát és a „definícióalkotás" esetében a praktikusság szempontjait is vallva – egyház alatt a Krisztusban hívők, és az ő tanítását követők közösségét értem. Azt az egyházat „vallom", amelyik a Szentlélekhez kötött, és amely létének „alapja és eredete Krisztus váltságművében van".[24] Ez – véleményem szerint – a legáltalánosabb „keret", amiből kiindulva – teoretikus értelemben, és nem feltétlenül „történelmiben", időszerűségében – bontakoznak ki a különböző látásmódok, annak kérdése, hogy ki mit tart Krisztus tanításának, és hogy miként, hogyan gondolkodik annak tartalmai elemeiről.[25]

A fentiekhez „evangélikus oldalról" – de kálvini oldalról is ezt lehetne/kellene hangsúlyozni, ahogy azt lentebb teszem is – még annyit tennék hozzá, hogy az egyház végső soron az a hely,

[23] Ez számomra – aki teológus is vagyok – természetesen fájó, de igaz. Az állam szempontrendszere és definíciója – különösen is ma, a szekularizáció és a pluralizmus korban – más jellegű kell, hogy legyen.

[24] VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997. 101. oldal

[25] Természetesen a fentebbi foglom – miként az állam teológiai megközelítése is – egy protestáns látásmód „szülötte". Az egyház mibenlétéről és egységéről a római katolikus tanítás mást vallana, illetve más szempontokat is fontosnak tartana megemlíteni.

ahol az ige tisztán hirdettetik és ahol a szentségeket helyesen szolgálják ki.[26] Azaz, az evangélium és annak hirdetése – és a szentségek – tesznek egy adott közösséget egyházzá.

Hasonlóképpen érvel a „kálvinizmus" is. A Heidelbergi Káté 54. kérdése (Mit hiszel a közönséges keresztyén Anyaszentegyházról?) esetében megfogalmazott válasz ekként hangzik: „Hogy Istennek Fia az egész emberi nemzetségből Szentlelke és Igéje által, az igazi hitnek egységében magának az örökéletre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe a világ kezdetétől fogva annak végéig. Azt oltalmazza és fenntartja. És hogy annak én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok."[27]

Hasonlóképpen ír maga Kálvin is: „Ha tanúi vagyunk, hogy valahol Isten igéjét prédikálják és hallgatják, és a szentségeket Krisztus rendelése szerint kiszolgáltatják, ott nem kételkedhetünk az egyház létezésében."[28]

Állam és egyház viszonyának „evilági", állami egyházjogi meghatározásakor azonban a döntő annak kérdése, hogy az állam mit tart egyháznak.[29]

---

[26] VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997. 102. oldal

[27] Forrás: http://mek.niif.hu/00100/00168/00168.htm

[28] Az egyházszervezet és egyházkormányzat szerepe csak később kap szerepet az általam fentebb vázolt „minimalista" felfogás után, illetve mellett. Lásd: McGRATH, Alister E. : Bevezetés a keresztény teológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 2002. 362. oldal.

[29] Ezzel én magam teológiai szempontból nyílván nehezen érthetek egyet, jogi szempontból azonban a fentebbi meghatározás, illetve megállapítás szükségszerű. Bár szerencsésebb lenne a kimondottan keresztény teológiai fogalom helyett vallásfelekezetről vagy vallási közösségről szólni. (Hozzá kell tenni azonban: egyház alatt egyre inkább valamennyi vallási csoportot értik a fogalmat használók, a vallási közösség meg elég semleges kifejezés ahhoz, hogy keresztény és nem keresztény közösségekkel összefüggésben is használják.)

I.2.2. Az egyház fogalma – jogi-politológiai megfogalmazás[30]

Állami szempontból a döntő az állami egyházjog, illetve annak tartalma. Az állami egyházjog (az ún. külső egyházjog) nem más, mint a joganyag egy sajátos szempontú metszete. Azon jogszabályok köre és metszete, amelyek valamilyen szempontból érintik az egyházak világát.[31] Ide a legkülönfélébb szabályok tartozhatnak, kezdve az ún. egyházi törvénytől a termőföldekkel kapcsolatos szabályokon át a szerzői jogokról szóló rendelkezéseken keresztül az adathasználatot szabályozó normákig.[32] Ezek közül a jogszabályok közül a legfontosabb természetesen az, amelyik az egyházak jogállását szabályozza, az, amelyek – adott esetben definíciószerűen is, vagy „csak" éppen az egyházzá válás feltételeit meghatározva – rögzíti azt, hogy adott állam mit tekint egyháznak. Ezzel kapcsolatban a vonatkozó jogszabályok számát és tartalmát tekintve természetesen nemzeti sajátosságokat találunk.

[30] Politológiai szempontból csak elvétve találunk kapcsolódó munkákat. Ezek közül az egyik Rónay Miklós tanulmánya a Politikatudományi Szemle 2008/2-es számában (Állam, egyház, politikatudomány).

[31] SCHANDA, Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 3. oldal. Az állami egyházjog, vallásjog, egyházjog, felekezeti egyházjog stb. kifejezésekkel kapcsolatos elhatárolást lásd szintén e könyv 4. oldalán. Lásd továbbá ERDŐ, Péter: Bevezetés a kánoni jogba. Budapest. 1989. 23. oldal, valamint BOLERATZKY, Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. I. rész. Budapest. 1991. 149. oldal. Továbbá lásd Antalóczy Péter 2013-as tézisfüzetének (Az állami és a felekezeti egyházjog metszete) 7-10. oldalait. (Kézirat)

[32] Jellemző, hogy a mostani ún. „egyházi törvényi" változások miatti kodifikációs munka több tucat normát érintett. (Szemléletes, hogy a mai szabályozást megelőző joganyagban pedig közel 90 normában jelentek meg az egyházak valamilyen szinten, azaz az egyházak „jogi beágyazottsága" rendkívüli volt, és az ma is).

I.3. Modellek Európában – a főbb modellek megkülönböztetése, azok legfontosabb jellemzői

Az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában mindig a konkrétumok a döntők. Az egyes eseteket megvizsgálva nemzeti sajátosságokat, nem egy esetben „egyedi" megoldásokat, történeti hátteret stb. találunk, mindazonáltal a modellalkotás hasznos lehet. Segít megkülönböztetni egy-egy „látást", többé-kevésbé hasonló gyakorlatot, irányultságot, és segít abban is, hogy bizonyos tendenciákat figyeljünk meg, még akkor is, ha tudjuk jól, hogy nincsenek „vegytiszta" országok, állam és egyház „kapcsolati valóságok".

Mielőtt a modellekre, illetve azok főbb jellemzőinek az ismertetésére térnék, meg kell említeni az állam és egyház kapcsolatának vonatkozásában, illetve a modellek kérdésében a legfontosabb választóvonalat: ez pedig az állam világnézeti semlegességhez való viszonya.[33] Azaz, elsődlegesen meg kell különböztetnünk a világnézetileg semleges és az „ideológiai elkötelezettségű" államokat. Ez utóbbiba tartoznak a volt és a jelenlegi kommunista államok, vagy éppen az iszlám fundamentalista országok. Ezek nem tekinthetőek világnézetileg semlegesnek, így az esetükben vallásszabadságról sem beszélhetünk.

A fentieken túl vannak azok az államok, ahol megvalósul állam és egyház valamilyen szintű elválasztása, illetve megkülönböztetése, és/vagy amelyek világnézetileg semlegesek –

[33] Ez tipikusan a katolikus egyházjogász, Schanda Balázs megközelítése. A református Szathmáry Béla Schanda tipológiájától eltérő fogalmakkal operál (Szathmáry tipológiáját lásd SZATHMÁRY, Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó. Budapest. 2004. 92-97 oldalak), különösen is a konkrét modellek esetében. Schanda megközelítése azonban – témánk szempontjából – egyszerűbb és átláthatóbb. Én magam is ezt veszem alapul, e ponton nem követve Szathmáry professzor egyébként árnyaltabb és részletesebb felosztását.

értve ez alatt sokkal inkább egyfajta technikát, sem mint valamiféle ideológiai értelemben vett világnézeti semlegességet.[34]

A „létező szocializmus” megszűnése után alapvetően Európa valamennyi állama semlegesnek tekinthető világnézetileg, még akkor is, ha van köztük néhány olyan ország, amelyeknek „államegyházisága” feszegeti e kereteket. Ezen államok esetében három, illetve négyféle modellt különböztethetünk meg:[35]

1. az államegyházi modellt;
2. a radikális elválasztás modelljét;
3. az ún. kapcsolódó modellt;
4. és az együttműködő elválasztás modelljét.

1.3.1 Az államegyházi modell

Az államegyházi modell nem ismeretlen Európában. Számos ország tartozik e csoportba, köztük – többek között – Görögország, Norvégia (2012 májusáig!), Finnország, Dánia,

[34] A világnézeti semlegesség véleményem szerint sokkal inkább egyfajta technikát jelent, méghozzá annak technikáját, hogy az állam nem tesz különbséget a polgárai között vallási, világnézeti alapon. Ezzel kapcsolatban lásd BIRKÁS, Antal: Az állam semlegességének „tévtanítása”. In: Theologiai Szemle. 2011. 2. szám 173-174. oldalak.

[35] A szakirodalom többsége a fentebbi négy modellt különbözteti meg, ugyanakkor vannak szerzők – köztük a később többször is hivatkozott Gerhard Robbers –, akik a kettő utolsót egy csoportba sorolják, illetve vannak olyanok is, akik más névvel utalnak az általam használt kategóriákra; ez utóbbival kapcsolatban lásd Boleratzky Lóránd, Szathmáry Béla és W. Cole Durham bibliográfiában feltüntetett munkáit. Én a fentebbi listát tartom követendőnek, elsősorban az ide tartozó országok „regionális” elhelyezkedése, illetve a felekezeti megosztottság sajátosságai miatt. (Schanda, Boleratzky és Szathmáry professzorok munkássága mellet érdemes megemlíteni Ádám Antal vonatkozó tanulmányait – ezek közül az irodalomjegyzékben egyet és magam is megemlítek –, továbbá a külföldiek közül elsősorban Gerhard Robbers és Cole W. Durham írásait. Ez utóbbiakkal kapcsolatban lásd a felhasznált irodalmakat a lábjegyzetben és a könyv végi bibliográfiában.) A vallási közösségekkel, azok jogállásával, az állam és az egyházak általános kapcsolatával és annak milyenségével, az állam semlegességének fokával, ill. mindennek a vallásszabadság értékéhez és megvalósulásához fűződő viszonyával kapcsolatban lásd a legmodernebb elemzéseket: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion an the Secular State. General Reporters. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 9-18. oldalak. (Lásd különösen is a szerzőpáros „cirkulációs” ábráját.)

Izland, vagy éppen Málta.[36] Ez a „lista” történelmi örökség, az elmúlt századok „gyermeke”, azaz, nem a közelmúlt, nem az elmúlt évtizedek fejlődési eredménye. Nem feltétlenül a felekezeti egységnek köszönhető, sokkal inkább a szerves fejlődésnek, a hagyományok tiszteletének.[37] E modellhez kapcsolódóan egy skandináv példát – a változó Svédországot –, illetve a görög helyzetet mutatom majd be – ez utóbbit leginkább azért, mert annak sajátosságai a többi államegyházi modellhez képest is mutatnak „érdekességeket”, illetve az véleményem szerint valóban feszegeti a vallásszabadság teljes mértékű megvalósulásának a kérdését.

1.3.2 A radikális elválasztás modellje

A radikális elválasztással összefüggésben Franciaországot fogom részletesen ismertetni a következő fejezetben, azonban e helyen szeretném röviden összevetni azt egy másik országgal, az Amerikai Egyesült Államokkal. Ezt a rövid egybevetést azért is tartom fontosnak, mert jól mutatja azt, hogy a radikális elválasztás – amely sokak számára talán nehezen érthető és elfogadható – milyen gyökerekkel, eszmei háttérrel rendelkezhet, és azt is jól mutatja, hogy radikális elválasztás és radikális elválasztás között mekkora különbség van, illetve lehet![38]

Az állam és egyház radikális elválasztására a modern korban elsőként az Amerikai Egyesült Államokban került sor 1791-ben, az Alkotmány 1. kiegészítésének elfogadásával. E kiegészítésben

---

[36] Minderről bővebben lásd Schanda Balázs vonatkozó cikkét: http://www.magyarkurir.hu/hirek/koerkep-bevett-szokas-az-egyhazak-allami-rangsorolasa-europaban

[37] Mindazonáltal ott, ahol állam és egyház korábban elvált egymástól, és amely országokra a nagyfokú felekezeti homogenitás jellemző (pl. Spanyolország, Luxemburg), mind a mai napig vannak „jegyei” az államegyháziságnak (pl. az uralkodó vallása katolikus kell, hogy legyen).

[38] Értve e ponton elsősorban az eltérő „lelkületét” a két rendszernek, illetve annak eszmei okait, gyökereit. A most következő sorok megírásakor alapvetően Schanda Balázs neves jogászprofesszor, valamint korábbi kollégám, Donald D. Schmelketopf amerikai professzor gondolataira hagyatkozom (az utóbbi professzorral Maastrichtban volt lehetőségem együtt tanítani európai és amerikai diákokat).

– amely alapvetően az egyház intézményesítettségének, illetve intézményesíthetőségének állam általi véghezvitelével foglalkozik és annak tilalmát mondta ki – az amerikai polgárok a vallásszabadság biztosítékát látták. Később, az 1868-as kiegészítés (14. kiegészítés) alapján fogalmazták meg a Legfelsőbb Bíróság azóta klasszikussá vált és sokak által hivatkozott „elválasztás falának" (wall of separation) az elméletét, amelyet ma is sokan és sokféleképpen értelmeznek, illetve amelyre ma is gyakran hivatkoznak a különböző vitákban. Ennek az elvnek a központi magva a következő: állam vagy állami szerv a vallás szabadságának a megóvása érdekében nem részesíthet támogatásban semmilyen vallást.[39] Ennek az elválasztásnak az oka azonban nem a vallással szembeni gyűlölet volt, sokkal inkább fordítva: a vallásért és a vallási szabadságért érzett aggodalom.[40] Az amerikai nép vallásos, vagy ahogyan a Legfelsőbb Bíróság az egyik határozatában fogalmaz: „Mi egy vallásos nép vagyunk, amelynek az intézményei föltételezik egy Fölsőbb Lény létét."[41]

Ezzel ellentétben a kontinentális Európában a francia-modell esetében az elválasztásnak más jellegű okai, illetve eszmetörténeti gyökerei voltak, vannak. Ennek az elválasztásnak – annak 20. század eleji formájában – az okai az egyházellenesség, az antiklerikusság és a katolikusellenesség voltak. A francia esetben az intézkedések okai nem a vallásért való aggódás, illetve a semleges állam megteremtésének a célja volt, hanem sokkal inkább a szekularizáció, illetve az egyház befolyásának a csökkentése, és ezzel összefüggésben a közélet és

[39] Ez azonban nem jelenti azt, hogy pl. az élet legkülönbözőbb területeit – köztük a politikai életet is – ne vennék körül a vallási élet legkülönfélébb szimbólumai, a vallásos jellegű eskütől az imádságon át a bankjegyen található „Istenben bízunk" feliratig.

[40] Az Amerikai Egyesült Államok lakosságának egy jelentős része még ma is rendszeres templomba járó. Érdemes mindezzel kapcsolatban a Pew Research Center vonatkozó felméréseit, illetve kutatásait elolvasni. (A hívők – elsősorban evangelikálok – politikai szerepe is döntő. Lásd egy korábbi cikkem: http://messzelatoblog.hu/blog/a_megkerulhetetlen_evangelikalok.)

[41] SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 195. oldal.

az oktatás teljes laicizálása. Végső soron a vallásos élet magánszférába való „száműzése”. Azaz, a radikális elválasztás francia útja az amerikaival ellentétben egy kimondottan vallás-, illetve egyházellenes modellváltozat megteremtését eredményezte.

Ezek után érdemes megnézni a kontinentális Európa nagy részét – elsősorban a katolikus országokat és a német nyelvterület országait – „lefedő” kapcsolódó modell és együttműködő elválasztó modell főbb sajátosságait, jellegzetességeit.

1.3.3 Kapcsolódó modell

Ez a modell tulajdonképpen a fentebb említett és röviden – főbb vonalaiban – bemutatott két modell között található sajátosságait, jellegzetességeit, az állam és egyház kapcsolatának „szorosságát” tekintve.

Bár ez a modell – az elválasztás modelljéhez hasonlóan – vallja az állam és az egyház különválasztását („megkülönböztetését”), a hangsúlyt mégis a kettő együttműködésére helyezi, a „semleges közömbösség” helyett a „pozitív semlegességre” összpontosítva, úgy azonban, hogy közben tagadja az államegyháziság eszméjét. A két szféra viszonyát ebben az összefüggésben leginkább a kapcsolódó kifejezés fejezi ki. Mit is jelent ez a gyakorlatban?

Legelőször is azt, hogy ez a modell a fentebb jelzetteknek megfelelően tagadja az államegyháziságot, ugyanakkor az elválasztással szemben – és e modellben az egyházakra jellemző jogállást elvetve – az egyházakat sajátos helyzetbe hozza: nekik közjogi státust adva hisz a kettő (állam és egyház) hangsúlyos szerepében, e két szféra együttműködésében. Ez adott esetben, pl. a német Alaptörvény esetében nem is szükségszerűen jelenti az elválasztás jogi megfogalmazását, az „intézményesített” vallásét azonban mindenféleképpen. Azaz, e rendszerben az állam számol az egyházak megtartó erejével, annak a társadalom

hagyományaiban betöltött szerepével, több évszázados tevékenységével, és kész, illetve hajlandó meghatározott célok és érdekek mentén vele (velük) – elsősorban a „bevett" egyházakkal, felekezetekkel – együttműködni. Vagy ahogyan azt Schanda Balázs megfogalmazza: „Közép-Európa német nyelvű államai a népegyházakkal sok területen együttműködnek és számukra – „kulturális felelősségük" gyakorlása keretében – támogatást biztosítanak."[42]

1.3.4 Együttműködő elválasztás modellje

Ez a modell az elmúlt évtizedek Dél-Európa katolikus országaiban végbement változásainak az eredménye: a korábbi évtizedek hagyományait megszakítva a Katolikus Egyházban végbement változások eredményeként a megelőző államegyházi modellt[43] a szerződéses viszonyok (az intenzió-k, az ún. „Villa Madama-i rendszer") világa váltotta fel: a korábbi szoros egység felszámolása, úgy azonban, hogy a felekezetek közül a római katolikus továbbra is kitüntetett szerepben van.[44]

Azaz, a szeparáció itt is végbement, azonban ez egyrészt – pl. a francia modellel szemben – az egyház, a „gyengébb fél" kezdeményezésére, illetve az ő egyetértésével ment végbe,

---

[42] SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 200. oldal. Fontos hangsúlyozni, hogy a fenti modell „konzervatív", tiszteletben tartja a múltat, a folytonosságot, a korábbi évtizedek (jogi) megoldásait, hagyományait. Ez nem egy esetben „államegyházi" sajátosságokat, jegyeket is jelenthet (pl. az egyházi tagság nyilvántartása, a teológiai karok állami egyetemekre/egyetemekbe való integrálása stb.). Ezt a német jogtörténet esetében kimondottan fontos megemlíteni, az állami egyházjoggal összefüggésben: a II. világháború utáni Németország a Weimári Birodalmi Alkotmány rendelkezéseit emelte át. Ennek természetesen nem „ideológiai" okai, hanem egészen egyszerűen jogszemléleti, „jogtörténeti" okai voltak, nem mellesleg az a cél, hogy a német modellt ez alapján különböztessék meg a laicista modell egyházainak státusától, illetve az azt jellemző vonatkozó viszonyoktól.

[43] Fontos tudni, hogy a 20. század eleji „szabad államban szabad egyház" elvet, illetve annak gyakorlatát a későbbi jobboldali rezsimek – kivéve a Salazar-rendszer, legalábbis hivatalosan – újra „visszacsinálták", egyház és állam szorosabb egységét megteremtve. Ez alakult át fokozatosan az 1970-es évektől.

[44] Ezeket a déli államokat az egyházi státus tekintetében (elismerés!) általában egy többszintű rendszer jellemzi, élén a Római Katolikus Egyházzal.

másrészt ez a modell (továbbra is) számol a katolikus felekezet, illetve az egyházak súlyával, azok társadalomban betöltött szerepével.

Ez a modell számol az együttműködés lehetőségével is. Ennek alapja minden esetben a két fél, az egymást kölcsönösen autonómnak elismerő és „önállónak" tekintő két partner szerződéses viszonyai, illetve az ennek nyomán kialakuló szabályozás.[45]

Természetesen e modell esetében is továbbélnek a korábbi időszak bizonyos jellegzetességei, így például több helyen az egyházi házasságkötés állami elismerésének a rendszere.

[45] „Ezek garanciákat rögzítenek a vallásoktatás, az intézményi lelkipásztori ellátás, a tábori lelkészi szolgálat, az egyházi műemlékek és kulturális örökség védelme tekintetében, valamint az állampolgárok rendelkezési nyilatkozatban kifejezett igényei szerinti finanszírozás ügyében." (SCHANDA, Balázs: Magyar Állami Egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 203. oldal.)

I. Konkrét ország-tanulmányok

A fentebbi rövid teoretikus rész – állam fogalma, egyház fogalma, az állam és az egyház(ak) kapcsolatának főbb modelljei – után a könyv második – hosszabb – részében konkrét országokat mutatok be. A bemutatott országok a tágan vett Skandinávia országai közül három, Svédország, Finnország, Dánia, azaz az ún. „protestáns észak" országai, valamint Görögország, Franciaország, Németország, Olaszország és Magyarország.[46]

Miként azt a tanulmányom legelején említettem, a modellek általános ismertetése helyett (mellett) érdemes az országokat különböző szempontok mentén konkrétan és részletesen is szemügyre venni: mindegyik esetében többet mond az adott állam gyakorlatának részletes ismertetése, mint a „modellkérdés".

Az egyes országokat a könnyebb összevethetőség érdekében, de „írói-szerkesztői" okok miatt is hasonló, részben azonos szempontrendszer alapján mutatom be. Ez a szempontrendszer a következő:[47]

1. Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák
2. Társadalmi előfeltételek: a történelmi gyökerek, történelmi összefüggések
3. Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

[46] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 119. oldal. Pettersson beszél még az ún. „északi paradoxonról", amelyet később én magam is ismertetek.

[47] Természetesen lehetett volna más szempontrendszert is találni, én azonban az általam olvasott szakirodalom alapján a fenti szempontrendszert találtam a legjobban alkalmazhatónak, és egy ilyen terjedelmű könyvhöz leginkább illőnek; a szempontrendszeren belül leghangsúlyosabbak az alkotmányjogi, az „elismerési", a kulturális és a finanszírozási dimenziók. (További dimenziók lehettek volna például: diszkrimináció kérdése – a legtágabb értelemben –, általános viszonyulás a vallásokhoz – akár állami, akár társadalmi részről –, vagy éppen az egyházak autonómiájának a kérdése.)

4. Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)
5. Állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában[48]
6. Az egyház-finanszírozás kérdései
7. Egyéb (problémák állam és egyház kapcsolatának összefüggésében; a vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák; aktualitások, érdekességek)

A feldolgozás során releváns jogi dokumentumokat, statisztikákat, történeti munkákat, illetve „ország-leírásokat" használok fel az elérhető „állam-egyház kapcsolata" „kézikönyvek", illetve angol nyelvű tanulmányok mellett. A dolgozat témájának („kitekintő" jellegének) megfelelően ez utóbbiak különösen is hangsúlyosak.

[48] Ez utóbbit kimondottan tágan értelmezve, beleértve az oktatás, az iskolák, a média stb. világát is.

II.1. Svédország

Svédország esetében – akárcsak a később sorra kerülő országok leírásánál – a fentebb rögzített szempontok alapján készítem el az ország-tanulmányt. Az egyes pontok esetében – különösen is az első kettő szempont esetében – igyekszem rövid és lényegre törő lenni.

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák[49]

A svédek mintegy 70 százaléka evangélikus, 5 százalékuk különböző kisebb protestáns felekezet tagja, közel 2 százalékuk római katolikus és ortodox, és kb. 2 százalékuk muzulmán. Rajtuk kívül élnek még zsidók, buddhisták és hinduk is az országban.[50]

[49] A statisztikák, felekezeti adatok összeállításánál több forrásra voltam kénytelen támaszkodni. Ezek elsősorban a már korábban is hivatkozott Gerhard Robbers-féle könyvek vonatkozó részei, valamint a későbbiekben többször is hivatkozott „euresisnet" (www.euresisnet.eu) és az amerikai külügy jelentései voltak (http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/#wrapper). Jelen esetben Per Pettersson adatai a mérvadóak (PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 119. oldal). Hasonló arányokat találunk más északi országokban is – lásd lentebb –, vagy éppen az általam e könyv keretei között nem bemutatott – de a térséghez, különösen is Dániához – ezer szállal kötődő Izlandon is. Ez utóbbi esetében, kitekintésként: a szigetországban kb. 317.000 ember él (2014-es becsült adat). A lakosság 75 százaléka az Evangélikus-Lutheránus Egyház tagja, és körülbelül 18.000 hívő tartozik a szintén evangélikus Lutheránus Szabad Egyházhoz, illetve annak gyülekezeteihez. A lakosság kb. 7 százaléka 39 bejegyzett kisebb vallási közösséghez tartozik (e közösségekhez tartoznak a szekuláris humanista közösségek is). E 39 közösség közül a legnagyobb a Római Katolikus Egyház (a lakosság 3,6 százaléka tartozik e keresztény felekezethez). A lakosság kb. 6-7 százaléka további nem ismert vagy nem bejegyzett vallási csoporthoz tartozik, 5,3 százalékuk pedig egyetlen csoportnak sem tagja. Muszlim források (becslések) kb. 1500 muzulmán hívővel számolnak. A zsidó közösség mindössze 100 fős. Érdemes még megjegyezni, hogy az elmúlt években (2014 előtt!) érkezett bevándorlók kb. 80 százaléka katolikus volt (lengyelek, más európai országból érkezettek, Fülöp-szigetek bevándorlói). Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper. Lásd a vonatkozó ország-tanulmány demográfiai fejezetét.

[50] Érdemes megjegyezni, hogy a keresztény felekezetek esetében alapvetően a keresztség számít, azonban a Svéd Egyház esetében egészen 1996-ig a szülők után is taggá válhatott a gyermek, a keresztség meglététől függetlenül. Ennek köszönhetően ma is vannak szép számmal olyanok, akik bár nincsenek megkeresztelve, mégis tagjai az „államegyháznak". A muzulmán közösség esetében nincs formális tagsági feltétel. (Az

Azaz, a lakosság döntő többsége (80 százaléka) valamelyik szervezett felekezethez, illetve vallási csoporthoz tartozik, bár nő a „nem hívők” száma is (pl. az ateista humanisták), illetve azoké, akik egyik felekezethez sem tartoznak.[51]

A nagy szám azonban alacsony „tényleges” vallási aktivitással jár. Például az istentiszteletek látogatottsága, az egyházak – különösen is a Svéd Egyház esetében igaz ez – tanításának követése alacsony.[52] A svéd társadalom kimondottan szekulárisnak mondható. Ugyanakkor a lakosság jelentős hányada él az egyház által nyújtott „szolgáltatásokkal”: a gyermekek több mint felét megkeresztelik, 33 százalékuk konfirmál, a házasságkötések közel 40 százaléka templomi esküvő. A nagyfokú szekularizáció és a „népegyházhoz” való ilyen jellegű kötődés egyszerre igaz. Ez az ún. északi paradoxon.[53]

ún. Swedish Commission for State Grants to Religious Communities tartja nyílván a muzulmán lakosság nagyságát.) Minderről bővebben lásd: FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 537. oldal.

[51] Fontos azonban megjegyezni, hogy a „hívő tagság” nagy száma nem tükrözi a valódi aktivitást – különösen is az evangélikusok esetében –, a valós egyházi életet (Lars Friedner kutató figyelmeztet erre bennünket). A „tagság” csak egy töredéke vesz részt rendszeresen a gyülekezeti életben, különösen is igaz ez a Svéd Egyház esetében. Lásd: http://www.thelocal.se/34370/20110615/. Fontos megemlíteni a szekularizáltság meglepően erős jelenlétét is, illetve annak az emberek gondolkodásra gyakorolt hatását. A svédek valójában rendkívül erősen szekularizáltak. Ez a felmérési adatokból is jól látszik: a svédek 18 százaléka hisz a mennyben és 10 százalékuk hisz csak a pokolban (ezek a legalacsonyabb adatok/arányok a nyugati világban). Szintén a legalacsonyabb (21 százalék) azok aránya, akik számára „Isten az életükben fontos szerepet játszik”. Lásd: ZUCKERMAN, Phil: Why are Danes and Sweedes so Irreligious? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2009/1. 56. oldal. Az erős vallástalanság lehetséges okairól szintén lásd a Zuckerman-féle tanulmányt.

[52] Ez az arányszám a kisebb közösségek esetében magasabb.

[53] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 120. oldal, továbbá JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 1-2. oldalak. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

Maga a terület 1000 körül vált kereszténnyé Olof Skötkonung uralkodása idején. Ekkor vált a „római vallás" államvallássá. A reformáció viszonylag hamar elérte az országot: 1527-ben Gustav Vasa döntésének eredményeként Svédország egységesen csatlakozott a lutheri tanokhoz. Később IX. Károly idején erősödött meg a lutheranizmus. Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni az 1593-as Uppsalai Tanácskozást, amely tanítási alapjának – többek között – az Ágostai Hitvallást fogadta el.[54]

A 18. század közepéig csak a Svéd Egyház (evangélikus egyház) létezhetett, és csak az evangélikus hit követését engedélyezték. Ekkor azonban a külföldről betelepülteknek – köztük a zsidóknak is, nem csak más keresztény felekezetek követőinek! – engedélyezték hitük gyakorlását.

Később aztán (1860-ban) – talán a felvilágosodás eredményeként – már az államegyházból való kilépést is engedélyezték,[55] de vallás nélkül senki nem maradhatott; 1951-től pedig teljes a vallásszabadság (ekkortól a kilépőnek már indokolnia sem kell a kilépése okát, illetve nem kell, hogy másik felekezethez csatlakozzon). Az 1951-es változások után megindult az államegyházi struktúráról szóló vita is.[56] A változásokat az 1990-es évek második fele hozta meg. Az ekkor meghozott döntések (különösen is az 1995-ös zsinati döntés és az azt elfogadó parlamenti határozat, majd a későbbi alkotmány-kiegészítés) 2000. január 1-től ténylegesen is állam és egyház elválasztását eredményezték. Mindazonáltal az élet számos

[54] SCHÖTT, Robert: Állam és egyház Svédországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 218. oldal.

[55] „Természetesen" csak abban az esetben, ha egy másik elfogadott felekezethez léptek át az „elhagyók".

[56] Az ezt követő évtizedek alatt számos javaslat született, azonban csak a 20. század utolsó évtizedében vált szét hivatalosan állam és egyház. Minderről bővebben lásd: FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 539. oldal.

területén mutat mind a mai napig a rendszer államegyházi sajátosságokat, illetve a szabályozás is elismeri a Svéd Egyház kitüntetett helyzetét – tulajdonképpen a valós viszonyokat elismerve ezzel.

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

Állam és egyház elválasztása először 1850-ben merül fel ügyként a Svéd parlamentben.[57] Az első – ebbe az irányba ható – rendelkezést 1862-ben fogadták el: ekkor választották el egymástól a „polgári", állami közigazgatást és az egyházi adminisztrációt helyi szinten. Ezt követően – évtizedeken keresztül – különböző csoportok küzdöttek az állam és az evangélikus egyház közötti kötelékek gyengítéséért, elszakításáért, az állam semlegességéért. (Mindezek a törekvések a svéd társadalom funkcionális differenciálódásával párhuzamosan jelentkeztek.)

Kormányzati oldalról egy 1958-as és egy 1979-es javaslatot, illetve előterjesztést érdemes megemlíteni. Ez utóbbi állam és egyház elválasztását célozta, az egyház nagylelkű anyagi támogatása mellett. Az egyház ezeket a javaslatokat elvetette (az utóbbit a Zsinat 54-42 ellenében utasította el). Ezt követően az egyházi oldalon indultak el határozott reformjavaslatok. Az elválasztás helyett az egyház függetlensége felől közelítettek a szükségesnek vélt változásokhoz. Mindez elsősorban szerkezeti változásokat, reformokat, illetve a „regionális szint" anyagi megerősítését jelentette. Közben egy teológiai reflexiós folyamat is elindult az egyházon belül: annak tisztázása, hogy az egyház lutheri hitvallásos jellege mit kell, hogy jelentsen a 20. század második felének változó világában (ennek a folyamatnak az eredménye az 1993-as „Nagy könyv a keresztény hitről" c. kiadvány, amelyet az ország evangélikussá válásának 400.

[57] A fent írtakat lásd: PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 121-123. oldalak.

évfordulója alkalmából adtak ki). 1995-ben már maga a Zsinat is az állam és egyház elválasztásának az elve mellett döntött, ezt később maga a Parlament is megerősítette 282 igen, 19 szavat nem ellenében. Részben ennek eredménye az egyháztagsággal kapcsolatos 1996-os változás (korábban a „szülők" után automatikusan evangélikussá váltak a svédek; 1996 óta azonban keresztséghez kötik az egyháztagságot, aminek eredményeként az egyházhoz való tényleges kötődés a valós tagok esetében erősebbnek mondható). A lényegi változást az 1997-es és 1998-es alkotmányjogi változások, illetve az 1998-as Svéd Egyházat érintő új törvény, valamint a többi felekezetet érintő Vallási közösségekről szóló törvény hozta el. Mindezen változások eredményeként jutottunk el a mai állapothoz, amelyben állam és egyház egymástól elválasztva működik, és amelyben az állam viszonya a különböző közösségek irányában egyenlőbbé vált.

Ma, az átalakulóban lévő államegyházi rendszer – a fentieken túl – alapvetően az 1809-es és az 1973-as alkotmány rendelkezéseit tükrözi, de még a trónörökléssel kapcsolatos törvény (1810-es törvényről beszélünk!) is tartalmaz bizonyos rendelkezéseket.[58]

A 2000-től hatályos alkotmány rögzíti, hogy minden, a Svéd Egyházat és más felekezeteket érintő előterjesztés, illetve javaslat csak Parlament által hozott törvénnyel érvényesíthető (megfelelő többséggel; ez általában 75 százalékos többséget jelent). Ugyanakkor az evangélikus egyház belső élete jóval demokratikusabb és önállóbb. Ezt mutatja az a tény is, hogy például a korábbi gyakorlattól eltérően a püspökök kijelölésének a joga többé már nem a kormányt illeti meg; az egyházi vezetőket az evangélikus közösség tagjai választják.[59]

[58] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 539-540. oldalak.
[59] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 539. oldal.

Az alkotmány rögzíti a svéd állampolgárokat megillető vallásszabadság jogát. Ez a Svéd Alkotmány szerint több mindent is jelent. Jelenti a vallás gyakorlásának egyéni, vagy közösségi lehetőségét, akár nyilvánosan is. Jelenti a felekezethez való nem tartozás jogát, illetve annak a tilalmát, hogy bárkit is vallásának vagy hitének a megvallására kényszerítsenek.[60]

Az alkotmány mellett a legfontosabb egyházakat érintő rendelkezések az 1998-ban elfogadott ún. Felekezetekről szóló törvény, illetve a szintén 1998-ban elfogadott ún. Svéd Egyházról szóló törvény. Mindkettő része az új, átalakulóban lévő állam-egyház kapcsolati rendszernek.

Az előbbi kijelenti, hogy a Svéd Egyház ún. regisztrált egyház, ezt a lehetőséget azonban – azt, hogy valamely közösség regisztrált egyházzá válhasson – minden vallási közösségnek megadja.[61] Valamely vallási közösség más formában is működhet azonban (pl. egyesületként, vagy éppen alapítványként).[62] (Fontos ugyanakkor, hogy csak a regisztrált közösségek – az „egyházak" – használhatják az adórendszert a tagoktól jövő hozzájárulások, az „egyházi adó" beszedésére,[63] illetve rendezhetnek jogilag is, állam által elfogadott esküvőt.)[64]

Az utóbbi törvény – a Svéd Egyházról szóló törvény – az evangélikus felekezetet az egész nemzet egyházaként fogja fel, amely egyház az állami szervekkel együttműködve az egész ország számára „nyújt szolgáltatásokat". Maga a törvény egyfajta

---

[60] A fentebbi megállapításokkal kapcsolatos konkrét jogi hivatkozásokat – szövegszerűen – lásd az angol nyelvű (2005-ös megjelenésű) Robbers-féle kötet 540-541 oldalait. FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 540-541 oldalak.

[61] Maga a regisztráció azonban nem kötelező.

[62] Ezek részletes jogi vonatkozásait lásd: JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 18-19. oldalak.
Forrás:
http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

[63] Néhány évvel ezelőtt e közösségek száma – azoké, amelyek éltek is az állam általi egyházi hozzájárulás „begyűjtésnek" a lehetőségével – hét volt.

[64] Jelenleg több tucat ilyen regisztrált közösség van Svédországban.

identitást ad a Svéd Egyháznak. Túl ezen azonban ez az a törvény, amely pl. az egyház belső struktúráját, vagy éppen a vagyonelemek sorsát is szabályozza.[65]

A 2000-es változásokat állam és egyház elválasztásaként értékelhetjük,[66] ez azonban nem teljesen egyértelmű. A kép – miként az a továbbiakból is kiderül majd – ennél árnyaltabb. Számos kapcsolat áll fenn mind a mai napig az állam és a Svéd Egyház között, illetve ami a képletet még érdekesebbé teszi: az állam és a többi felekezet között is egyre erősebb kapcsolódások alakultak ki a felekezetek „egyenlősítése" eredményeként (ez utóbbi, ti. a felekezetek egyenlősége azonban csak „teoretikus értelemben" igaz).[67] A legnagyobb súllyal – tagságának és

[65] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 541. oldal.

[66] JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 15-21. oldalak. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

[67] Ezzel kapcsolatban lásd az „euresisnet" vonatkozó „oldalának" (http://www.euresisnet.eu/Pages/ReligionAndState/SWEDEN.aspx) III. pontját, valamint FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 543. oldalt. A kapcsolatok „államegyházi" jellegének továbbélésére az egyik legjobb példa a temetők fenntartása, ami mind a mai napig szinte teljes egészében a Svéd Egyházhoz kötődik – azzal a kitétellel, hogy az egyház a nem hívő vagy más vallású elhunytak számára köteles külön temetői részt kijelölni. Ez a korábbi „közhatalmi" jogosítványai közül az utolsóként maradt az evangélikus egyháznál. Természetesen más tényezők – így például a kulturális örökség birtoklása, vagy éppen a trónbetöltési szabályok – is speciális helyzetet adnak a Svéd Egyháznak. Az egyház „félhivatalos", fél-államegyházi jellegét erősítik a Svéd Egyházról szóló törvény bizonyos passzusai is. Ez utóbbival kapcsolatban lásd: PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 124. oldal. Hasonló folyamatoknak lehettünk szemtanúi Norvégiában is, ahol 2012 májusában – egy széles körű politikai döntés eredményeként – Norvégia szekuláris állammá vált, a Norvég Egyház államegyházi jellege pedig megszűnt. Mindez egy 2008-as állam és egyház közötti megállapodás eredményeként jöhetett létre. (A 2012-es döntést Svein Arne Lindø – az egyházi tanács vezetője – az állam és az egyház érdekében történt legjobb döntésnek nevezte.) A 2012-es döntést követően az egyház teljes egészében független lett. Független például abban az értelemben, hogy a lelkészeit, püspökeit többé nem az állam jelöli, illetve nevezik ki, ráadásul a 2012-es döntés a különböző egyházi (vallási) közösségek egyenjogúsága irányába mutat. Számos új közösség jött létre a hagyományos nagy közösségek mellett, amelyek egy jelentős része regisztrált közösség (több mint ötszáz ilyen közösségről beszélhetünk).

gazdasági erejének, valamint múltjának és társadalmi beágyazottságának köszönhetően – azonban az evangélikusok rendelkeznek. Ugyanakkor az evangélikus felekezet hívei nagyrészt csak „papíron" hívők, a kisebb közösségek tagjai ezzel szemben aktívak: ez mindenképp árnyalja a közösségek „vélt" vagy „valós" fontosságát, hierarchiáját, társadalmi – és állami! – elismertségét.

Természetesen itt kell szólnunk a Svéd Egyházon kívüli vallási közösségekről is. Más európai országgal összehasonlítva viszonylag későn – 1951-ben! – született meg az első olyan szabályozás, amely garantálja a svéd állampolgároknak a teljes vallásszabadságot. Korábban, pl. 1726 előtt nem evangélikusok számára teljesen tiltott volt a „közösségi" vallásgyakorlat. Egészen 1873-ig a Svéd Egyház elhagyása pedig jogi értelemben lehetetlen volt. Ezt követően ki lehetett lépni az egyházból, de csak akkor, ha az illető más felekezethez csatlakozik. „Vallás nélkül senki nem maradhatott." E téren – és általában a vallásgyakorlás teljes szabadsága terén – az 1951-es év hozott változást: azóta teljes mértékben érvényesül a vallásgyakorlás szabadsága Svédországban.[68]

Ma – 2000 óta – az állam elviekben semleges, azonos módon („egyenlően") viszonyul a különböző vallások irányában (ez utóbbi a pontos jogi megnevezése a különböző felekezeti közösségeknek). A vallási közösségek – amelyek a Vallási közösségekről szóló törvény szerint kimondottan vallási tevékenységet kell, hogy végezzenek – önként kérhetik e státusz elnyerését az államtól, amelynek eredményeként regisztrált vallási közösséggé válhatnak. (A Svéd Egyház a Vallási közösségekről szóló törvény szerint automatikusan regisztrált közösség.)

Az új szabályozás szerint senkit sem lehet arra kötelezni, hogy valamely (bármely) közösséghez tartozzon/csatlakozzon, a

[68] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 538. oldal.

gyülekezet-változtatás (elhagyás és csatlakozás) lehetőségét, illetve jogát pedig a 12 éves gyermekeknek is meg kell adni (azaz, a 12 éves gyermek szabadon dönthet arról, hogy mely közösségnek akar a tagjává válni).

A fenti változások eredményeként ma körülbelül 40 regisztrált egyház van Svédországban.[69] A Svéd Egyház a törvény erejénél/rendelkezésénél fogva lett regisztrált közösség, míg a többieknek kérvényezniük kellett a regisztrációt az ún. Jogi, Pénzügyi és Adminisztratív Szolgáltatások Ügynökségénél.

A regisztráció feltételeként mindössze két feltételt vizsgálnak: a szervezet tevékenysége alapvetően vallási, illetve istentiszteleti jellegű kell, hogy legyen, illetve a szervezetnek megfelelő számú taggal kell rendelkeznie és/vagy valamely nagy világvallás, illetve globálisan is létező vallási közösség tagja kell, hogy legyen (a közösség tagságát – annak szükséges létszámát – nem rögzítik a különböző jogi szövegek).[70]

[69] Köztük hivatalosan regisztrált közösségként az északi isteneket imádók/hívők közössége is. Sajnos, az adatok eléggé „szórnak". A többször hivatkozott 2008-as könyv (benne Lars FRIEDNER tanulmánya) 2005-ös adatokra hivatkozva 70 közösségről beszél, míg a többször hivatkozott Gerhard Robbers-féle kötet 2005-ös kiadása mindössze csak 40 ilyen közösségről tesz említést. Én magam – az internet segítségével – 23 „beazonosítható" közösséget találtam. A közösségek nagy száma miatt az állam egy új szervet is létrehozott (Vallási közösségekkel való kapcsolattartásért felelős kormányzati tanács), amely évente háromszor tanácskozik, és formális kapcsolatot tart fent a vallási közösségekkel. Minderről lásd: FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 267. oldal.

[70] A fentiek miatt nem egyház pl. a humanista mozgalom Svédországban, ugyanakkor a buddhisták közössége – a tágan értelmezett „istentiszteletnek" köszönhetően – azonban igen. Továbbá: mivel bizonyítékot a tényleges „istenimádatra" nem kérnek – csupán csak egy igazolást –, így válhatott a szcientológusok közössége vallási közösséggé, egyházzá Svédországban (annak ellenére, hogy e „vallás" vallási jellege sokak szerint eléggé vitatható).

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

Svédországban nincsenek speciális munkajogi rendelkezések az egyházakkal, felekezetekkel összefüggésben, azaz, a többi jogi entitásra érvényes szabályozásnak kell, hogy megfeleljenek az egyházak.

A munkavállalók általában különböző érdekvédelmi szervezetekbe tömörülne: így van ez az evangélikus felekezet munkavállalói esetében is. A saját szervezetük (Svéd Egyház Egyházközségeinek Szövetsége) mellett azonban más szakszervezeteknek is a tagjai lehetnek az egyház munkavállalói. Továbbá, a lelkészek létrehozták az ún. Svéd Egyház Munkavállalóinak Szövetségét.[71]

Az egyházi személyek azokkal a dolgokkal (információkkal) összefüggésben, amelyekre szolgálati munkájuk (tipikusan pl. lelkigondozás) folyamán „jutottak", illetve tettek szert, nem tanúskodhatnak. Ezen titoktartási kötelezettségen kívül azonban nincs olyan szabályozás, amely bármi módon speciálisan érintené az egyháziakat.[72]

Speciális helyet és kapcsolatot foglal el az állam és az egyház (evangélikus) viszonyában a fegyveres testületeknél szolgálatot teljesítő lelkészek munkája. A vezető beosztásban lévő lelkész tagja a hadsereg vezető testületének is. (Hadiállapot esetén a lelkészek is – mint minden férfi – kötelesek a seregbe bevonulni: ezekben az esetekben általában tábori lelkészi szolgálatot látnak el, és ekkor fizetésüket az állam állja.) Hasonlóan speciális terület a börtönlelkészi – és a kórházi lelkészi – szolgálat, amelyet keresztény lelkészek tölthetnek be. Ők

[71] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 547. oldal.

[72] A fent említett titoktartási kötelezettség azonban időről-időre komoly vita tárgya a svéd társadalomban.

felelősek a más vallású elítéltek lelkigondozásáért, adott esetben számukra imám vagy rabbi „meghívásáért", felkereséséért.[73]

Fontos, hogy a családjog része az állami jognak. Ugyanakkor, az egyházak (regisztrált közösségek) joga adott arra, hogy eskessenek (állam által elismerten). Jelen pillanatban e közösségek száma – a Svéd Egyházzal együtt – 40 körülire tehető.[74] A közösségeken belül pedig összesen 4000 személy jogosult az állam által is elismert házasságok megkötésére.[75]

Hozzá kell tenni, hogy a 2000 előtt e joggal (az esketés jogával) rendelkező közösségek e jogukat 2000 után sem

[73] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 549. oldal.

[74] A Svéd Egyház, illetve a többi közösség azonban más-más jogi felhatalmazás alapján teheti ezt. 2009 óta az azonos neműek házasságát, illetve annak „megkötését" is beleértve. (Ez utóbbira külön-külön nem térek ki az egyes országoknál; itt csupán annyit jelzek, hogy az általam vizsgált országok közül a Skandináv államokban és Franciaországban létezik az azonos neműek közötti házasság, a többi államban „partneri kapcsolatban" élhetnek csak az azonos neműek. Magyarország esetében pedig maga az Alaptörvény rendelkezik arról, hogy a házasság egy férfi és egy nő kapcsolatát jelenti.)

[75] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 129. oldal. 2010 májusáig minden felszentelt evangélikus lelkész rendelkezett e joggal. Részben hasonló a helyzet Izlandon, legalábbis ami a családjogi összefüggéseket illeti. A regisztrált vallási csoportok és szekuláris közösségek államilag elismert esküvői szertartást tarthatnak, de a megszületett gyermek névadásának „regisztrálására" is jogosultak. Továbbá, az olyan teljesen egyházi jellegű szertartások elvégzésére is jogosultak, mint a keresztelő vagy éppen a temetés – bár ez utóbbi esetében a kimondottan egyházi jelleg az utóbbi időkben bizonyos esetekben (sokaknál) „oldódni" látszik. (A népegyházon kívüli vallási csoportok és az ún. szekuláris humanista (az esetek egy jelentős részében kimondottan ateista) szervezetek szintén jelentkezhetnek minisztérium általi elismerésre, illetve regisztrációra (2014-ig mintegy 170 közösség élt ezzel a lehetőséggel; döntő többségük – több mint felük – keresztény hátterű vallási közösség). A jelentkezők „alkalmasságát" egy négy tagból álló testület vizsgálja (egyetemi professzorokból áll), amely elsősorban a közösség hitgyakorlatát vizsgálja – azaz azt, hogy rendelkezik-e az adott közösség valamiféle rendszerezett tanítással, és annak megfelelő „istentiszteleti gyakorlattal" (a szekuláris közösségek esetében az etikai elvek meglétét és a közösségek azok szerinti működését vizsgálhatják). Vizsgálják továbbá a szervezet társadalmi beágyazottságát, szervezeti stabilitását – ebben az esetben azt is nézik, hogy a tagok a törvény által előírt egyházi adót megfizetik-e vagy sem –, és természetesen azt is megnézik, hogy az adott közösség tanítása sérti-e a törvényeket, illetve a közrendet, valamint azok – azaz az adott közösség tanításai – a jó erkölccsel ellentétesek-e, vagy sem.

veszítették el, akár regisztrálták magukat vallási közösségként az új rendszerben, akár nem.

A válás azonban kifejezetten is kizárólagosan a világi hatóságokra tartozik. Ennek nem csak jogi, de teológiai okai is vannak.

Itt, ebben a részben érdemes megemlíteni a Svéd Egyház speciális helyzetét a temetkezésekkel összefüggésben. A temetkezés alapvetően mind a mai napig a Svéd Egyházhoz kötődik. Ez egy olyan konszenzus, amit a társadalom szinte teljes egésze elfogad – illetve akkor, amikor esetleg lett volna lehetőség a helyzet megváltoztatására, egyetlen közösség sem volt erre felkészülve, illetve akart élni a lehetőséggel.

A nem vallásos emberek temetkezése is a Svéd Egyház által fenntartott és kezelt temetőkben történik, annak biztosítása mellett, hogy azok számára külön temetőt (temetőrészt) tartanak fenn, akik nem szeretnének „keresztény temetőbe" kerülni a haláluk után.[76]

Néhány „apróbb" ügyet érdemes még megemlíteni vallás és jogi szabályozás összefüggésében. 1. Katonaság. 1996-ban precedens értékű döntés született a Jehovisták közösségéhez tartozók „katonai szolgálatot megtagadni akarásában": vallási (lelkiismereti) okok miatt lehetséges a katonai szolgálat megtagadása. 2. A körülmetélkedés vonatkozásában egy fontos szabály van: lányok esetében tilos az ilyen jellegű beavatkozás. 3. A szertartási húsvágás szintén tilos. 4. Érdekesség – bár rengeteg vita van róla –, hogy az öltözködést vallási szempontból nem szabályozzák, illetve az a vallásszabadság védelme alatt áll

[76] SCHÖTT, Robert: Állam és egyház Svédországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 221. oldal. Az egyház tagjai az „egyházi adón" keresztül járulnak hozzá a temetők fenntartásához, míg a más vallásúak külön temetkezési hozzájárulást (adót) fizetnek. Lásd: FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 541. oldal.

(legnagyobb vita a burka közterületen való viselésével kapcsolatban alakult ki az elmúlt években, nem egy esetben a muzulmán kisebbség részéről érték támadások a „vallási előírásokat" be nem tartó muzulmán nőket).[77] 4. Végezetül: 1949 óta klasszikus értelemben vett „istenkáromlási" törvény nincs hatályban Svédországban.[78]

Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában

Az oktatási területen nem jellemző az egyházi iskolák jelenléte – ahogyan az egészségügy területén sem pl. a kórházaké.[79] Jellemző azonban – elsősorban a felsőoktatásban – az ún. népfőiskolák működése. Ezek általában politikai szervezetek, különböző „ideológiai" csoportosulások, illetve vallási szervezetek által fenntartott intézmények. Ezek részesülhetnek állami támogatásokban – részben állam által finanszírozott képzésekkel. Az egyházi személyek képzését azonban egyáltalán nem finanszírozza az állam, még az evangélikus felekezet esetében sem.[80]

Az oktatás az állami iskolákban (mindegyik szinten) „non-confessional", azaz, felekezet-független, ha tetszik, „világnézetileg semleges", mindazonáltal a vallástan/hittan mind

[77] Ezzel kapcsolatban – az eseti megtiltások rendszerével összefüggésben – lásd: JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 27. oldal. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

[78] A véleménynyilvánítást azonban más módon és más összefüggésben büntetőjogilag korlátozzák. Ezzel kapcsolatban lásd: JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 28-29. oldalak. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

[79] Ennek oka az is, hogy a finanszírozás messze ne automatikus ezeken a területeken – helyi és regionális szinten döntenek e szolgáltatások esetleges finanszírozásáról. Ennek ellenére az iskolák világában volt egy minimális „előretörés" az egyházi és más „alternatív" intézmények esetében.

[80] Iskolákat mindazonáltal bárki – akár cégek is – „üzemeltethetnek", feltéve, hogy azok megfelelnek a törvényi előírásoknak, illetve regisztráltak a Svéd Nemzeti Oktatási Hivatalnál. Lásd: FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 265. oldal.

az általános iskolában, mind pedig a középiskolákban kötelező tantárgy (e tárgy nem csak a kereszténységgel foglalkozik).

A felsőoktatás világnézetileg szintén semleges. Az evangélikus lelkészi pályát választók általában – először – teológiai képesítést kell, hogy szerezzenek valamelyik egyetemen (5 egyetemen lehet vallástudományi tanulmányokat folytatni).[81] Utána kezdhetik csak meg az egyház által szervezett lelkészi képesítést adó képzést (a kimondottan lelkészképzésnek nevezhető képzést azonban nem finanszírozza az állam).[82]

Bár az iskolák világában kevésbé vannak jelen az egyházak,[83] ugyanakkor vannak saját oktatási intézményei, pl. a lelkészi munkatársak vagy más közösségi alkalmazottak képzésére. A fentebb említett népfőiskolák rendszere tipikusan ennek a terepe, bevett és jól működő példája. Számos népfőiskolát pártok és más ideológiai csoportok, alapítványok mellett épp az egyházak működtetnek.

Egyház és média összefüggésében nincsenek külön speciális állami jogszabályok. Mindazonáltal a közszolgálati csatornák – „köz-szolgálatiságuk" részeként – széles körben és tartalommal közvetítenek vallási műsorokat, beleértve a vasárnapi istentiszteleteket is. Ez utóbbiakat felváltva közvetítik az evangélikus és más közösségek szolgálatairól.[84]

---

[81] FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 266. oldal.

[82] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 223. oldal. Más egyházak általában nem követelik meg az egyetemi végzettséget a náluk folyó képzések előfeltételeként.

[83] 2005-ben mindössze 65 vallási közösségek által fenntartott iskola volt az országban. FRIEDNER, Lars: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 472. oldal.

[84] Fontos azonban megjegyezni – éppen a téma érzékenysége miatt –, hogy a média esetében hatványozottan figyelnek a „közösségek elleni izgatás" (beleértve a vallási közösségeket is) eseteire. Az egyik legismertebb egy helyi (stockholmi) muzulmán rádió zsidók elleni „kirohanása", a zsidó közösségek fenyegetése volt. Lásd:

Az egyház-finanszírozás kérdései

A Svéd Egyház az adórendszeren keresztül gyűjti be a tagjai után az „egyházi hozzájárulást”, korábban egyházi adót.[85] Ez a lehetőség most már a többi regisztrált vallási közösség előtt is nyitva áll (számukra azonban a „begyűjtés” összegének ára van).[86] 2010-ben 8 vallási közösség élt ezzel a lehetőséggel, köztük a római katolikusok, a baptisták, a metodisták vagy éppen az Üdvhadsereg.

Fontosak a Svéd Egyház, illetve az általa kezelt alapítványi „vagyonelemek” is. Azok nagysága – köztük komoly erdőterületek – összértéke meghaladja a 10 milliárd Svéd Koronát.[87]

Továbbá, a Svéd Egyház a tulajdonában lévő – és nemzeti szempontból is lényeges – épületek, kulturális örökségek után, illetve azok fenntartásához állami támogatást kap.[88] 2009-ben 46 millió eurónyi összeget nyújtott e célokra a Svéd Örökségvédelmi Hivatal.[89]

FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 261. oldal.

[85] JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 19. oldal. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf. Ennek mértékét a helyi közösség határozza meg; az általában a bevétel (személyi jövedelem) 1 százaléka. Az utóbbi időkben évente nagyjából 1 százalékkal csökken az egyházhoz tartozók száma, így az egyház a kiadásokat igyekszenek „racionalizálni”. Érdemes megjegyezni azonban, hogy valamekkora összeget a nem tagoktól is levonnak az adórendszeren keresztül, az egyházi temetők fenntartása érdekében.

[86] FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 264. oldal.

[87] FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 548. oldal.

[88] Ez szinte csak az evangélikus közösségre igaz; maga az örökségvédelmi törvény is, illetve a támogatást lehetővé tevő döntések csak e közösség ingatlanjaival foglalkoznak. Mindez nem diszkrimináció, hanem annak a ténynek a rögzítése, hogy a valóságban csak e közösség rendelkezik „idős” (többszázéves) épületekkel, templomokkal, a korábbi szabályozásoknak köszönhetően.

[89] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society.

A Svéd Egyházon kívüli „vallási közösségek” általában az önkéntes szerveztek („civil szervezetek”) egy sajátos csoportját jelentik. A nem vallásos szervezetekhez hasonlóan az állam elismeri e közösségek pozitív hozzájárulását a társadalom egészéhez, illetve az emberek életéhez, így azokat anyagilag is támogatja.[90] E támogatásoknak két törvényi alapja van: az egyik a Vallási közösségekről szóló törvény, a másik a Vallási közösségek támogatásáról szóló 1999-ben született jogszabály. A támogatásokat a Kulturális Minisztériumhoz tartozó Vallási Közösségek Kormányzati Támogatásával foglalkozó bizottság kezeli. E bizottság 9 fős elnökségét egy 24 főből álló tanácsadó testület segíti, amelynek tagjait a legkülönfélébb vallási közösségek delegálják. E szervezet a Svéd Egyház kivételével bármely vallási közösségnek adhat támogatást (az a közösség, amelyik állami segédlettel „adót” is gyűjt, kisebb támogatásra számíthat). Fontos megjegyezni, hogy ez a szervezet nem csak támogatások megítélésével foglalkozik, de pl. koordinációs feladatokat is ellát (pl. katasztrófák esetén e szervezet koordinálja a vallási tevékenységet végző szervezetek diakóniai, illetve más, segítő jellegű munkáját.)

Érdekes módon a támogatások odaítélhetősége kapcsán – az elismeréshez képest, illetve azon túl – további kritériumokat is találunk.[91] Ezek közül a legfontosabbak: alapértékek erősítése a közösség által,[92] szervezetileg stabil működés, legalább 3000 fő szolgálata és számos rendezvény szervezése országszerte, a támogatói tagság – a „hívek” nagyrészt (döntő többségükben)

2011/2. 125. oldal. További részletekkel kapcsolatban lásd: FRIEDNER, Lars: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 471. oldal.

[90] JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden. 21. oldal. Forrás: http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf

[91] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 126. oldal.

[92] Ezen értékek közül a legfontosabbak: demokratikusság, egyének (emberek) egyenlősége, férfi és nő egyenjogúsága, diszkrimináció-mentesség, kisebbségek támogatása és segítése.

Svédországban kell, hogy éljenek. Mindezek alapján jelenleg a támogatott közösségek száma 40 körülire tehető. A legfontosabb támogatott tevékenységek: szolgálattal és oktatással kapcsolatos projektek, kórházi lelkészi szolgálat, teológiai képzés, valamint más „újszerű" közösségi kezdeményezések. 2009-ben 5 millió eurót kaptak a különböző vallási közösségek e tevékenységeikre, amelyből a legnagyobb részösszeget a pünkösdi mozgalomhoz tartozó közösségek kapták. [93]

Itt érdemes megemlíteni, hogy vannak olyan közösségek is, amelyek bár kértek volna, de nem kaptak állami/kormányzati támogatást, illetve az állami adózási rendszert sem használhatták az „egyházi hozzájárulásaik" beszedéséhez. E közösségek között találjuk a szcientológusokat, a jehovistákat, a Mandeic közösséget és a kvékereket. (A kvékerek esetében a közösség taglétszáma jelentett problémát, a Mandeic közösség esetében a szervezet életképességét vitatták, míg a jehovisták esetében a közösségi alapértékek megvalósulását látták veszélyeztetettnek, köztük elsősorban a közéletben való részvétel tiltását tartotta elfogadhatatlannak az állam, túl az egészségügyi beavatkozásokkal kapcsolatos tanításaikon (pl. vérátömlesztés visszautasítása); a szcientológusok esetében 2006-ban az alapértékek veszélyeztetettségét és szervezeti problémákat vetett fel, illetve állapított meg az állam.[94])

[93] PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 127. oldal. Itt érdemes megemlíteni azt is, hogy a „központi" állami támogatásokon kívül helyi önkormányzati, illetve regionális szintű támogatásokat is kaphatnak a közösségek (a Svéd Egyház azonban nem tartozik e támogatható közösségek közé). Elsősorban az ifjúsági és a gyermekek között végzett munkát támogatják az önkormányzatok, más, hasonló tevékenységet végző civil szervezetek támogatásához hasonlóan. Ennek mértékéről azonban nincsenek statisztikai jellegű kimutatások.

[94] A humanistákat szintén elutasították. Igaz, az esetükben a vallási közösségi státusz is kérdéses, hisz maga a közösség nem végez klasszikus értelemben vett vallási tevékenységet.

Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

E helyütt két dolgot fontos leszögezni: egyrészt azt, hogy bár Svédországban 2000-ig államegyház volt – és sok tekintetben még ma is érezhetjük az átmenetiség jeleit –, mégis, a vallásszabadság joga nem sérül. Az állam toleráns a különböző vallások és világnézetek irányában. A másik, amit fontos rögzíteni az az, hogy bár egy nyitott, toleráns országról beszélhetünk, mégis, számos problémával vagyunk kénytelenek szembesülni. Ezek közül az egyik legszembetűnőbb a muzulmánokkal, a keresztényekkel és a zsidókkal szembeni atrocitások számának a növekedése. A döbbenetes számokat – és eseteket – lásd az International Religious Freedom 2015-ös számában.[95] A 2015-ös migránsáradat óta „oda-vissza" nő a feszültség a svédek és a bevándorlók, a svédek és az egyre inkább radikalizálódó muzulmán közösség között.

Mint érdekesség említhető meg, hogy az uralkodónak és az egyházi ügyekért felelős miniszternek a Svéd Egyház tagjának kell lennie.

Befejezés

Összességében elmondható, hogy az elmúlt 150 évben (1862 óta) fokozatosan átalakult állam és egyház, vallás és politika kapcsolata: egy homogén – szinte teljes egészében evangélikus – társadalom sokszínűbbé vált, s ezzel párhuzamosan állam és egyház, illetve egyházak elváltak egymástól, az állam jellegét tekintve semlegessé vált. Mindez a társadalmon belüli differenciálódás keretében ment végbe. Az átalakulás ellenére

95 http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256247

azonban mind a mai napig hivatalos és nem hivatalos szálak kötik egymáshoz a Svéd Egyházat és az államot. Az állam köteles számolni az evangélikus egyházzal annak társadalomformáló szerepe és nagysága miatt, nem utolsósorban azért, mert a Svéd Egyház – a többi vallási közösséggel együtt – fontos szereplője és hozzájárulója a svéd jóléti rendszernek.

II.2. Finnország

Finnország – a tágan vett Skandinávia részeként – szintén átmeneti jegyeket mutat a volt államegyházi jellegtől „megszabadulva”. Mindehhez a „vallási térkép” sokszínűbbé válása (új vallási közösségek megjelenése, növekvő migráció) is hozzájárul: az állami egyházjogi szabályozás igyekszik követni a rapid változásokat.[96]

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák[97]

A legtöbben – a lakosság közel 80 százaléka – a Finn Evangélikus Lutheránus Egyházhoz tartoznak (mintegy 4,3 millió fő).[98] A lakosság körülbelül 1 százaléka ortodox keresztény. A maradék népesség körében vannak római katolikusok, különböző protestánsok, muszlimok, zsidók (összesen 1,5-2 százalék); a társadalom egy jelentős része semmilyen felekezethez nem tartozik – ez utóbbiak száma egyre nő, jelenleg kb. 17 százalékra tehető az arányuk. Igaz, ez utóbbiak közé számítja a statisztika

[96] Az elmúlt évek jogi változásai ezt a sokszínűséget követik, illetve a kialakult vallási pluralizmust és az általa okozott új kihívásokat igyekszik kezelni.

[97] A statisztikák, felekezeti adatok összeállításánál – miként azt korábban már Svédországnál is jeleztem – több forrásra voltam kénytelen támaszkodni.
Ezek elsősorban a már korábban is hivatkozott Gerhard Robbers-féle könyvek vonatkozó részei, valamint a későbbiekben többször is hivatkozott www.euresisnet.eu demográfiai adatai és az „amerikai külügy” jelentései (http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/#wrapper), illetve az Országgyűlési Könyvtár vallási közösségek jogállásával kapcsolatos 2011. áprilisi tanulmányai voltak (ez utóbbiak PDF formátumban az Országgyűlési Könyvtártól beszerezhetőek).

[98] Az arányszám folyamatosan csökken (pl. az 1988-as 88,3 százalékról 1998-ra 85,2 százalékra csökkent.) A pontos statisztikákkal kapcsolatban lásd: KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 155. oldal. Az ortodoxok, a római katolikusok, a jehovisták és a Finn Szabadkeresztények közösségének a tagsága azonban nőtt az elmúlt években (lásd Markki Heikkilä adatait). A pünkösdiek száma pedig megkétszereződött (1980-2000) – igaz, ez a statisztikákban nem jelenik meg, ők ugyanis nem „regisztrált” közösségként végzik tevékenységüket, így az adataik a „közösséghez nem tartozók” számát gyarapítják statisztikailag. A muzulmánok száma pedig az 1990-es évek eleje óta megtöbbszöröződött. HEIKKILA, Markku – KNUUTILA, Jyrki – SCHEININ, Martin: State and Church in Finland. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 519. oldal.

azokat a vallásos embereket, akik nem regisztrált vallási közösséghez tartoznak (pl. a pünkösdiek egy része – 40.000 fő –, és a muzulmánok nem regisztrált muzulmán közösséghez tartozó hívei, kb. szintén 40.000-60.000 ezer fő – a felekezethez nem tartozók 40 százaléka magát vallásosnak tartja, s csak 11 százalékuk tartja magát kimondottan ateistának!)[99]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések[100]

Egyes történészek szerint a finn területeknek már a svéd uralom előtt is voltak királyai. Egy azonban biztos: e területeknek a mintegy közel 700 éven át tartó kapcsolata Svédországgal (a Svéd királysággal) 1154-ben kezdődött. XI. Erik svéd király által a finn területek és azok lakossága kereszténnyé (nyugati) lett – csak egy kis rész, Karélia bizonyos területei maradtak ortodoxok.[101]

A svéd uralom idején – amely egészen 1809-ig tartott – az államélet és a vallási élet nyelve is a svéd volt. 1809-ben I. Sándor orosz cár foglalta el az országot és azt önálló nagyhercegségként birodalmához csatolta (egészen 1917 végéig állt fenn ez a helyzet). 1917 decemberében kiáltotta ki Finnország a függetlenségét. A II. világháború alatt kétszer is harcolt az ország a szovjetek ellen, majd pedig harcolt a náci Németország ellen is az ún. lappföldi háborúban. Ennek eredményeként a német katonák kénytelenek voltak elhagyni az országot. A II. világháborút követően jelentős területeket veszített az állam. A II.

[99] KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 156. oldal. Az ún. regisztrált vallási közösséghez tartozók aránya kb. 1,1 százalék. Lásd: KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 73. oldal, illetve konkrétan – közösségi bontásban – a 80-81. oldalak.

[100] Ezzel kapcsolatban lásd BOLERATZKY, Lóránd: Állam és evangélikus egyház Finnországban. Budapest. FÉBÉ. 1947. kötetének első 44 oldalát.

[101] Az egyház igazi világi hatalmi tényezővé vált, nem egy esetben a világi hatalom fölé emelkedve (ez csak a reformációt követően változott; akkor, amikor az uralkodó vált a nemzeti egyház fejévé – a püspököt is ő nevezte ki). Turku püspöke az ország egyik legbefolyásosabb emberévé vált, évszázadokon keresztül.

világháború után évtizedeken át katonai fenyegetettségben éltek a finnek a Szovjet Birodalom közelsége miatt. 1995-ben csatlakozott az ország Európai Unióhoz.

Témánk szempontjából a legfontosabb tény: a finn területek a svédekkel együtt – Gustav Vasa svéd király döntésének megfelelően – a lutheri reformáció követői lettek. Az elmúlt évszázadokat vizsgálva – a közelmúltig bezáróan – az államegyházi tradíció a meghatározó.

Ez annál is inkább igaz, mert az ország Svédország részeként létezett több évszázadon át, igaz, a későbbiekben – az oroszok uralma alatt is – maradt az evangélikus államegyház[102] (az 1809-es orosz hódítás vetett véget a svéd uralomnak; ekkor vált Finnország az Orosz Birodalom részeként Nagyhercegséggé). Ez nem csak jogi szempontból lényeges, hanem az akkori idők és a későbbiek – immáron független – államának „természetrajza" miatt is (az evangélikus vallást, illetve egyházat a belső integritás és a sikeres politika egyik biztosítékának látták).[103]

Az elmúlt 20 évben az állami egyházjog, illetve az állam és az egyház kapcsolata az államegyházi rendszertől a felekezetek egyenjogúsága irányába mozdult el, igaz, két egyház – Finnország Evangélikus-Lutheránus Egyháza és az Ortodox Egyház – továbbra is – sok tekintetben – „államegyházként" működik.[104]

[102] A 17. és 18. században kialakult viszonyok éltek tovább (az 1686-os egyházi szabályozás és annak következményei).

[103] A lutheri tanítás többször fontos szerepet játszott a politikai élet szempontjából is. Így például a világi hatalomról vallott felfogásnak óriási szerepe volt abban, hogy a Nagyhercegség uralma alatt nem folyt vér, és hogy viszonylagos béke volt.

[104] Azonban több látványosabb dologban – pl. a parlamenti áhítatok, vagy éppen a függetlenség napi hála istentisztelet esetében – vannak elmozdulások. Például ma már az ülésszakokat megnyitó áhítatok tartalmáért és az alkalom lefolyásáért nem az állam, hanem az Ökumenikus Tanács felel. És hát ennél fontosabb dolgokban is igyekszik az állam semlegesnek mutatni önmagát.

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

A legfontosabb változások 1988 és 2008 között történtek. E helyen én magam is erre az időszakra koncentrálok.[105]

Az újabb kori változásokat vallási vonatkozásban (Vallásszabadságról szóló törvény megszületése!) a különböző nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás (1970-es évek) és az 1995-ben elfogadott Alapvető Jogokról szóló törvény – ami később a 2000-ben hatályba lépett új Alaptörvény részévé vált – tették szükségessé. A 2000. március 1-jén hatályba lépett új Alaptörvény 11. szakasza teljes vallásszabadságot és lelkiismereti szabadságot biztosít mindenkinek, beleértve a közösséghez tartozás, illetve nem tartozás szabadságát is.[106] Azaz, a vallásszabadság jelenti a vallás gyakorlásának lehetőségét, illetve jelenti a felekezethez való nem tartozás jogát.[107] Az új Alkotmány 11. cikke ekként fogalmaz: „11. cikk (1) Mindenkit megillet a vallás- és lelkiismereti szabadság. (2) A vallás- és lelkiismereti szabadság magába foglalja a hit megvallását és gyakorlását, a meggyőződés kifejezését, a vallási közösséghez tartozás jogát és

[105] A változások egészen 1869-ig nyúlnak vissza, az evangélikus zsinat megreformálásáig (ekkor, illetve 1889-et követően megalakulhattak az első „kisebbségi" (nem lutheránus) protestáns közösségek is); a radikális változások azonban az elmúlt két és fél évtizedre tehetőek. (A vallásszabadság mindazonáltal már 1919-ben biztosított volt: az 1919-es alkotmány – és az 1922-es „egyházi törvény" – mindenki számára teljes vallásszabadságot biztosított, az államot pedig felekezeti szempontból semlegesnek nyilvánította. Minderről bővebben lásd BOLERATZKY, Lóránd: Állam és evangélikus egyház Finnországban. Budapest. FÉBÉ. 1947. 49-53. oldalak. Az alkotmány a második fejezetében (6. cikk) azt is rögzíti, hogy az állam semmiféle megkülönböztetést nem alkalmazhat állampolgárai irányában azok vallási meggyőződése alapján: „A törvény előtt mindenki egyenlő. Senkit nem lehet elfogadható ok nélkül másoktól megkülönböztetni nem, kor, származás, nyelv, vallás, meggyőződés, vélemény, egészség, hátrányos helyzet vagy személyéből eredő más ok miatt."

[106]KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 157. oldal.

[107] Egészen a 19. század végéig miden finn polgár vagy az evangélikus vagy az ortodox egyház tagja kellett, hogy legyen. Majd csak 1889 után – amikor is a baptisták és a metodisták hivatalosan is elismert egyházak lettek –, válhattak a finnek más egyházak tagjaivá is.

az ettől való tartózkodást. Senki nem kötelezhető arra, hogy lelkiismerete ellenére részt vegyen a vallásgyakorlásban."

Az új Vallásszabadságról szóló törvény (a korábbinak a 2003-as módosítása) megfogalmazásakor természetes elvárás volt, hogy az összhangba legyen az időközben elfogadott és hatályba lépett alkotmánnyal,[108] méghozzá a „pozitív vallásszabadság" jegyében. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a vallást nem csupán egyéni (személyes) dimenzióban szemléli a jog, hanem „közösségi tradícióként", ahol az államnak az a feladata és kötelessége, hogy megteremtse azokat a feltételeket és körülményeket, amelyek a vallás megélésének szabadságát és kiteljesítését biztosítják (pl. speciális büntetőjogi védelemben részesülnek az istentiszteleti cselekmények, illetve pl. a temetők és a temetési szertartások.)

Fontos – az új szabályozás tükrében – a vallási közösségek jogi jellegét is szemügyre venni. Jogi entitásként számos formáját figyelhetjük meg a vallási közösségeknek Finnországban.

A korábbi szabályozáshoz hasonlóan minimum 20 fő szükséges egy új vallási közösség megalapításához (jelenleg kb. 100 közösség regisztráltatta magát). E közösség aztán – a Vallásszabadságról szóló 2003. évi törvény alapján – lehet vallási közösség (a kultuszminisztérium feladata, hogy az ilyen közösségekről nyilvántartást vezessen),[109] vagy az 1989-es

[108] Melynek legfontosabb kiindulópontja, hogy egy demokratikus ország nem „kezelheti" polgárait, nem viszonyulhat különbözőképpen országa polgáraihoz vallási meggyőződésük alapján (lásd az Alkotmány II. fejezetét, különösen is az egyenlőségről írtakat, illetve a 11. cikket). Lásd: KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 63. oldal. A hivatkozott törvény 2003 február 1-jén fogadta el a törvény (HE 170/2002 vp).

[109] A nyilvántartásba vett vallási közösségek a polgári jog alanyai, amelyek a vallásszabadságról szóló törvény alapján működhetnek. E közösségek a korábbi kultuszminisztériumban történő nyilvántartásba vétel után – mint független jogi személyek – teljes jogképességgel rendelkeznek. 2003 óta ingatlannal, tulajdonnal is rendelkezhetnek. A regisztrációval, annak feltételeivel kapcsolatban lásd: HEIKKILA, Markku – KNUUTILA, Jyrki – SCHEININ, Martin: State and Church in Finland. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden.

egyesületi szabályozás alapján vallási tevékenységet végző „civil szervezet”.[110]

A nyilvántartásba nem vett vallási közösségek egyesületként válhatnak jogi személlyé (ennek létrehozásához mindössze három személyre van szükség). A különböző „vallási csoportok” – attól függetlenül, hogy jogi személyek-e vagy sem – a vallásszabadságról szóló törvény értelmében és annak védelme alatt gyakorolhatják hitüket.[111]

A rendszer átalakulásával összefüggésben fontos látnunk, hogy az elmúlt 20-25 évben az állami egyházjog, illetve az állam és az egyház kapcsolata az államegyházi rendszertől a felekezetek egyenjogúsága irányába mozdult el, igaz, két egyház – Finnország Evangélikus-Lutheránus Egyháza és az Ortodox Egyház – továbbra is köztestületként működnek (e két egyház közjogi személy, míg a többi egyház jogalanyisága magánjogi természetű).[112] Érdemes erre is röviden kitérni.

Ezen egyházak belső szabályozását az állam elismeri, és azokra, illetve közösségeikre a kutatók egy része „kvázi államegyházként”, illetve – más szóhasználatban –

---

527. és 528. oldalak. Itt olvashatunk e szervezetek feloszlatásának a lehetőségéről is. Amennyiben adott szervezet törvényellenesen működik – különösen is alkotmányellenesen és/vagy az alapvető emberi jogokat megsértve –, vagy nem az eredeti (vállalt) célkitűzései, tanításai alapján tevékenykedik, a szervezet feloszlatható.

[110] A „regisztrált vallási közösség, illetve egyesület” elnevezés egészen 1923-ig, az akkori vallásszabadsággal kapcsolatos törvényig nyúlik vissza. „Ideologikus jellegű” vallási közösségek voltak ezek. E regisztrált közösségi voltnak ma is fontos előnyei vannak az oktatás terén, de pl. a büntetőjogi védelemben, vagy éppen a házasságkötési jogosultság terén. Lásd: KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 66-67. oldalak.

[111] HEIKKILA, Markku – KNUUTILA, Jyrki – SCHEININ, Martin: State and Church in Finland. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 73-74. oldalak.

[112] Az „élő”, létező vitával kapcsolatban – az evangélikus egyház függetlensége, államegyházi jelleg kérdése – lásd: KOTIRANTA, Matti: Religion and the Secular State in Finland. 277. oldal. Forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf. (Itt érdemes a folk church, „folkkyrka”, „folkskirche” kifejezések árnyalt értelmezését is elolvasni, lásd a hivatkozott forrás 278. oldalát.)

„népegyházként” tekint. (Bár a 2000-ben elfogadott új alkotmány nem tartalmazza az Evangélikus-Lutheránus Egyház kiemelt státuszára vonatkozó korábbi rendelkezéseket – ahogy a 2003-ban módosított Vallásszabadságról szóló törvény sem –, a lutheránus valamint az ortodox egyházak a gyakorlatban – a súlyuknak és a tradícióknak megfelelően – kiemelt státusszal rendelkeznek.)[113]

Ráadásul a Lutheránus Egyház és az ortodox felekezet esetében belső szervezeti struktúrájukat és az államhoz – főként eljárásrendi kérdésekben – fűződő viszonyukat külön törvények szabályozzák, amelyeket az egyházak nélkül megváltoztatni nem lehet. (Erős autonómiájukat mutatja az a tény is, hogy belső „bírósági rendszerük” van.)

Fontos lépés, hogy egy 1999-es zsinati határozat, illetve a 2000-ben elfogadott új alkotmány értelmében a püspököket nem az államfő jelöli, illetve nevezi ki ezután (bár az evangélikus egyház helyzetét további jogszabályok formálják, így például az Egyházról szóló törvény, amely tulajdonképpen a Finn Lutheránus Egyház „alkotmányának” is tekinthető). Korábban a három legtöbb jelölt közül választott az államfő. A bevett gyakorlat szerint a legtöbb szavazatot kapott jelöltet nevezte ki, de volt eset, pl. 1974-ben, amikor az elnök a második legtöbb szavazatot kapott jelöltet nevezte ki a Kuopioi egyházmegye élére.

Fontos az is, hogy az utóbbi két évtized változásainak eredményeként az egyház sokkal nagyobb belső autonómiát

[113][113] A hivatalos istentiszteleteken – mint amilyen például a parlament evangélikus liturgia szerint zajló alakuló ülése, illetve annak összekötése az egyházi szertartással – ez egyértelműen tetten érhető. Ráadásul az egyház hitvallását – az ortodoxét is – és szervezeti felépítését törvény rögzíti, amelyet a parlament fogadott el. (Az új alkotmány egyetlen cikke – a 76. – utal csak az evangélikus felekezet „kiemelt” helyzetére, jelezve, hogy annak helyzetét külön törvény szabályozza.) Az alkotmányjogi „jelenlét” azonban nem idegen a finn alkotmányjogi hagyománytól. Ezzel kapcsolatban, illetve az entitások sajátosságaival és különböző fajtáival kapcsolatban lásd: KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 63-68. oldalak.

élvez, mint korábban. Az egyház belső ügyei és működése (döntéshozatali szempontból) a Parlamenttől független. Azokban a Zsinat dönt.[114]

Külön érdemes szólni az Ortodox egyház jogi helyzetéről is. A Finn Ortodox egyház önálló ortodox egyház, amely azonban egyházjogi szempontból a Konstantinápolyi Patriarchátushoz tartozik. Körülbelül 60.000 tagja van. A közösség speciális helyzete, illetve a történelmi tradíció miatt a Vallásszabadságról szóló törvény a közösségről külön is említést tesz, illetve e törvényi hivatkozáson kívül egy külön parlamenti törvény is foglalkozik az ortodoxokkal (2007-ben lépett hatályba az Ortodox egyházról szóló törvény).[115] Korábban (1969-től 2007-ig) a Kormányzat volt a legmagasabb szintű döntéshozói fórum, illetve a püspökök állami „alkalmazottak" voltak. Ez ma már nincs így. A püspökök egyházi személyek és a legfontosabb döntéshozó testületek is mind egyháziak: egyházi közgyűlés, püspökök tanácsa, illetve a zsinat.[116]

A fenti változások ellenére a népegyházi jelleg, illetve az állam és az evangélikus vallás „összefonódására" számos példát találhatunk ma is. Így például a parlamenti ülésszakot mind a mai napig evangélikus istentisztelettel nyitják meg a finn parlamentben. Összességében azonban elmondható, hogy a 2003-as Vallásszabadságról szóló törvény további lépést jelent a vallási közösségek egyenlősége irányában.[117]

---

[114] Ugyanakkor helyi szinten az önkormányzatokkal számos ügy és tradíció köti egybe az evangélikus közösségeket a települések különböző testületeivel.

[115] KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 161. oldal.

[116] KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 65. oldal.

[117] A „rendszerkérdéssel" foglalkozó szakemberek (pl. Markku Heikkilä) a következőképpen vallanak: Finnország se nem „nem felekezeti", se nem „felekezeti" állam. Számos intézményi, jogi és kulturális kapcsolat áll fenn az állam és az evangélikus egyház között (pl. az egyházi viszonyokat szabályozó felekezeti karakterű törvény parlamenti – világi – törvény az evangélikus egyház esetében, de így van ez az ortodoxoknál is.) A hitoktatás esetében is igaz ez. A társadalmi realitások a nem felekezeti elkötelezettségű hitoktatást a valóságban „felekezetivé" teszik. (Ez utóbbiban

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

Az evangélikus és ortodox egyházi személyek egy részét – ezen egyházak speciális helyzeténél fogva – köztisztviselőnek tekintik. Vannak azonban olyan egyházi alkalmazottak, akik a „hagyományos" munkajog alapján munkavállalói az egyháznak.

Büntetőjogi szempontból az egyházi személyek a „világi" és az egyházi jog alá egyaránt tartoznak. Mindig a konkrét eset dönti el, hogy melyik szervezet (bíróság) elé kerül az lelkész ügye.

Az egyházi személyek azokkal a dolgokkal összefüggésben, amelyekre szolgálati (lelkipásztori) munkájuk (tipikusan pl. lelkigondozás) folyamán „jutottak", illetve tettek szert, nem tanúskodhatnak (titoktartási kötelezettség).

Speciális terület a tábori lelkészség világa. Ez lehetőségként főállású munkatársak esetében csak az evangélikus felekezet számára adott (szolgálatukat, a lelkészség munkatársait az állam fizeti). Az ortodoxok és más kisebb vallási közösségek esetében részmunkaidős lelkészeket alkalmaznak.

Hasonlóan speciális terület a börtönlelkészek világa is. Többségük evangélikus, de mindig van köztük egy-egy ortodox pap is. A fizetésüket – a tábori lelkészekhez hasonlóan – szintén az államtól kapják.

Számos gyakornok dolgozik, illetve segít az egészségügyi és a szociális, diakóniai területen is, gyakran a diploma

---

nagy szerepe van a hagyománynak, a korábbi évtizedek bevett gyakorlatának, illetve a demográfiai adatoknak.) Az ortodoxok helyzete szintén speciális. Mindez azt jelenthetné – és sokan talán így is érzik –, hogy – az állam és a két egyház közötti kapcsolatok csökkenése, a törvények megváltoztatása ellenére – Finnországnak két államegyháza van. Mindeközben a más vallásúak és a nem vallásos emberek vallásszabadsága, illetve lelkiismereti szabadsága is biztosított.

megszerzésének feltételeként, a megfelelő gyakorlat megszerzése érdekében.

Érdemes – röviden – az ünnepnapok szabályozására is egy pillantást vetni, ennek ugyanis szintén van vallási vonatkozása.[118] A legfontosabb ünnepeket az 1993-as Egyházról szóló törvényben rögzítette az állam, és azok a nyugati keresztény civilizáció egyházi ünnepeit követik (bár azok tényleges vallási tartalma az állampolgárok életvitelében és az ünnepek megünneplésében folyamatosan csökken). A legnagyobb ünnepekkor a boltok is zárva tartanak (2009 óta elvileg az összes bolt nyitva lehet vasárnap, illetve ünnepnap, a gyakorlat azonban az, hogy a legnagyobb ünnepekkor nem élnek ezzel a lehetőséggel).

Itt érdemes megemlíteni az egyházi közösségek (a Vallásszabadság törvénye alapján elismert egyházak) iskolai vallásoktatáshoz és esketéshez való jogát. Ez utóbbi állam által elismert házasságkötést jelent – minderről részletesebben lásd a későbbi bekezdéseket.

Az istenkáromlás – Svédországgal ellentétben – a közelmúltig létező jogintézmény volt, méghozzá „klasszikus" értelemben véve. Az 1970-es Büntető Törvénykönyv szigorúan rendelkezett róla. E törvény alapján az, aki Istent káromolja, akár 2 év börtönre is ítélhető volt. A vallás szentségét, illetve a vallásos csoportok által szentnek tartott dolgok megsértését szintén tiltotta a Btk., és az azt elkövetőket akár egy év börtön is sújthatta. Az 1990-es években – a korábbi Btk. módosításának vitájában – komoly vita alakult ki arról, hogy ezeket a rendelkezéseket át kell-e vezetni az új törvénykönyvbe vagy sem. Végül az új – kiegészített és átdolgozott – Btk. továbbra is tartalmaz rendelkezéseket a tárgyban, a büntetés tételét azonban 6 hónapra csökkentették.[119]

[118] E terület épp azon területek egyike, ahol az „államegyházi" tradíció tisztán és egyértelműen megnyilvánul.

[119] A pontos szabályozással összefüggésben lásd: KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 162-163.

A vallásgyakorlás megzavarását, illetve a temetők „szentségét”, védelmét szintén törvény védi. A gyűlöletbeszédet, valamely vallási közösség gyalázását, megfélemlítését, tettleges bántalmazását szintén büntetik Finnországban.

E pontnál érdemes a temetkezési szabályozást is megvizsgálnunk. E szempontból a valós helyzet ismerete elengedhetetlen. Kb. 1100 temető létezik jelenleg Finnországban. Ezek döntő többsége (99,99 százalékuk) az evangélikus egyház tulajdonában, illetve fenntartásában van. Hívők és nem hívők egyaránt ezekbe a temetőkbe temetkeznek (nem hívők, illetve más vallásúak esetében – amennyiben ezt igénylik – a temetőn belül elszeparált, külön részben). A 2004-es Temetkezési törvény előtt az evangélikus közösséghez tartozók általában kevesebbet fizettek a „szolgáltatásért”; 2004 óta ennek díja egységes, hívők és nem hívők, illetve más vallásúak számára azonos. A helyzet a társadalom egésze számára elfogadható így, ebben a formájában. Maga a helyzet sem tesz mást lehetővé (mindössze néhány nem evangélikus temető található csak az országban; egy ortodox temető Helsinkiben, illetve egy másik, Kelet-Finnországban egyesületi tulajdonban).[120]

---

oldalak. Izlandon hasonló szabályozást találhatunk: az Alkotmány deklarálja, hogy minden egyént (közösséget) megillet a hitének megfelelő vallási szervezet létrehozásának a joga, az Alkotmány azonban a közrendet veszélyeztető, illetve a jó erkölccsel összeegyeztethetetlen vallási tanítást tiltja. Vallási alapon, illetve másokat vallási meggyőződése miatt megsérteni, bántalmazni, vagy más módon „inzultálni” tilos. A büntetőjog szintén tartalmaz vallással, illetve vallási közösségekkel kapcsolatos rendelkezéseket. Az általános büntető törvénykönyv pénzbírság, illetve legfeljebb három hónapig tartó börtönbüntetés kiszabását teszi lehetővé azokkal szemben, akik valamely vallást, vallási közösséget, illetve annak tanítását nyilvánosan kigúnyolják, megsértik, vagy adott közösség vallásgyakorlását akadályozzák, megsértik. Vallási alapon – valamely vallási közösség tagjai ellen – elkövetett szóbeli vagy fizikai támadás-bántalmazás esetében pedig akár két év börtönbüntetés is kiszabható.

[120]KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 159. oldal. A fentiek értelmében: a nem evangélikusok jelentős része is az evangélikus temetőkben temetkeznek, természetesen saját vallási szimbolikát stb. megjelenítve (pl. ortodox elhunytak esetében ortodox szimbólumok, kereszt). Fontos azonban megjegyezni, hogy a Temetkezésről szóló törvény 8. paragrafusa más regisztrált közösségek számára is lehetővé teszi temető fenntartását, ez azonban nem jellemző. KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 75-76. oldalak.

Végezetül: az „államegyházak” (a következő pontok mindegyikében ez csak az evangélikusokra igaz) által a tagjaik vonatkozásában regisztrált születések, halálozások és házasságok polgári jogilag (államilag) is elismertek (más egyházak tagjainak vonatkozásában mindezek regisztrációját az állam végzi; ez utóbbi a számukra 1917, illetve 1929 óta létező valóság, valós alternatíva).[121] A házasságkötések a 20. században végig az evangélikus közösségben történtek, és ez is volt a bevett, „normális”.

Az államilag elismert házasságkötés más egyházak (elismert közösségek) részére is elérhető. Ezekben az esetekben is ez tekinthető az inkább természetesnek (bevettnek), és a közösségi (egyházi) esküvőhöz képest jelent alternatívát az állami esküvő.

Az utóbbi időben az együttélések elterjedésével, „divatossá” válásával újabb problémák, kihívások merültek fel (pl. öröklés kérdése az elhunyt élettárs után stb.). Ezekre mind megpróbál új válaszokat adni a finn jogrend.[122]

Problémát jelent (komoly vitákat vált ki) az azonos neműek házassága is – ez utóbbi 2017-től lesz lehetséges és törvényes Finnországban; korábban, 2002 óta a regisztrált partnerkapcsolat már elérhető volt a homoszexuálisok számára. Az evangélikus egyházon belül komoly vitákat eredményezett az ilyen kapcsolatok házasságként való elismerése, illetve azok megáldása, „megkötése”.[123]

---

[121] HEIKKILA, Markku – KNUUTILA, Jyrki – SCHEININ, Martin: State and Church in Finland. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 531. oldal.

[122] KOTIRANTA, Matti: Religion and the Secular State in Finland. 289. oldal. Forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf.

[123] A lelkészek 60 százaléka megengedhetőnek tartja a regisztrált kapcsolat megáldását, közel pedig harmada a 2017-től lehetségessé vált esküvő megáldását és megkötését is helyesli. Forrás: https://web.archive.org/web/20160218004008/http://svenska.yle.fi/artikel/2014/06/26/manga-praster-stoder-konsneutral-aktenskapslag

Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában

A vallásos nevelés megjelenik a helyi közösségek által szervezett iskolás kor előtti „óvodákban", gyermekek számára szervezett napközikben is. Itt az egyre nagyobb számban megjelenő nem finn-gyökerű és kulturális/vallási háttérrel rendelkező gyerekek integrálása, illetve számukra a vallásos nevelés megszervezése komoly kihívást jelent.[124]

Az általános tankötelezettség biztosítása alapvetően az állam feladata. Az egyházi, illetve más magánkézben lévő iskolák száma elenyésző (pl. a katolikusok által alapított Angol iskola Helsinkiben). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a vallás ne lehetne jelen az iskolákban. Minden diáknak (általános iskola és középiskola) joga van a saját felekezetének megfelelő vallásoktatáshoz.[125] A nem vallásos gyerekek etika/világnézet

[124] Ha egy adott osztályban három gyermek, illetve annak szülei kérik a saját vallásuk szerinti hitoktatást, akkor az iskola köteles azt a gyermekek számára biztosítani. Lásd: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256187#wrapper

[125] KOTIRANTA, Matti: Religion and the Secular State in Finland. 290. oldal. Forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf. Azok, akik egyetlen felekezethez sem tartoznak, ún. „nem elkötelezett" világnézeti oktatásban (etika) részesülhetnek. A többség – bár nem kötelező – evangélikus vallásoktatásra jár. A más vallású gyerekek esetében minimum 3 fő esetén – az ortodox esetén ez a feltétel nem szükséges – az iskola köteles a más vallás (nem evangélikus) szerinti vallásoktatást biztosítani. Érdemes az izlandi rendszert is megemlíteni e helyütt röviden: a szigetország legtöbb oktatási intézménye állami fenntartású, vannak azonban magániskolák is. Mindegyikben – függetlenül a fenntartó személyétől – kötelező tárgy az ún. társadalmi tanulmányok (ez a 6 és 15 év közötti gyermekeket érinti). E tárgy ismereteket tartalmaz a kereszténységgel, a teológiával és az etikával kapcsolatban. E tárgy keretében hallhatnak a diákok Izland keresztény örökségéről, az egyenlőség értékéről, a demokratikus együttműködés fontosságáról, a felelősségvállalásról, az emberi értékek és jogok tiszteletben tartásának fontosságáról és – bármilyen furcsán is hangzik –, a megbocsátásról. A kereszténység mellett a többi vallás is terítékre kerül, egyfajta „multikulturális" megközelítésben. A középiskolákban e tudástartalmak inkább már a szociológiai és filozófiai ismeretek keretén belül jelennek meg. A törvény e tárgyak tanulása alól – különösen is a Kereszténység, teológia, etika című tárgy alól – felmentést adhat – ehhez a szülő írásbeli kérelmére van szükség, amelyről az iskola vezetősége dönt. Lényeges, hogy az iskolától ilyen esetben nem várható el „helyettesítő" tárgy biztosítása (pl. más vallás, vagy szekuláris világnézet oktatása).

órákra járhatnak, illetve a más vallásúak – amennyiben az megszervezhető – saját vallásuk szerinti oktatásban részesülhetnek. Az érettségin lehetőség van saját vallásból (hittanból) és/vagy „semleges” etikából is vizsgát tenni.

A felsőoktatást, illetve annak intézményrendszerét teljes egészében az állam tartja fenn. Az országban működő teológiai karok e világi egyetemek karaiként működnek, az egyházaktól függetlenül (összesen három). Az Ortodox Teológiai Intézet külön foglalkozik saját papjainak és kántorainak a képzésével, igaz, ez utóbbi intézet is az egyik állami egyetem keretén belül, annak intézeteként működik (Joensuu Egyetem). A teológiai kutatás – főként az előző kettőben – nem konfesszionális, azaz nem „elkötelezett”; inkább egyfajta vallástudomány, mint teológia.

Az istentiszteletekről (áhítatokról) szóló közvetítés a közszolgálati adókon – Magyarországhoz és számos más európai országhoz hasonlóan – rendes „hivatalos” program (azok tartalmáért a Lutheránus Egyház felel).[126] De a kábelcsatornákon, helyi televíziókban és rádiókban is jelen vannak a gyülekezetek, illetve különböző – főként keresztény – egyesületek, szövetségek. Saját hagyományos „rádióállomást” is működtet az egyház Radio Dei néven, 1997 óta.

Finnországban több száz vallásos online és offline folyóirat létezik („központi” lapok, pl. Kotima (Szülőföld); gyülekezeti „hírmondók”, magánszemélyek vagy éppen egyházi szövetségek által kiadott lapok, blogok, honlapok).

Az egyház-finanszírozás kérdései

Az evangélikusok és az ortodoxok egyházai adó kivetésére jogosultak. Az egyházi adót az állami és a helyi

[126] Rendszerint a TV2 és a YLE Suomi rádió sugározza ezeket az alkalmakat. A kisebb vallási közösségek szintén kapnak lehetőséget a „bemutatkozásra”, és vannak svéd nyelvű adások is.

(„önkormányzati”) adóval együtt szedi be az állam, amelyért az Evangélikus Lutheránus Egyház és az ortodox felekezet fizet. E közösségeket a jogi személyek – beleértve a vállalatokat is – támogatják az adózási rendszeren keresztül. (Ez a gyakorlat azonban az utóbbi időben komoly vita tárgyává vált.)[127]

A kisebb vallási közösségek adományból és tagdíjakból működtetik közösségeiket. Valamennyi támogatást azonban az állam is ad a regisztrált közösségeknek. E két egyház – evangélikusok és ortodoxok – esetében a hadseregben és a büntetés-végrehajtási intézetekben szolgálatot teljesítő lelkészek bérét az állami költségvetésből finanszírozzák.[128]

Az evangélikusok esetében a működési költségek legnagyobb részét a tagoktól bejövő adó fedezi. Ennek mértéke gyülekezetenként változó, az átlag kb. a közösséghez tartozó hívők személyi jövedelmének 1,3 százaléka.[129] A helyi közösségek a társasági adó egy részéből is támogatásban részesülnek (ez utóbbit az egyház által vállalt „közösségi szolgáltatások” egy részének fedezetetént értelmezi az állam, illetve a társadalom; ilyen pl. a temetők fenntartásának költsége; ez a társasági adókból származó bevételeiknek kb. 65-70 százalékát emésztik fel).[130]

---

[127] KOTIRANTA, Matti: Financing Churches and Religious Associations in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 325. oldal.

[128] HEIKKILA, Markku – KNUUTILA, Jyrki – SCHEININ, Martin: Állam és egyház Finnországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 73-74. oldalak.

[129] Akik nem kívánják fizetni az egyházi adót, kiléphetnek az egyházból. Report on International Religious Freedom. 2010. Lásd a vonatkozó leírás kapcsolódó pontjait. Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/.

[130] KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 73. oldal. Ennek mértéke jelentős: az egyház bevételeinek ötödét is kiteszik. Lásd: KOTIRANTA, Matti: Financing Churches and Religious Associations in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 327. oldal. 2005-ben, amikor a többi vallási közösség számára is finanszírozási lehetőségeket keresett az állam, az egyik „ellenérv” éppen az volt, hogy a „többi vallási közösségnek” nincsenek olyan jellegű kötelezettségei, mint a lutheránus felekezetnek, amely esetében az „extra támogatások” valóban indokoltak.

Az államegyházak mellett az ún. regisztrált vallási közösségek is folyamodhatnak állami támogatásért, bár e közösségek nagyrészt adományokból és a híveik által befizetett tagdíjakból tartják fenn magukat, illetve szervezeteiket. A több mint 200 aktív tagot számláló közösségek az éves állami költségvetésből támogatást kaphatnak.[131] E közösségek (2009-ben 20 ilyen közösség volt, amelyek többsége valamilyen kisebb keresztény közösség) tagjaik után 4,48 eurós támogatást kapnak, mintegy 200.000 eurós összértékben.[132]

Érdemes még megemlíteni a Szabad Gondolkodók Egyesületét, amely bár nem vallási szervezet (tagjai egy vallások iránt nem elkötelezett, semleges államért harcolnak; világnézetüket tekintve ateisták), mégis kap támogatást az államtól. E közösség (amelynek 2008-ban 1549 tagja volt) alapvetően három forrásból teremtette meg működéséhez a pénzügyi fedezetet 2008-ban: ingatlankiadás (65.000 euró), állami támogatás (32.000 euró), tagdíjak (19.000 euró). Azaz, az állami támogatás nem elhanyagolható: tagonként kb. 21 euró.[133]

---

[131] Religious Report 2010. Hasonló a támogatási rendszer Izlandon is. A vallási közösségek – beleértve a szekuláris humanista közösségeket is e helyen – vezetőjének legalább 25 évesnek kell lennie (csak ebben az esetben tekinthető legitimnek a közösség, más egyéb feltételek mellett). A regisztrált közösségek állami támogatásban részesülnek a közösséghez tartozó hívek száma alapján – ez utóbbi esetben a finanszírozásnál a 16 éven felüli híveket veszik csak számításba; az állam mindegyikük után 9000 Izlandi Koronát (kb. 70 dollár) fizet a közösség számára támogatásként, az adóbevételekből átirányítva – elkülönítve – ezt az összeget. Ennek feltétele azonban, hogy a közösség a Kormányzat felé minden év végén éves beszámolót nyújtson be, amelyben részletesen bemutatják az adott közösség éves tevékenységét (nagyjából 40 millió dollárnak megfelelő „adóátirányítást" és közvetlen támogatást kap az evangélikus egyház évente; a többi elismert vallási közösség mintegy 2 millió dollár körüli összeget kap összesen). Az evangélikus közösség működteti az összes temetőt, úgy azonban, hogy e temetőkhöz mindegyik vallási közösségnek egyenlő „hozzáférése" van: azaz, a közösségeik tagjait e temetőkben temethetik el. A „népegyház" lelkészeinek fizetését közvetlenül az állam biztosítja, fizeti.

[132] A konkrét felekezeti megoszlást lásd: Kääriäinen, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 165. oldal.

[133] Ez az összeg a vallási szervezetek által kapott ilyen jellegű támogatásnak az ötszöröse. A további részleteket lásd: KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 165-166. oldalak.

A vallási közösségek – a kicsik és a „nagyok” – adómentességet élveznek. A közösségek pedig a temetők esetében mentesek az ingatlanadó megfizetésétől.

Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

Bár 1986-ban a Zsinat elfogadta a női lelkészséget az evangélikus egyházon belül, mégis, az azóta számos vita középpontjában áll. Állandó teológiai vitákat indukál a helyzet – Oulu püspöke például nem volt hajlandó nőket lelkésszé ordinálni –, miközben annak megszüntetése természetesen sértené a nemek közötti egyenlőség finn felfogását is. Később – 2000 után – ez a helyzet változott (ma vannak vegyes ordinálások is szép számmal), de gyakran jelentkezik problémaként, hogy a férfi lelkészek egy része nem hajlandó együttműködni a lelkésznőkkel.[134]

A muszlimokkal szemben – de a muszlim közösségen belül is! – előfordulnak incidensek, elsősorban verbális bántalmazások. A muszlim közösség szabad vallásgyakorlata azonban alapvetően biztosított.

Problémát jelent azonban, hogy szélsőséges csoportok sok fiatalt nyernek meg maguknak. Paula Kemell – a Helsinki székhelyű Reselat Iszlám Társaság elnöke – erre már 2014-ben felhívta az állam különböző szerveinek a figyelmét. Ez a jelenség – az elmúlt hónapok európai történéseit is figyelembe véve – valóban komoly kihívást, veszélyt és fenyegetettséget jelent. A probléma megoldása pedig sokoldalú módszer alkalmazását és követését teszi szükségessé (pl. tanácsadás, speciális tréningek a

[134] További vita tárgya az azonos neműek kapcsolatának a megáldásának, illetve foglalkoztatásuknak a kérdése. Ezzel kapcsolatban lásd: KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 167. oldal, illetve http://www.evangelikus.hu/a-finn-puspoki-kar-nem-tamogatja-a-melegek-megaldasat-az-egyhazban.

kiváltképpen veszélyeztetett fiatalok között a radikalizálódás megelőzésére, közbelépést lehetővé tevő intézkedések összehangolt alkalmazása a mutatkozó radikalizálódás esetében; a de-radikalizálás felelősségpedagógiai módszereinek alkalmazása; nevelés, tanácsadás és párbeszéd kezdeményezése vallásilag motivált szélsőséges csoportokkal, illetve a hozzátartozókkal, szülőkel, családdal, baráti körrel).[135]

Befejezés

Az elemzés egyértelműen jelzi, hogy a korábbi államegyházi rendszer lépésről-lépésre átalakult a vallási közösségek egyenlőbb volta irányába. A vallásszabadság alapvetően mindenki számára biztosított, azonban – főként a muszlim közösségekkel összefüggésben – komoly problémákról beszélhetünk: ezek közül a legveszélyesebb a radikalizálódás erősödése.

[135] Lásd: Békefy Lajos felelősségpedagógiával kapcsolatos írását a kolozsvári Agnus (rádió) honlapján: http://bekefy.agnusradio.ro/2016/04/felelossegpedagogiaval-vallasilag.html. A szerző szerint a jelenlegi migrációs helyzetben az lenne a legjobb – nem könnyen teljesíthető! –, ha lehetőleg muszlim identitású tanácsadó munkatársi kör foglalkozna a fiatalokkal; olyan szakértők, akik képesek a hasonló vallásúak megszólítására mind nyelvileg, mind kulturálisan, mind pedig vallásilag.

II. 3 Dánia

Dánia esetében a szempontrendszer megegyezik a már korábban vizsgált országok esetében alkalmazott vizsgálódási pontokkal. A fentebb vizsgált országokhoz hasonlóan egy szintén lutheránus dominanciájú országgal állunk szemben, itt azonban kimondottan sajátos jellegzetességeket találunk.

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

2014-ben a teljes lakosság 5,6 millió volt. A Dán Statisztikai Hivatal szerint a lakosság kb. 80 százaléka tagja az Evangélikus-Lutheránus Egyháznak, a Dán Nemzeti Egyháznak. Mindez közel kétezer helyi gyülekezetet jelent.[136]

A muszlimok (a legnagyobb vallási kisebbség Dániában) aránya kb. 4-5 százalékra tehető (1980-ban számuk kb. 30.000 volt, ma kb. 230.000; ez utóbbi 2010-es adat; ez a masszív növekedés alapvetően a menekülteknek és a Dániába költözött – és aztán ott végképp letelepedett – „vendégmunkásoknak" köszönhető). Döntő többségük Dánia nagyobb városaiban él, különösen is Koppenhágában, Odense és Aarhus városában.

A lakosság 1 százalékát (vagy annál is kevesebbet) teszik ki a római katolikusok (a Nielsen-Kühle szerzőpáros szerint 37.000 római katolikus él az országban), a Jehovisták, a Szerb Ortodox Keresztény egyház tagjai, a zsidók, baptisták, buddhisták (kb. 30.000 buddhista él az országban), hinduk, illetve a mormonok és

[136] MORTENSEN, Vigg: Church Autonomy and Religious Liberty in Denmark. Forrás: https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/mortensen.pdf.
Mindez egy „lenyűgöző" adat, óriási arányszám, azonban fontos tudni, hogy az evangélikusok száma évente 0,5 százalékkal csökken. A számadatok azonban – különösen is az egyre változatosabb közösségek esetében – becsült adatok csak: nincs hivatalos regisztráció.

a pünkösdiek.[137] A Dániai Zsidók Társasága a Dániában élő zsidók számát 6.000 és 8.000 közé teszi.[138]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

A Jellingben található kő (a dán nemzet megkeresztelésének emléke) – amelyet Harald állíttatott a kereszténység felvételének alkalmából – ma is megtalálható minden dán útlevélen.[139] Ez a kötődés ma is alapvető a dán nemzet lelkében – azzal együtt is, hogy a reformáció, a felvilágosodás stb. mind rányomták a maguk bélyegét erre a lelki/nemzeti karakterre. A kereszténység – annak felvétele óta – maga a folytonosság Dánia életében.[140]

---

[137] Mortensen adatai mellett lásd a Marie Vejrup Nielsen és Lene Kühle szerzőpáros adatait (NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2.), valamint az International Religious Freedom Report 2014 országra vonatkozó számait.

[138] International Religious Freedom Report 2014.
Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper

[139] IVERSEN, Hans Raun: Religion in Denmark. Forrás: http://denmark.dk/en/society/religion/

[140] Dániához kapcsolódóan itt érdekes megemlíteni – röviden – Izland történetét, vallástörténetét (az ország évszázadokon át Dánia része volt): 930-tól kezdve a sziget törvényeit a népgyűlés, az ún. althing hozta (a gyűlést Reykjavíktól 45 km-re az ún. Lögbergnél (Törvényszikla) tartották a nemzetségfők részvételével); a törvényeket nem írták le, azokat a törvénymondó (lögsögumaður) tanulta meg kívülről. A „köztársaság" mintegy háromszáz évig független volt, ezalatt telepeket hoztak létre Grönlandon. Később az ország norvég majd dán uralom alá került (Kalmári Unió – három ország szövetsége, majd Izland a 16. század után közvetlenül a Dán korona alá tartozott). Az 1814-es kieli béke értelmében Norvégia Svédországhoz került, ám Dánia megtartotta Izlandot. A 19. századi „nemzeti érzés forradalma" Izlandra is eljutott Európából (a „kontinensről") és néhány Dániában tanult izlandi megalapította az ún. Fjölnismenn mozgalmat a „nemzeti öntudat" fejlesztése céljából. A század közepén Jón Sigurðsson jogász függetlenségi mozgalmat is indított. 1843-ban újra ülésezni kezdett az althing. 1874-ben – a viking betelepülés ezredik évfordulóján – a dán kormányzat alkotmányt és részleges önkormányzatot adott Izlandnak, amit 1904-ben tovább bővítettek. Az 1918. december 1-én életbe lépő ún. uniós törvény Izlandot külön államnak, Izlandi Királyságnak ismerte el (perszonálunióban a Dán Királysággal). Izland saját zászlót kapott, a kül- és hadügyeit azonban Dánia intézte. Izland a II. világháborúban szigorú semlegességi politikát folytatott. A Britek azonban – azért, hogy megakadályozzák a stratégiailag fontos sziget németek általi megszállását – 1940 áprilisában elfoglalták a szigetet. A britek ellenállást nem tapasztaltak, csak a parlament tiltakozott az ország semlegességének megsértése miatt. Hermann Jónasson miniszterelnök felszólította a lakosságot, hogy a brit csapatokat „vendégeknek kijáró udvariassággal" kezeljék.

A kereszténységet Dánia hivatalos vallásává Kékfogú Harald uralkodó nyilvánította, miután 960-ban megkeresztelkedett.[141] Ezt követően 960-tól egészen 1536-ig a dán egyház Provincia Daciana néven a római katolikus egyház „tagegyháza" volt. Az ország 1536 óta – napjainkig – a reformáció eredményeként evangélikus vallású, evangélikus-lutheránus egyházzal (1536 és 1849 között „tiszta államegyház").[142]

Vallásszabadságról 1849 óta beszélhetünk. Ekkortól – elviekben – az új „Folkekirke" már nem volt államegyház (bár a

---

Később, 1941 júniusában megszületett az izlandi-amerikai megállapodás, aminek értelmében az ország védelmét az Amerikai Egyesült Államok biztosítja; a briteket 40 000 amerikai katona váltotta fel (egészen 2006-ig amerikai katonák biztosították az ország katonai védelmét). 1943. december 31-én véget ért a Dániával való perszonálunió. 1944. május 20-án népszavazást tartottak, amelynek során az izlandiak 97 százaléka a függetlenségre és 95 százaléka a köztársasági államformára szavazott. Az Izlandi Köztársaság 1944. június 17-én alakult meg, első elnöke Sveinn Björnsson lett (a még mindig német megszállás alatt álló Dánia királya (X. Keresztély) gratulált az új, független államnak.). Vallási szempontból a legfontosabb mozzanatok: A szigetre települő vikingek döntő többségükben pogányok voltak („északi isteneket" – Odint, Thort, Freyt és Freyját imádták). Mikor Olaf Tryggvason lépett Norvégia trónjára, országán kívül Izland megtérítését is célul tűzte ki. Misszionáriusai vegyes eredményekkel jártak: néhány törzsfő megtért, de a lakosság egy jelentős része továbbra is pogány maradt: Izlandon polgárháborúval fenyegetett a pogányok és a keresztények ellentéte. A legenda szerint 1000-ben az althing megbízta az egyik nemzetségfőt (Þorgeir Þorkelssont), hogy ő döntse el, melyik utat kövessék a sziget lakói. Þorgeir egy napig és egy éjen át feküdt egy prémtakaró alatt és gondolkodott, majd kihirdette: Izlandnak kereszténnyé kell válnia (egyes pogány szokások azonban továbbra is megmaradtak). Az első izlandi püspököt, Ísleifr Gizurarsont Adalbert brémai püspök szentelte fel 1056-ban. Vallási szempontból a következő fontos időszak a reformáció időszaka. A 16. században III. Keresztély király alattvalóit a lutheránus (evangélikus) vallás felvételére kötelezte. A két izlandi katolikus püspök, Jón Arason és Ögmundur Pálsson tiltakozott az erőszakos térítés ellen. Ögmundurt Dániába száműzték. Az izlandiak végül – nagyjából a 16. század közepén – lutheránusok lettek, és azok is maradtak a mai napig (a lakosság 75 százaléka ma is evangélikusnak vallja magát).

[141] Fríz misszionáriusoknak, illetve Ansgarnak köszönhetően azonban már egy jó évszázaddal korábban megjelent a kereszténység a félsziget déli részén.

[142] DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 43. oldal. Mint érdekesség jegyzem csak meg, hogy az 1665-ös abszolutista alkotmány az uralkodót az augsburgi hitvalláshoz való tartozásra (ragaszkodásra) kötelezte, továbbá a lakosságot arra, hogy egységesen az evangélikus-lutheránus egyház tagja legyen – ezen alkotmány 6. cikke minden hatalmat az uralkodó kezébe helyezett az egyházzal kapcsolatban.

mai alkotmány 66. cikke államegyház alkotmányáról beszél), ugyanakkor számos kötelék maradt fenn és fog fennmaradni az állam és az evangélikus felekezet között.

Ma a dán Alkotmány 67. cikke érinti leginkább a vallásszabadság kérdéskörét más cikkek (pl. a 68. és a 70. cikkek) mellett. Legfontosabb sorok: „Az állampolgárok jogosultak gyülekezetek alapítására Isten tiszteletére, a meggyőződésük szerinti módon, amennyiben tanításuk és gyakorlatuk nem ellentétes a jóerkölccsel és a közrenddel." Továbbá, „vallási meggyőződése vagy származása miatt senkit nem lehet megfosztani polgári és politikai jogai teljes gyakorlásától, és ilyen okok miatt senki nem kerülhet el állampolgári kötelezettséget."

A népegyház szempontjából pedig az Alkotmány 4. cikke („az Evangéliumi Lutheránus Egyház Dánia államegyháza, és ilyen minőségében az állam támogatja") a legfontosabb, más egyéb törvények mellett (ez utóbbiak az egyháztagsággal, munkáltatói viszonyokkal, a keresztséggel, konfirmációval, temetkezéssel, az egyházközségek helyzetével stb. kapcsolatos szabályozások.)[143]

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

Állam és egyház intézményesített értelemben a mai napig nincs elválasztva egymástól.[144]

[143] Maga a fogalom – Népegyház – az 1849-es alkotmányra megy vissza. A későbbi alkotmányok is megtartották a kifejezést. Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 57. oldal.

[144] Érdekesség, hogy ez a helyzet a társadalom döntő többségének az egyetértésével találkozik. A dán kultúrának és hagyománynak – és a dán jóléti rendszernek is – erős támasza, illetve forrása a kereszténység, valamint a reformáció és annak protestáns ethosza. Lásd: IVERSEN, Hans Raun: Religion in Denmark. Forrás: http://denmark.dk/en/society/religion/

Maga az Alaptörvény (annak 4. cikke) mondja ki, hogy az Evangélikus Lutheránus Egyház a dán nemzeti egyház, illetve mondja ki azt is, hogy ezt az egyházat az állam anyagilag is támogatja.[145] A Dán Népegyház (Folkerkirke) – a többi egyesületként létező vallási közösségtől eltérően – speciális jogi helyzetben van: mind a mai napig erős kötelékek kötik az államhoz. Például a Folketing, a dán parlament az egyház törvényhozói autoritása mind a mai napig (ez az egyház „legfelső szintje", és nem pl. a zsinat), a legfontosabb kulcsfigura pedig maga az egyházügyekért felelős miniszter, illetve az uralkodó (ő a feje az egyháznak, bár ezt semmilyen jogszabály nem mondja ki tételesen).[146] Minden olyan szabályozással kapcsolatos változtatást, amely ennek az egyháznak az életével kapcsolatos –

[145] A tényleges alkotmányjogi helyzet ellenére azonban a mindennapokban a dán helyzetet alapvetően leíró két tétel (vallási közösségekkel szembeni „egyenlőtlen" elbánás – a népegyház kivételezett helyzete –, illetve a népegyház korlátozott autonómiája) változni látszik. Ebben jogi vonatkozású dolgok is szerepet játszottak (pl. egyházkerületi tanácsok megalakulása, születések és halálozások nyilvántartásának új rendszere stb.), de olyan jellegű történések is – a társadalmon belüli változások mellett – , mint például a 2009-es koppenhágai Brorson-eset (Brorson-templom „megtisztítása" rendőri erő alkalmazásával az iraki menekültektől, ami az egyház állami rendszeren kívüli létét veti fel a menekülteket védő plébánia felől nézve). Ebben az értelemben a „szociológiai" megközelítés a döntő, ami elsőrendűen azt jelenti, hogy a hatályos alkotmányjogi és egyházjogi szabályozások mellett más szempontokat is figyelembe kell vennünk. Lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 173-188. oldalak. A fentiek azt nem jelentik azonba, hogy az állam más közösségeket ne támogathatna!

[146] Ez azért is meglepő, mert közben – miként azt a fentebbi példákból is láthatjuk – más északi országban állam és egyház kapcsolata komoly változáson megy keresztül. Lásd a felhasznált irodalomban szereplő angol nyelvű tanulmányokat, elsősorban Marie Vejrup Nielsen és Lene Kühle tanulmányait, illetve az általuk hivatkozott Göran Gustafsson svéd szociológus modernitással és állam-egyház kapcsolatok vizsgálatával kapcsolatos összehasonlító jellegű kutatási eredményeit. Göran Gustafsson szerint Dániában – pl. Svédországgal vagy épp Finnországgal ellentétben – „elmaradt" az állam-egyház kapcsolat évtizedek (évszázadok) óta fennálló rendszerének „megkérdőjelezése" (ez még akkor is így van, ha az elmúlt években – pl. 2009-ben – történtek változások állam és egyház viszonyában; lásd például a születéssel és a halálozással kapcsolatos regisztrációban bekövetkezett változásokat). Fontos azonban megjegyezni, hogy a valós helyzet szempontjából nem csak a jogi helyzet mérvadó: a dán társadalmon belüli változások és az elmúlt évek kihívásai – beleértve a muszlim közösség helyzetét is – alakító erővel bírnak állam és egyház kapcsolatában. Igaz, még így is kisebb a lemorzsolódás, az evangélikus egyház elhagyásának mértéke, mint például Norvégiában.

„a belső szabályozást is ideértve” –, a Parlament alkalmaz csupán, az egyházakért felelős miniszter vezetésével.[147] A Népegyház[148] államhoz fűződő viszonyát – a többi vallási közösségtől eltérően – az Alkotmány szabályozza.[149]

Mindez a keret, amelyet az utóbbi időben az egyházon belüli nagyobb demokrácia és a helyi közösségek beleszólásának erősítése árnyal. Fontos azonban hozzátenni: a valós helyzet megismeréséhez nem jogi szempontok elemzése is nélkülözhetetlen. Ebben az értelemben a „szociológiai” megközelítés a döntő, ami elsőrendűen azt jelenti, hogy a hatályos alkotmányjogi és egyházjogi szabályozások mellett más szempontokat is figyelembe kell vennünk. Lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 173-188. oldalak.[150]

Ilyen apró, de jelentős történések, amelyek a változások irányába mutatnak, a következők – egyfajta kitekintésként:

1. A jogi változatlanság ellenére például a római katolikusok és a baptisták erőteljesen megkérdőjelezik – és ennek

[147] A Népegyháznak ezt a speciális helyzetét az Alkotmány 4. cikke tételesen is rögzíti: „the Evangelical Lutheran Church shall be the Established Church of Denmark, and, as such, it shall be supported by the State”. Szintúgy a 6. cikk, amelyik kimondja, hogy az uralkodó az evangélikus felekezet tagja kell, hogy legyen. Mindez szintén az egyház morális támogatásának a jele. Forrás: https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/mortensen.pdf, 4. oldal.

[148] A megnevezés (népegyház) egészen az 1849-es alkotmányig megy vissza. A későbbi alkotmányok, illetve módosítások is meghagyták ezt a terminológiát (1866, 1915, 1920, 1953).

[149] Erre mondhatnánk félig komolyan (és félig ironikusan) – ahogyan mondják is többen Dániában –, hogy a vallásszabadság nem azonos a vallások egyenlőségével, egyenrangúságával. Az Alkotmányban a 67. cikk említi a többi vallást (e cikk valójában a teljes vallásszabadságot biztosítja az állampolgárok számára). Az evangélikus felekezet helyzetét a közjog rendezi, míg más közösségek helyzetét nagyrészt a magánjog szabályozza (a „magántársaságokhoz”, civil szervezetekhez hasonlóan).

[150] E tanulmány érdekessége, hogy annak alapját – a vizsgált dimenziókat – Enyedi Zsolt politológust követve határozza meg. E dimenziók közül néhányat én magam is érintek, illetve elemzek az egyes ország-tanulmányokban.

hangot is adnak – az újszülötteknek az evangélikus felekezet általi regisztrációjának a bevett szokását.[151]

2. Továbbá: fontos változás a más vallások regisztrációjának a lehetősége is. Korábban erre, illetve e közösségek jogi helyzetének megnyugtató módon történő rendezésére 400 éven át – amióta más vallású (nem evangélikus vallású) emberek is élnek Dániában – egyáltalán nem volt lehetőség! (Korábban, 1683-tól a 20. század végéig a koppenhágai püspök javaslata alapján járt el az egyházi ügyekért is felelős miniszter e kérdésben; 1998 óta azonban egy független testület javaslata alapján jár el az állam: előbb az egyházügyekért felelős miniszter, később az Igazságügyi Minisztérium.)

3. Harmadikként megemlíthető az általános érdeklődés erősödése – nem utolsósorban a muszlim kisebbség miatt – a vallások iránt. Az utóbbi időben „a vallási közösségek jogai és kötelességei" kérdéskör a vallási közösségek „egyenlősítése" irányába, illetve a vallási kisebbségek („más vallások") iránti nagyobb állami odafigyelés irányába hatottak.

4. Ebbe az irányba – a vallások iránti érdeklődés fokozódása, a nem evangélikus felekezetek iránti „kíváncsiság" erősödése – hatott egyébként az ökumené megerősödése is.[152]

[151] 2007-ben a Legfelsőbb Bíróság mondta ki, hogy ez a gyakorlat nem vallási ügy, így ilyen alapú (vallási jellegű) diszkrimináció nem állapítható meg. Ezzel kapcsolatban azonban megemlítendő, hogy 2010 óta – talán a kritika meghallásaként is – a szülői bejelentési kötelezettséget eltörölték: a kórház az, aki a regisztrációt az állam irányában teljesíti, elvéve ezáltal az élét a korábbi helyzetnek. Igaz, az állam továbbra is kapcsolatban áll ilyenkor az evangélikus felekezettel, akárcsak a névváltoztatás alkalmával. Csupán az állampolgár és az evangélikus felekezet közötti közvetlen kapcsolat, kommunikáció szűnt meg. A fentebbi pontok mellett a további államegyházi jelleg puhulásának az irányába hat a koppenhágai püspök speciális tanácsadói szerepének a megszűnése is.

[152] Minderről lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 180-182. oldalak. Kezdetben nehézséget adott e folyamatnak az, hogy az

5. A Brorson-eset külön elemzést igényelne – főként annak teoretikus, jogelméleti és teológiai mozzanatai –, erre azonban itt és most nincs lehetőségünk. Az esettel kapcsolatban lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 182-183. oldalak.

Folytatásként az „alapvető kategóriákat" vegyük szemügyre. Az Evangéliumi Lutheránus Egyház Dánia államegyháza. Mellette – „alatta" – az állam háromfajta vallási közösséget különböztet meg. Az első csoportba azok a közösségek tartoznak, amelyek állam által elismert egyházi szertartás végzésére vannak felhatalmazva – 90 ilyen közösség van az országban, köztük 18 muzulmán közösség; ezen közösségek mindegyike legalább 50, illetve új és az országban korábban nem létező vallás esetében 150 fővel kell, hogy rendelkezzen. A második csoportba az ilyen joggal nem rendelkező, de az állam által elismert közösségek tartoznak, míg a harmadikban az állam által el nem ismert (nem regisztrált), nem bejegyzett közösségek vannak.

Miként a fentebbiekből is látszik, az államegyházon kívül a kormány más vallási csoportoknak is biztosítja a hivatalos (jogilag megfogható és elfogadott) státuszt. 1970 előtt 11, 1992-ben 21, ma pedig már több mint 100 elismert vallási közösség van Dániában (köztük közel két tucat muzulmán közösség), amelyek több mint 700 közösségben (gyülekezetben) gyakorolják hitüket (e szám ténylegesen valószínűleg még magasabb, ugyanis a vallási közösségek nem kötelesek regisztráltatni magukat).[153] A

egyháznak nem volt érseke, zsinata, azaz, tárgyalópartnere e folyamatokban; az ún. „Belső (belügyekkel foglalkozó) Egyházi Tanács" 2010-es döntése azonban (egyfajta egység az „északi" evangélikusokkal és anglikánokkal) azonban fontos változásokat hozott e téren (Porvoo Egyezmény). Maga a döntés azért is volt fontos, mert a korábbi 1995-ös eljárást nem folytatták le, az államot nem vonták be: az egyház döntött „saját jogán" az egyezményhez történő csatlakozásról.

[153] Mint érdekesség jegyzem csak meg, hogy korábban (egészen 1998-ig) a koppenhágai püspöknek is voltak bizonyos jogosítványai a közösségek elismerésének, illetve elismertetésének az eljárásában. (A közösségek pontos számával és

hivatalosan is elismert vallási csoportok komoly speciális jogokkal rendelkeznek, beleértve a polgári jogilag is elismert házasságkötést – ez hasonlít a svédországi helyzethez –, a temetők létesítésének a lehetőségét (a temetők szinte mindegyike az evangélikus felekezeté, azonban még a más közösséghez tartozó temetők esetében is a Népegyház a „temetkezési hatóság"), valamint az adókedvezményben való részesülés jogát.[154]

A népegyháznak további „privilégiumai" is vannak: pl. az újszülöttek regisztrációja az ún. Központi Személyi Regiszterben, függetlenül annak – illetve szüleinek – vallási hovatartozásától.[155]

A vallási közösségek regisztráció, „hivatalos elismerés" nélkül is működhetnek, de az általuk megkötött házasságok nem hivatalosak és nem kaphatnak adókedvezményt.

Az alkotmány 67., 70. és 71. cikke mindenki számára biztosítja a vallásszabadságot, illetve azt, hogy vallási nézetei

---

megoszlásával kapcsolatban lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 176. oldal.) Az államegyház közösségei (helyi gyülekezetek) önállóak – jogi értelemben is. A fentebb megemlített közösségek mellett vannak ún. „bevett" közösségek is (1969-ig adtak ilyen elismerést különböző vallási közösségeknek). Ezek száma 12.

[154] Az egyházak elismerése közigazgatási úton történik (az egyházi ügyekért felelős miniszter döntésével), de formálisan királyi határozat is születik a döntésről; minderről lásd DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 47. oldal. A vallási csoportok regisztrációjának feladata 2007-ben átkerült az Egyházi Minisztériumból az Igazságügyi Minisztériumba. A vallási közösségek regisztrációjához be kell nyújtani a csoport fő hagyományaira, rituáléira és szabályaira vonatkozó iratokat, valamint a szervezeti struktúrát és a pénzügyi szabályozást. Fontos, hogy a vallási közösség tanítása nem sértheti a közrendet és közerkölcsöt, a közösség lelkészének pedig ismernie, beszélnie kell tudni a dán nyelvet. Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 61. oldal.

[155] NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 176. oldal. 1968 óta ez a helyzet.

miatt senkit semmilyen diszkrimináció érhet.[156] A 68. cikk szintén tartalmaz a vallásgyakorlattal, illetve az egyház-finanszírozással kapcsolatos rendelkezéseket.

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

A népegyház lelkészeinek a munkáját az állam nem egyszerűen a keresztény szolgálat egy sajátos területeként értelmezi, hanem azt a „rendes" közalkalmazotti rendszer részének tekinti (a Dán Népegyház lelkészeit a közszolgálati törvény alapján nevezik ki: a lelkészeket – a megfelelő teológiai és gyakorlati ismeretek megszerzése után – a presbitérium előterjesztésére a vallásügyekért felelős miniszter nevezi ki).[157]

A népegyház lelkészei tanulmányaikat a Koppenhágai és az Aarhus-i Egyetem teológiai fakultásán végzik (ez a népegyház lelkészei esetében szinte minden esetben így van, leszámítva

[156] Ez persze nem jelenti azt, hogy az állam ne viszonyulhatna különbözőképpen a különböző vallási közösségekhez! Ezzel összefüggésben lásd például az alkotmány 4. és 6. cikkelyét (az evangélikus népegyház állam általi támogatottsága, illetve az uralkodó evangélikus felekezethez tartozásának a szükségessége). Lásd: NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 176. oldal.

[157] Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 69. oldal. Továbbá: mindez azon speciális helyek/intézmények esetében, ahol nincs presbitérium – és az ott élők szabad vallásgyakorlása mozgásuk korlátozott volta miatt részben lehetetlen –, a miniszter saját „előterjesztése" alapján meghozott saját döntése, azaz, ezekben az esetekben a miniszter választ lelkészeket e szolgálati helyekre. Ekként választ lelkészt a miniszter pl. az egyetemi hallgatói közösségekbe, a humanitárius szervezetekhez, a kórházakba vagy éppen a börtönökbe. A fegyveres erők mellett szolgáló lelkészek a különböző „csapatrészek" állományába tartoznak, annak hivatásos, teljes jogú tagjai, a nemzetközi együttműködések aktív munkatársai. Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 72. oldal. A miniszternek 1994 óta azonban a püspökök kiválasztásában immáron hivatalosan nincs szerepe. Lásd továbbá: DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 52-56. oldalak.

néhányukat).[158] Ezt követően kerül sor a tényleges lelkészi felkészítésre a Pastoralseminariet-ben.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a Külmisszió munkatársai gyakran nem teológiai végzettségűek, illetve érdekesség az is, hogy a két teológiai kar mellett Aarhus-ban (az ún. Menighedsfakultet-ben), illetveKoppenhágában (a Dansk Bibel-Institut-ban) folyik kimondottan felekezeti elkötelezettségű lelkész-oktatás is.[159]

A részletszabályok tekintetében azonban ma már – különösen is a munkaviszonnyal és a fizetésekkel kapcsolatos kérdéseket illetően – az ún. „alapegyezmények" a mérvadóak. Ez utóbbit az egyház központi szervezetei (3 ilyen „munkavállalói" jellegű szervezet, csoport van, mindegyik saját szakszervezettel) és a Pénzügyminisztérium közösen egyeztetik.[160]

A lelkész „mellékállást", melléktevékenységet csak akkor folytathat, ha az a lelkészi munkájából fakadó kötelezettségeinek teljesítését nem akadályozza.[161]

Ami az egyháziak jogállását illeti: a lelkészekre alapvetően a dán jogrendszernek a felnőtt állampolgárok jogaira és kötelezettségeire vonatkozó erőírásai érvényesek (a sztrájkjog kivételével). Sajátos e szempontból a tanítás tisztaságának a felügyelete. Ez utóbbihoz kapcsolódik a „Lelkészek Bírósága" és a „Püspökök Bírósága". Ez utóbbiak teológiai szakértőkkel kiegészített testületeket jelentenek, amelyek adott esetben – valamely lelkész tanítással kapcsolatos ügyeiben – egyfajta

[158] A Church of Greenland esetét lásd: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 66. oldal. Továbbá, az egyházügyekért felelős miniszter tehet kivételt a teológiai végzettség vonatkozásában.
[159] DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 67. oldal.
[160] DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 69-70. oldalak.
[161] DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: Lásd: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 74. oldal.

tanbeli tisztaságot vizsgáló testületként járnak el. Erre mindössze néhány alkalommal került csak sor az elmúlt évtizedekben (maga az intézmény 1992 óta létezik).[162]

A dán egyházak esetében beszélnünk kell a házassági jogról és a családjogról. Az esküvő a felek választása szerint polgári vagy – ha legalább az egyik fél adott egyház tagja – egyházi esküvő lehet. Egyházi házasságkötés esetében az Evangélikus-Lutheránus Egyház – vagy valamely más vallási közösség – erre külön feljogosított lelkésze előtt kerülhet sor.[163] A válás „kétlépcsős". A dán jogrend az egyik fél kérelmére jogi értelemben válást kezdeményezhet – amit a bíróság és/vagy a kerületi tisztviselő mond ki –, majd ezt követően – egy év elteltével – mondható ki a házasság felbontása. Ez utóbbi jelenti a végleges „válást".

A házasság felbontása esetében a gyermekek vonatkozásában a szülői felügyeletről is dönteni kell (amennyiben a válást, illetve a házasság felbontását bíróság mondta ki). Amennyiben a válásra, illetve a házasság felbontására közigazgatási döntés eredményeként kerül sor („kerületi előjáró előtt"), a szülői felügyelet kérdésében a felek között egyetértés kell, hogy legyen.[164]

A válás megelőzésében, illetve a válás kezdeményezése és a végső „felbontás" közötti egy évben (a „gondolkodási időszakban") lehet fontos szerepe az egyházaknak, illetve a

[162] Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 75. oldal.
[163] DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 55. oldal. Jelenleg a nagyobb („bevett") közösségek mellett 100 körülire tehető azon kisebb közösségek száma, amelyek állam által is elismert esküvőt rendezhetnek. Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 71. oldal. Érdekességként jegyzem meg, hogy e közösségek közé tartozik a 2003-ban regisztrált Forn Sidr nevű vallási csoport is, amely a germán mitológiában, az északi istenekben (Thor és társai) hisz.
[164] DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 55. oldal.

házassági tanácsadóknak, pszichológusoknak, valamint az ún. bibliai házassággondozó szolgálatoknak.[165]

A büntetőjoggal összefüggésben meg kell említeni, hogy a liturgiát, adott közösség vallási tevékenységét megzavarókat akár négy hónapos börtönbüntetésre is ítélhetik. Ez – a rítus védelme és annak nem megzavarása – az 1983. évi 279. törvény alapján az evangélikus felekezetre és annak egyházi ünnepeire különösen is igaz.

Állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában

A különböző vallási alapú szerveződések – de nem vallási közösségek! – komoly értéket tesznek hozzá a dán jóléti rendszerhez, a „welfare-mix" keretében – azaz, a szolgáltatások egy jelentős részét nem állami, illetve önkormányzati szereplők, hanem más közösségek, szervezetek – köztük a sok esetben egyesületi formában működő és vallási háttérrel rendelkező egyesületek – nyújtják. E közösségek pl. az óvodák, vagy éppen az anyaotthonok esetében megkerülhetetlenek.

Jelentős az ún. Belső Misszió munkája eredményeként megszületett és elterjedt vasárnapi iskolamozgalom is, saját missziós házaikkal, közösségeikkel. Az ottani keresztény ifjúsági közösségek is ebből a mozgalomból nőttek ki. Ugyancsak jelentős az ún. Grundtvig-mozgalom és annak hatása, elsősorban – a mai időkre gondolva – az oktatás területén.

Ma a vallásoktatás gyakorlatilag kötelező tantárgy a dán iskolákban.[166] Annak fő témája az evangélikus tanítás (természetesen, ha a szülők kérik, a gyermeket fel lehet menteni a vallásoktatás alól). A fő cél a kereszténység történelmének megismertetése a diákokkal, illetve a dán kultúra és a Biblia

[165] Ez utóbbi szolgálatok nálunk is jól ismertek (lásd pl. a Pálhegyi Ferenc által alapított házassággondozó szolgálat munkáját).
[166] Kivétel a hetedik és a nyolcadik osztály: e korban a gyerekek az iskolai hitoktatás helyett választhatják a konfirmációi felkészítőt is, a gyülekezeti lelkész vezetésével.

értékei közötti összefüggések feltárása, a Biblia világának bemutatása, az értékek „átadása”.

A középiskolákban más világvallásokkal és világnézetekkel is megismerkedhetnek a hallgatók a vallásoktatás keretén belül (a gimnáziumokban és más középiskolákban is kötelező tantárgy a vallásoktatás, azonban az ezen órák alóli felmentés is lehetséges: 15 éves kor fölött a felmentést magának a diáknak kell kezdeményeznie).[167]

Dán sajátosság a most már nálunk is egyre inkább terjedőben lévő ún. népfőiskolák világa – ennek gyökerei részben a már fent említett Grundtvig-mozgalomban keresendők. A népfőiskolák, illetve a „továbbképző iskolák” kollégiumi formában működő, szabadon látogatható oktatási-nevelési intézmények.[168] Hasonló – csak nem felnőtteknek szóló – intézményrendszer az ún. Efter-skoler-ek világa; ebbe az iskolatípusba a 14 és 18 év közötti fiatalok járhatnak.[169]

Az istentiszteletek közvetítése a közszolgálati csatornákon – különösen is a DR rádiószolgálatnál – bevett szokás (bár erről különösebb jogszabály nem rendelkezik): reggelente a koppenhágai katedrálisból közvetítenek áhítatot, más alkalmakkor – nagyobb egyházi ünnepekkor, illetve vasárnaponként – pedig Dánia, Grönland vagy éppen a Feröer-szigetek valamely templomából sugározzák, illetve közvetítik az istentiszteleteket, valamint egyházi kórusok szolgálatát.[170]

---

[167] DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 51. oldal. Az utóbbi években csak az utolsó évfolyamban kötelező a tárgya hallgatása, tanulása.

[168] Ezen iskolák egy része szigorú (bel)missziós vallási elveket követ; ily módon válhattak azok nem egy esetben a keresztény ébredés és az evangelizálás intézményeivé a múltban. A magyar népfőiskolai történet gyökereinél is tetten érhető ez a mozzanat.

[169] Ez az iskolatípus nagyobb szabadság mellett biztosít lehetőséget a fiatalok számára bizonyos témákban az elmélyülésre, akár munka mellett is. Lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 66. oldal.

[170] DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 51. oldal.

A közszolgálati médiumok a nem keresztény vallások alkalmait is szokták sugározni – ez szintén bevett szokás, immáron évtizedek óta.

Vannak természetesen magántársaságok is, amelyek helyi televízióadót tartanak fenn, vagy keresztény jellegű műsorokat készítenek (pl. Danmarks Kirkelige Mediecenter). Számos „hagyományos" újság szintén kereszténynek vallja magát.

Az egyház-finanszírozás kérdései

Mivel az alkotmány az Evangéliumi Lutheránus Egyházat államegyházként határozza meg, ennek megfelelően azt az állam is támogatja.[171] (A Lutheránus Egyház az egyetlen vallási szervezet, amely direkt állami támogatásban részesül az adórendszeren keresztül; az egyházi adót közvetlenül az állam szedi be, amelynek értéke 0,44 és 1,5 százalék között mozog, az adózó éves bevételének nagysága függvényében.)

Az egyházi adókból befolyó kb. 700 millió euró az egyház kiadásainak kb. a 75 százalékát fedezi.[172] Ezt egészíti ki az állam

[171] Az egyház bevételének kb. 12 százaléka származik állami támogatásból, a többi a tagok által fizetett egyházi adóból (azaz, ez utóbbi a döntő az egyház finanszírozása szempontjából).Forrás: https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/mortensen.pdf. Megjegyzés: a tanulmány által hozott számok korábbi adatok, az arányok azonban nagyrészt változatlanok. A kiadásokkal kapcsolatban a részletes kimutatást lásd: DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 72. oldal.
A fentiekhez hasonló a helyzet Izlandon is: az alkotmány bevezető soraiban rögzíti: a hivatalos államvallás a lutheranizmus, azaz az evangélikus vallás. Az Evangélikus-Lutheránus Egyház a nemzeti egyház („népegyház"), amelyet az állam támogat és védelmez. Az izlandi evangélikus egyház valóban az egész országot „behálózza" gyülekezeteivel, az ország minden részében jelen van. A népegyház lelkészeit (jelenleg kb. 120 fő) az evangélikus püspök nevezi ki a helyi gyülekezetekbe, fizetésüket – kvázi közszolgálatot végző tisztségviselőként – közvetlenül az állam biztosítja.

[172] NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 177. oldal.

(pl. 2008-ban 122 millió euróval). Ezen felül az egyház különböző mentességekben is részesül (pl. vagyon utáni adófizetési kötelezettség).

Az elismert közösségek tagjai az adójuk egy részének egyházaikhoz történő átirányításával támogathatják saját közösségeiket. Ezzel azonban nem minden közösség, illetve annak tagjai élnek. Például az 50 elismert muzulmán közösség közül mindössze három él ezzel a lehetőséggel.

A befolyt összegek nagy részét „közfeladatokra", illetve az emberek döntő többsége által igénybe vett szolgáltatásokra fordítják (pl. temetők fenntartása, anyakönyvezés, történelmi épületek fenntartása, illetve felújítása).

Egyéb (problémák állam és egyház kapcsolatának összefüggésében; a vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák; aktualitások, érdekességek)

Talán meglepőnek tűnhet, de az egyik problémát épp az ország-tanulmány elején jelzett állam és a „népegyháza" közötti erős kötelék jelenti: ez a valóságban – túl azon, hogy a különböző felekezetekkel szembeni egyenlő „bánásmódot" is sérti – a dán lutheránus egyház erős kontrollját, nem egy esetben valós autonómiahiányát jelenti. Ez mindenféleképpen igaz a szervezetre és a Parlament által meghatározott főbb keretekre. Ugyanakkor helyi szinten és testületi szinten az autonómia inkább biztosított.[173]

A többi vallási közösségnél ilyen jellegű autonómia-probléma nincs – bár többen közülük ezt a „nagy szabadságot" inkább annak jeleként élik meg, illetve értelmezik, hogy az állam számára ők „nem fontosak". Ez a mindennapokban és a kapcsolattartásban valóban érezhető: kevés szabály vonatkozik a

[173] NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 178-179. oldal.

„többi vallásra”, illetve az állam kapcsolata e „más vallásokkal” ad hoc jellegű és gyakran következetlen.[174]

[174] E ponton nem említem meg azokat a problémákat, amelyek vallási türelmetlenségből és gyűlöletből fakadóan történtek az országban az elmúlt egy-másfél évben. Ezekkel kapcsolatban lásd az ország-jelentés Executive Summary és a Section III. bekezdését: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256183#wrapper

II.4-7. Modellek, egy-egy adott modellhez tartozó ország részletes vizsgálatával

A következő oldalakon Európa más tájainak országait vizsgálom – elhagyva a „NORDIC” régió világát –, mindegyik esetében egy-egy modellt, illetve az adott modell-országhoz tartozó országot szemügyre véve. Azaz, a fenti „azonos régiós” és lutheránus gyökerű országok után a következő négy pontban – a Magyarországról szóló rész előtt – a kontinentális Európa négy fő állam – egyház kapcsolati modelljeihez kapcsolódóan egy-egy országot mutatok be.

A korábban vizsgált országok egy régió és egy domináns vallás országai voltak. A most következő fejezetben a korábban jelzett modelleket követve egy-egy országot veszek szemügyre Európa különböző régióiból. Az eltérő modellek „országra bontása” és ország szintű bemutatása hasznos lehet a konkrétumok megismerése mellett – az eltérő gyakorlatoknak köszönhetően – Európa állam-egyház kapcsolati rendszere sokszínűségének a meglátása szempontjából is, rádöbbentve bennünket Európa gazdag tradíciójára e téren is.

II.4. Görögország (államegyházi modell)

Görögország megemlítése az államegyházi modellel összefüggésben azért lényeges, mert ez az állam sok szempontból „kilóg" az európai országok sorából; többek között igaz ez a vallásszabadság teljes érvényesülése, illetve részleges érvényesülése szempontjából is. Ez erős kritikának tűnhet, a konkrét példák mindazonáltal azt mutatják, hogy ennek az „értékítéletnek" számos alapja van.

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

Görögország 11 milliós lakosságának több mint 95 százaléka ortodox. A többi közösség gyakorlatilag elenyésző nagyságú (a legtöbben talán még a muzulmánok – köztük sokan bevándorlók –, a katolikusok és a különböző protestáns felekezethez tartozók vannak). A „vallásváltás" és a misszió lehetősége gyakorlatilag nem létező jelenség (a hittérítés mind a mai napig tilos az országban).[175]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

Konstantinápoly 1453-as bukása után megváltoztak a korábbi egyházi intézményi keretek. A mindenkori pátriárka immáron az oszmán hatóságoknak tartozott felelősséggel az ortodox hívek cselekedeteiért.[176] A következő nagy változás csak a 19. században következett be: az 1820-as és 1830-as években született különböző dokumentumok uralkodó vallásként, illetve államvallásként említik az ortodox vallást, megadva azonban a jogot más vallásúaknak hitük gyakorlására. Az 1830-as és 1840-

[175] Alkotmány 13. cikk (2) ekként fogalmaz: „Bármely elismert vallás szabadon gyakorolható, az egyének szabadon végezhetik vallásos szertartásaikat, minden akadályoztatás nélkül a jog által védetten. A vallási szertartások elvégzése nem sértheti a közrendet vagy a közerkölcsöt. A hittérítés tilos."

[176] PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 99. oldal.

es években – a friss monarchia idején – az egyházat közvetlenül az uralkodótól tették függővé: egyházi igazgatási ügyekben övé volt a végső szó.

A későbbiekben a jogi háttér gyakran változott, a gyakorlat azonban megmaradt.[177] Az egyházzal kapcsolatos változásokat állami törvényekben rögzítették, igaz – különösen is 1968 után – csak a Szent Zsinat jóváhagyásával. Számunka különösen is érdekes az alkotmány 3. és 13. cikke.[178]

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

A Keleti Ortodox Egyház Görögország hivatalos államvallása[179] (ezt az Alkotmány, illetve számos jogszabály rögzíti). Ez alapvetően három dolgot jelent:[180]

1. az ortodox hit és tanítás az állam hivatalos vallása;
2. az ortodox egyház közjogi státusszal rendelkezik;

[177] A változásokat részletesebben lásd: PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 99. oldal.

[178] „Görögországban az uralkodó vallás Krisztus Keleti Ortodox Egyháza. A Görög Ortodox Egyház, fejének elismerve Urunkat, Jézus Krisztust, doktrinálisan egységben van Krisztus Nagy Konstantinápolyi Egyházával és Krisztusnak az ugyanazon tanításhoz tartozó minden más egyházával, amennyiben ingadozás nélkül betartják – mint ahogy ezt teszik – a szent apostoli és zsinati kánonokat és szent hagyományokat", továbbá „A Szentírás szövege változatlan marad. Más nyelvre való fordítása Görögország önálló egyházának és a konstantinápolyi Nagy Egyháznak előzetes engedélye nélkül tilos." Hasonlóan fontos szerepe van az ortodoxiának Oroszországban is. (Jogilag Oroszország világi állam, és a jog előtt mindegyik egyház, illetve vallási szervezet egyenlő. Oroszország azonban a kereszténységet, az iszlámot, a zsidó hitet és a buddhizmust olyan vallásoknak tekinti, amelyek az ország történelmében fontos szerepet játszottak, és azok az ország kulturális örökségének fontos részei; az ortodox egyházat mint speciális, „különleges hozzájárulót" említik. Ez utóbbi a mai napig abban is megnyilvánul, hogy az ortodox egyház a többi egyházzal ellentétben jóval szorosabban együttműködik a kormányzattal.)

[179] Szó szerint Görögország „uralkodó" vallása.

[180] PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 117. oldal.

3. az állam részéről különleges bánásmódban részesül e felekezet.[181]

Az 1975-ös alkotmány számos paragrafusa, a 3., a 13. és a 72. paragrafusok (ez utóbbi a szavazási rend meghatározásával) érintik állam és egyház viszonyának a kérdését.[182] A 3. paragrafus az ortodox vallás speciális helyzetét fogalmazza meg – a korábbi alkotmányoknak megfelelően.[183]

Az ortodox egyház, a zsidó felekezet és a muzulmán közösség közjogi értelemben vett jogi személyként létezik. A többi vallási közösséget 2014 októbere óta szintén elismeri (vallási közösségként, jogi entitásként) az állam – korábban erre nem volt lehetőség (különböző megoldások léteztek a jogi elismertségre, de nem mint vallási közösség). Az új szabályozás következményeként néhány – hosszú történelmi jelenléttel rendelkező – közösség automatikusan állami elismerésben részesült – köztük a római katolikus egyház és számos ortodox egyház –, illetve megnyílt a lehetőség a jogi elismerést akaró

[181] Mindezt úgy próbálja tenni az állam, hogy az ne sértse az állampolgárainak az egyenlőségét. Nem egy könnyű „mutatvány", miként azt láthatjuk is majd a későbbiekben.

[182] Az alkotmány kezdő sorai is hatályban maradtak: „A Szent, Egylényegű és Oszthatatlan Szentháromság Isten nevében…"; maga a formula az elnök és a parlamenti képviselők esküjében is továvbb él. Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015.345. oldal. Lásd továbbá – más európai példákra is kitérve: http://www.magyarkurir.hu/hirek/isten-es-egyhaz-az-europai-alkotmanyokban

[183] Sajátos „jogfilozófiai" vélekedés: gyakorlatilag minden törvény, ami a szent kánonnak ellentmond, alkotmányellenesnek tekinthető. „Világi jogászok" és a köztisztviselők azonban úgy értelmezik a 3. paragrafust és ezt a speciális jogértelmezést, hogy az csak és kizárólag az egyház dogmáival kapcsolatos szabályokra értendő, és az nem közigazgatási jogi, illetve alkotmányossági esetekre vonatkozik. A témáról részletesebben lásd PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 120-121. oldalak.

egyéb közösségek számára is az új eljárási renddel.[184] Mindez – számos területen – az uralkodó vallás kivételezett helyzetét tompította, illetve ténylegesen megszüntette.[185]

A vallásszabadságot az alkotmány 13. cikke tartalmazza, illetve biztosítja. Az egyenlőség elvét a 4. cikk érinti.[186] A vallás azonban „ismert" kell, hogy legyen, azaz, nem lehet titkos tanítása, a dogmájának egyértelműnek és nyilvánosnak kell lennie. A vallási közösség tevékenysége – beleértve a vallási szertartást is – nem sértheti a közrendet és az erkölcsi elveket sem. A más közösséghez tartozók „megtérítése" is tilos. (Korábban ez csak az ortodox felekezetre volt igaz, ma azonban a büntetőjog az összes vallási közösséget, illetve annak tagjait védi e tekintetben.)

Az istentiszteleti helyek (imaház, templom, zsinagóga, mecset) létrehozását a Kultuszminisztérium engedélyezi.[187] Az engedély megadásához – sajátos módon – a helyi ortodox vezető (püspök) engedélye is szükséges (ez azonban inkább csak egy ajánlás, a minisztériumot nem köti az ortodox egyházi vezető döntése).[188]

---

[184] Az állam a kánonjogot szintén elismerte, elismeri, illetve tiszteletben tartja. A fentiekkel kapcsolatban lásd az International Religious Freedom Report országjelenésének Section II. pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256195#wrapper.

[185] Bizonyos esetekben ez volt a helyzet már korábban is: pl. a hadkötelezettség alóli mentesség esetében.

[186] Lásd: http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl25.html#A13, különösen is a 13. cikk első három pontját.

[187] Érdemes megemlíteni, hogy a minisztériumon belül működik egy ún. Más Vallásokhoz tartozó személyek nevű adminisztratív egység is. Ez utóbbi – a fent jelzett istentiszteleti hely engedélyeztetése mellett – főként a prozelitizmussal, valamint a zsidó és a muzulmán közösségek ügyeivel foglalkozik kormányzati szinten. A Külügyminisztériumnak szintén vannak a vallással kapcsolatos feladatai, kötelezettségei (pl. külföldön élő ertodox papok képviselete).

[188] PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 125. oldal. Vita esetében a minisztériumnak indokolnia kell a döntését; ilyenkor maga az ügy általában – végső fórumként – az Államtanács elé kerül.

Speciális helyzetben van az Athosz-hegyi kolostorok közössége. Ősidőktől (legalább a 10. század óta) speciális önkormányzatiság illeti meg a közösséget. Ma közel 2500 szerzetes él e 20 kolostorból álló önálló „lelki köztársaságban".[189]

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

A klérus (ortodox egyház) tagjainak különleges státuszuk van.[190] Képzésüket és fizetésüket az állam finanszírozza, közalkalmazotti szabályok jelentős része érvényes az esetükben is.[191] A szent kánonok – amelyek rögzítve vannak az alkotmányban – megtiltják, hogy a klérus tagjai kereskedelmi tevékenységet folytassanak.[192] Továbbá, a büntető törvénykönyv speciális törvényi tényállásokat is rögzít. Ilyen például az egyházi hivatallal való visszaélés, de ide tartozik a gyónási titok megsértése is.

Érdekes – házassági szempontból – a helyi ortodox közösségek („plébániák") vezetőinek a helyzete. A közösséget egy 5 fős laikus „tanács" és az ortodox lelkész vezeti. Ez utóbbi családos (házas) ember kell, hogy legyen. Ellenkező esetben csak

[189] Ma, az alkotmány 105. cikke értelmében az Athosz-félsziget és a hozzá tartozó szerzetesi közösség az államnak egy sajátos, önkormányzatisággal rendelkező része. Spirituális értelemben a Konstantinápolyi Patriarkátus „alá" tartozik, „önkormányzatiságát" pedig a 20 közösség tagjaiból álló Szent Tanács látja el; a biztonságot, illetve a terület kisajátításának „lehetetlenségét" az állam biztosítja.

[190] A jelöltekkel kapcsolatos speciális feltételeket lásd PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 131. oldal, továbbá Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 364-365. oldalak.

[191] Dr. Michalis Marioras kutató személyes közlése.

[192] PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 108. oldal.

ideiglenesen szolgálhat az adott közösségben. (A püspök azonban csak nőtlen lehet!)[193]

Érdemes a szerzetesrendi tagok jogállását is megemlíteni. A szerzetesrendbe való felvétel a tonzúrán keresztül történik. Ez – a felszenteléshez hasonlóan – házassági akadály. A korábban megkötött (fennálló) házasság felbontását azonban nem jelenti ipso iure.[194]

A „vallási béke" megsértése büntetendő, ide értve a blaszfémiát is (ez utóbbiért akár két év börtön is járhat). A vallási alapon megvalósuló „gyűlöletbeszédet" és diszkriminációt szintén tiltják a törvények. Komoly büntetési tételekkel számolhatnak az elkövetők (5-20 ezer euró közötti pénzbüntetés, de akár több hónapos/éves börtön is „reális").[195]

Bármely közhivatal betöltése előtt a munkavállaló köteles esküt tenni. Ez azonban lehet „vallásos" vagy „világi" jellegű. 2012 óta hasonló a helyzet a bírósági eskütétellel összefüggésben.

Érdemes megemlíteni, hogy a muzulmán kisebbséghez tartozók munkavállalási feltételeit speciális szabályok is alakítják.

---

[193] A fentieken túl a házasságkötéssel kapcsolatos speciális szabályok is megemlítendők. Ezekkel kapcsolatban a részleteket lásd PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 108. oldal, valamint PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 132-133. oldalak. A legfontosabb: 1982-ig a polgári házasságkötés mint olyan nem létezett (csak az egyházi esküvő volt állam által elismert); az egyházi esküvőnek pedig ma is számos szigorú feltétele van (pl. ortodox hívő más vallású emberrel nem köthet házasságot).

[194] PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 365. oldalak.

[195] 2014-ben egy orvost, aki a bejáratára német nyelven a „zsidókat nem fogadok" feliratot függesztette ki, 16 hónap börtönre és 2500 eurós büntetés megfizetésére ítéltek, illetve kötelezték. További büntetőjogi vonatkozásokat lásd: Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 362. oldal.

A közszolgálati álláshelyek betöltésénél a felvételik esetében a kisebbség tagjait egy 0,5 százalékos kvóta illeti meg.

Az öröklés szempontjából érdekes, hogy a „szerzetes után" kétszer örökölnek: a rendbe való belépéskor, majd pedig a szerzetes halála után. A belépéskor a kolostor, illetve a házastárs és a gyermekek (abban az esetben, ha vannak), a szerzetes halála esetén pedig – ha marad még vagyon – egyenlő részben örököl az egyház és a kolostor.[196]

1982 óta létezik polgári házasság Görögországban. Előtte csak az egyházi esküvő volt érvényes, állam által elismert (1982 óta „szabad a választás").[197] Azóta (1982 óta) a korábbi akadályok közül számos megszűnt, mégis, a „görögországi egyház" ragaszkodik a szigorú feltételekhez.[198] Ezek közül a legszigorúbbak: az ortodoxok házassága nem lehetséges, ha a házasulók különböző felekezethez tartoznak, a kötendő házasságot megelőző három házasság megkötése, vagy éppen nők esetében az a tény, ha a korábbi házasság megszűnése óta nem telt el tíz hónap.[199] Az egyházi esküvő megkötéséhez nélkülözhetetlen a metropolita engedélye.[200]

---

[196] Érdemes megemlíteni – bár ez szinte köztudott –, hogy a „keletiek" esetében a házasság nem akadálya a felszentelésnek – most természetesen nem a szerzetesekről írok –, annak azonban a felszentelés előtt kell köttetnie. A püspök azonban csak nőtlen lehet! PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 131-132. oldalak.

[197] Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 365. oldal.

[198] Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 365. oldal.

[199] A többi feltétel többé-kevésbé magától értetődő, illetve ésszerűnek tűnik (pl. a klérus tagja vagy szerzetes az egyik fél, terhesség – ha a gyermek nem a vőlegénytől származik stb.).

[200] Ezt a gyakorlatban általában minden kérelmező megkapja.

A többi – elismert – egyház is eskethet; az állam által el nem ismert vallási közösségek azonban nem köthetnek állam által elismert esküvőt.

A házasság felbontása ma is kizárólag az állami bíróságok előtt lehetséges, ugyanakkor lényeges, hogy a házasság megszüntetéséről szóló határozat után az egyház is felbontja („lelki értelemben”) a házasságot.

Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra (oktatás) dimenziójában

Az általános iskolákban, illetve a középiskolákban ma is van vallásoktatás, amely a „keleti vallás” (ortodox államegyház) tanítása és hagyományai alapján folyik.[201]

Trákiában a muzulmán diákok számára lehetőség van iskola (tanítás) utáni vallásoktatáson való részvételre a helyi mecsetekben, illetve az állami iskolákban 2013 óta – törvényi felhatalmazás alapján – 240 muzulmán hitoktató végezheti a

[201] Lásd: Lásd PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015.361. oldal. Korábban a nem ortodox tanulókat felmentették e kötelezettség alól, illetve a szülők egyéb esetben is kérhették, hogy gyermekük mentesüljön a vallásórákon való részvétel alól. A görög oktatási minisztérium 2008-as egyik közleménye szerint a szülőknek mostantól nem kell semmiféle magyarázatot adniuk arra az esetre, ha gyermekeiket „kivonják” az iskolai vallási oktatásból, amely Görögországban hagyományosan – törvény által is védve – az Ortodox Egyház tantételein alapul. Ma az általános iskolákban ortodox felekezetű tanárok oktatják e tárgyat – maga a tantárgy általánosan elterjedt –, míg a középiskolákban ortodox felekezetű és teológiai végzetséggel is rendelkező tanárok tartják e kurzust a hallgatók, diákok számára, közalkalmazottként, állami fizetéssel (Trákia – iszlám oktatása az iszlám közösség tagjai számára – és Tinos, illetve Syros szigete – római katolikus vallás tanítása – kivétel e gyakorlat alól.) Egyébként az állam oktatással kapcsolatos felelősségét az alkotmány 16. cikke egyértelműen meghatározza, beleértve a „morális” neveléssel kapcsolatos kötelezettséget is.

hitoktatást.[202] E diákok számára is kötelező azonban az állami iskolákban heti két órában az ortodox hittan.

Két állami egyetemen is működik teológiai kar a külön a klérus tagjainak képzésére hivatott iskolák, intézmények mellett.[203] Az állami egyetemek (Athéni Egyetem, Thesszaloniki Egyetem) teológiai karai már jó ideje nem felekezeti karok, oda nem ortodox diákok is járhatnak.

2014-ben az Arisztotelész Egyetemen (Thesszaloniki) Zsidó Tanulmányok Tanszéket és Iszlám Tanulmányok Intézetet alapítottak.

Érdemes megemlíteni, hogy a muzulmán kisebbséghez tartozók egyetemi felvételijét speciális szabályok is alakítják. A felvételik esetében a kisebbség tagjait egy 0,5 százalékos kvóta illeti meg.

Az egyház-finanszírozás kérdései

Görögországban nincs egyházi adó, ugyanakkor az állam majdnem teljes egészében fedezi az uralkodó egyház kiadásait. Az „uralkodó" ortodox vallás esetében a legkülönfélébb módokon támogatja az állam az egyes gyülekezeteket. Ezek közül a legfontosabbak az alábbiak:[204]

[202] 2014 végéig csak kb. a harmadát töltötték be ezeknek a pozícióknak. (A muzulmán közösségnek – más vallások közösségeihez hasonlóan – természetesen lehetnek saját iskoláik is.)

[203] 21 intézményben képzik a leendő papságot. Ennek költségét (oktatás, ellátás) teljes egészében az állam finanszírozza. A tanárok közalkalmazottak. Lásd: PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 129. oldal.

[204] PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 107. oldal, valamint PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 130-131. oldalak.

1. közvetlen és közvetett támogatások (pl. a templomokra és a kolostorokra szánt juttatások, az ortodox egyházi képzés költségeinek teljes átvállalása, az „Apostoliki Diakonia” közvetlen támogatása, az Athéni Katedrális közvetlen támogatása stb.);
2. az egyházi személyek (püspökök, hivatalban lévő papok, diakónusok, prédikátorok, de az egyház laikus dolgozóinak is!) az illetménye, bére, későbbiekben a nyugdíja;[205]
3. teljes adómentesség (az ortodox egyház teljes egészében, a többi vallás az esetek túlnyomó többségében; az állam az Athosz-hegyi kolostorral, illetve közösségekkel szemben a „legnagyvonalúbb”);

A többi vallás – az uralkodó valláshoz hasonlóan – különböző bevételekre tesz szert ingatlan és ingó vagyonából, valamint természetesen saját híveinek adományából.

Itt érdemes megemlíteni azt is, hogy az állam és az ortodox felekezet közös ingatlankezelő vállalatot alapítottak, amelyet egy 5 fős testület vezet (a részesedésük 50-50 százalék). Az ingatlanok kiadásából (esetleges eladásából) származó bevételek az állam és az egyház között oszlanak meg.[206]

Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

Misszionáriusok, illetve nem ortodox vallást követő hívek számos esetben számolnak be őket ért „társadalmi diszkriminációról”, illetve olyan „figyelmeztetésekről”, amelyekben az ortodox vezetők és lelkészek gyülekezetük

[205] A kántorokat és a sekrestyéseket nem az állam fizeti (őket közvetlenül a gyülekezet, illetve az egyház fizeti), a kórházakban szolgáló lelkészeket pedig a helyi önkormányzat fizeti.

[206] A nem vallási célra használt ingatlanok után azonban adót kell fizetni (mindegyik egyháznak, beleértve a Görög Ortodox Egyházat is). Lásd az International Religious Freedom Report országjelentésének Government Practices pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256195#wrapper

tagjainak megtiltják a más vallások vezetőivel való kapcsolattartást.[207]

Az elmúlt években Athénban több alkalommal is megtámadtak ismeretlenek „nem hivatalos mecseteket". Ezek közül a legbrutálisabb a 2010. novemberi támadás volt, amelyek során 40 bevándorló muzulmánt zártak be egy mecsetbe, és gyújtották azt rájuk.

A hétköznapokban számtalan esetben értek és érnek inzultusok bevándorlókat, főként muzulmánokat. Az esetek egy jelentős részében kimondottan vallási okok miatt érik verbális támadások az „őshonos" vagy most, az új „népvándorlási hullámmal" érkező muzulmánokat.

„Hasonló" nagyságú támadásokat a zsidósággal szemben nem követtek el az országban az elmúlt időszakban, helyi incidensek azonban előfordultak (pl.: Korfun zsinagógát támadtak meg, Thesszalonikiben a Holokauszt Emlékművet firkálták össze, illetve a zsidó temetőben döntöttek le sírokat, valamint egy görög orvost szélsőséges antiszemita nézetei és cselekedetei miatt a Thesszaloniki Bíróság börtönbüntetésre ítélt).
Itt érdemes végül néhány érdekességet is megemlíteni az országgal kapcsolatban:

- Trákia hivatalosan elismert muzulmán közösségének három vezetője (muftik) állami kinevezés[208] alapján állami fizetést kap (10 évre választják őket, a közösségen belüli ügyek egy részében

[207] Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy egyfajta nyitás általánosan megfigyelhető: az ortodox papok olykor-olykor részt vesznek nem ortodox vallási rendezvényeken is stb.
[208] Ezt az utóbbi években erősen sérelmezik. Az állam általi kinevezés helyett a közvetlen választást szeretnék elérni a hívek. A kormányzat azonban ezt elutasítja, azzal az érvvel, hogy a muftik bírói hatalommal (is) rendelkeznek, ilyen hatalommal rendelkező tisztségbe (bírói tisztségbe) pedig csak az államnak van joga és lehetősége bárkit is kinevezni.

bíráskodnak, a mecsetekbe vallási szolgálatra imámokat jelölnek ki stb.);[209]

- a muzulmán kisebbség évek óta kezdeményezi egy nagy athéni mecset felépítését, illetve évek óta szorgalmazza Trákián kívüli muzulmán temetők létrehozását, engedélyeztetését;
- a muzulmán kisebbség többször követelte az elmúlt évek során kétnyelvű óvodák létesítését;
- az állami házasság mellett az egyházi házasságkötést is hivatalosnak, állam által elismertnek tekinti az állami jog (az állam által egyházként elismert közösségek esetében);
- az országban mind a mai napig élnek politeista hellenisztikus vallást követők;[210]
- az országban többszázezer fősre becsült menekült/migráns közösség él; ezeknek a menekülteknek a jelentős része muzulmán vallású (a külföldről érkezők jelentős része Albániából, illetve a Közel-Keletről és az Iszlám Állam által érintett területekről érkezik).

[209] Trákiában jelentős muzulmán kisebbség él. Az állam külön intézményt, iskolát tart fenn a mohamedán kisebbség számára (kétnyelvű oktatással!), illetve akadémiát finanszíroz a leendő muzulmán tanárok számára is. Az állam által kinevezett vallási vezetők a családjog területén bíráskodhatnak.

[210] Ők azonban nem egyházként működnek (a szcientológusokkal és a Hare Krishna mozgalommal együtt az elismertetésüket elutasította az állam).

II.5. A kapcsolódó modell

E modellhez kapcsolódóan Európa egyik legnagyobb és legfontosabb államának tipikusan ebbe a modellbe illeszkedő gyakorlatát mutatom be.[211]

Németország

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

A 82 millió lakosságú országban egymás mellett két, lényegében egyforma nagyságú egyház létezik: a katolikus 26,5 millió, az „evangélikus" (protestáns – közösen a reformátusokkal) 26,2 millió hívet számlál.[212] E két egyházhoz tartozók mellett nagyjából 1,5 millió ortodox, kb. 4 millió muzulmán és 100.000 zsidó él Németországban.[213]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

A németek által lakott terület már a rómaiak idejében kapcsolatba került a kereszténységgel. Az első egyházmegyéket a 3. században alapították. A középkor folyamán végig komoly szerepet játszottak e területek társadalmi, politikai, gazdasági és teológiai szempontból egyaránt.[214] A legkomolyabb változásokat talán az új világ felfedezése és a reformáció hozták. Az 1517-es

[211] A „kapcsolódás" mibenlétével és általános megfogalmazásával összefüggésben lásd BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 103. oldal.

[212] A németek körülbelül 30 százaléka nem kötődik egyetlen valláshoz sem („keleten" – a volt NDK-területen – ez a számadat még magasabb).

[213] Érdemes megjegyezni azonban, hogy a II. világháború előtt a lakosságnak körülbelül kétharmada volt protestáns és egyharmada katolikus (a protestánsok főleg az észak-északkeleti területeken éltek). A háború után kettéosztott ország nyugati felében a katolikusok voltak enyhe többségben, elsősorban Bajorországnak köszönhetően.

[214] Nem utolsósorban annak is köszönhetően, hogy a választófejedelmek közül többen is egyházi személyek voltak. A katolikusok jelentős befolyása egészen a 19. század elejéig állt fenn (ekkor vagyonuk jelentős részét államosították).

változásoknak mind a mai napig óriási hatása van a német valóságra. Igaz ez a későbbiek során kialakult tartományi egyházakra is. A szoros kapcsolat – az egyes tartományi egyházak vezetői gyakran a tartományi uralkodók voltak! – 1919-ig állt fenn.

Az 1555-ös augsburgi vallásbéke a két nagy felekezetet lényegében azonos jogokkal rendelkező közösségnek ismerte el. A 17. század nagy háborúi egyik félnek sem hoztak győzelmet, annak társadalmi és gondolkodásbeli hatásai – a felvilágosodás által is felerősítetten – azonban mind a mai napig érezhetőek.

Az 1919-es Weimari Alkotmány közjogi (alkotmányjogi) szinten választotta el egymástól az államot és az egyházat, komoly kapcsolódási pontokat meghagyva azonban (vallástan oktatása az iskolákban, tábori lelkészség stb.)

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

Az alkotmány 4. cikke alapján a vallásszabadság, illetve a lelkiismeret szabadsága teljes egészében biztosított, az alaptörvény 7. cikke pedig az összes állami iskolában biztosítja a vallásoktatás lehetőségét.[215]

Az Alkotmány szerint az állam egyházként ismeri el az 1919 előtt bejegyzett egyházakat.[216] Az egyházi szervezetek többsége a

[215] Mindazokat az alaptörvényi cikkeket, amelyeknek vallási vonatkozása van, lásd a függelékben, továbbá: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 119-122. oldalak.

[216] Teszi mindezt úgy, hogy az állam semleges és toleráns. Egyik közösség irányában sem elfogult, illetve önmagát („ideológiai értelemben") nem azonosítja egyik felekezet tanításával sem. Lásd: ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 83. oldal, valamint a WRV („birodalmi alkotmány") 137. cikkét, valamint az Alaptörvény 4. cikkét. A toleráns azt is jelenti, hogy figyelembe veszi a polgárok vallási szükségleteit, pl. a közösségi imádkozás (akár iskolai) engedélyezésével, természetesen figyelve a nem vallásos emberek érzékenységére. Azaz, a semlegesség egyfajta

köztestületek jogi státuszával rendelkezik (ezek azonban – ellentétben a többi köztestülettel – nem tagolódnak be az állami szervek rendszerébe: az egyházak teljes autonómiával rendelkező köztestületek).[217] A közjogi státusszal rendelkező közösségek kórházakat, szociális intézményeket üzemeltethetnek, és saját tagjaiktól adót szedhetnek be, az állam segítségével. A bejegyzés után e közösségeknek lehetőségük van civilek foglalkoztatására is.[218]

Kérelemre minden vallási közösség elnyerheti a köztestületi státuszt, ha alapszabálya – az általa ismertetett szervezet, történet és hitvallás alapján – és tagjainak száma a működés állandóságát biztosítja (ezt a speciális státuszt nem kérő közösségek többnyire magánjogilag bejegyzett egyesületek). A vallási csoportoknak mindazonáltal nem szükséges önmagukat az állammal elismertetniük, ha „magáncélból" szerveződnek; a „közösségi

technikát jelent, az „egyenlő" bánásmód elvét, erős toleranciával kiegészítve (lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 111. oldal). Az Alaptörvény más cikkei is érintik – áttételesen – a vallást, így pl. az első cikk, harmadik cikk. Minderről bővebben lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 89-90. oldalak.

[217] A közjogi státusz az egyes egyházak gyülekezeteit, egyházmegyéit, tartományi egyházait és más egyházi egységeit sokféle elképzelhető variációban illeti meg. Ez a státusz nem jelent azonosulást az állam és az egyházak között, hanem sokkal inkább arra szolgál, hogy az állam ezáltal elismeri a vallási közösségek közéletben játszott szerepének fontosságát. Ez a státusz különböző privilégiumokat kínál, például az ifjúságnevelés és jóléti gondozás, az oktatás (vallásoktatás), a jogi autonómia és az adójog terén. A köztestületi státusz végső soron partneri kapcsolatot tesz lehetővé az állam és a vallási közösségek között. Csak mint érdekesség jegyzem meg, hogy az iszlám közösség(ek)nek arra hivatkozva nem adták meg e speciális státuszt, mivel szervezetként nem tekintenek elég hosszú múltra vissza, illetve azért, mert a muzulmán közösség – mint szervezet – nem eléggé átlátható. A köztestületi státussal kapcsolatban lásd BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudenze in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 96. oldal.

[218] Németország többször államosította az egyházak vagyonát. Mindezek közül kiemelkedik az 1803-as, a Német Birodalom területi újjászervezése kapcsán végrehajtott intézkedés. A német állam ezt nem is vitatja, „kárpótlásként" állami juttatásokban részesíti az egyházakat. Az államnak ezt, az egyházakkal kapcsolatos tudatos és felelős vállalását rögzíti áttételesen az alaptörvény 140. paragrafusa.

érdekekben” is eljáró csoportoknak azonban regisztráltatniuk kell magukat.[219] A vallásszabadság az Alaptörvény 4. paragrafusában garantált minden polgár számára.[220] Beleértve ebbe a „forum externum” megvalósulásához/megvalósításához szükséges feltételeket, azok állam általi biztosítását, a biztonság biztosítását is.[221]

Az Unió egyik leglényegesebb – legnagyobb lélekszámú és legerősebb gazdaságú – országáról lévén szó érdemes talán egy kicsit részletesebben foglalkozni – a részben a fenti szabályokból is következő – tényleges állam és egyház közötti mindennapi kapcsolatok – elsősorban a kapcsolattartás – mibenlétével, illetve megvalósulásával, alapvetően szervezeti szempontból.

Németország föderális berendezkedésű állam, ami azt jelenti, hogy a kormányzati feladatok meg vannak osztva a szövetségi szint és a tartományok között. Az 1949-es Alaptörvény értelmében az állam-egyház kapcsolat, illetve annak a szabályozása alapvetően a tartományok szintjén formálódik, és

[219] Az ezzel kapcsolatos feltételeket lásd a függelékben, illetve lásd BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 105-106. oldalak. Továbbá: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 342. oldal.

[220] Az 1949-es NSZK-féle Alaptörvényről van szó természetesen, ami 1990 után az egyesült Németország alkotmányává lett. A fentiekhez kapcsolódva: beleértve természetesen az ún. „negatív vallásszabadságot” is. Ez utóbbiról és annak alkotmányjogi értelmezéséről lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 91-92., valamint 94-95. oldalak, illetve KORIOTH, Stefan – AUGSBERG, Ino: Religion and the Secular State in Germany. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 320. oldal.

[221] BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 95. oldal. Az államnak komoly kötelezettségei is vannak a vallásszabadság megélésének biztosításával, illetve mind a pozitív, mind pedig a negatív vallásszabadság közösségi gyakorlásához kapcsolódó feltételeinek a megteremtésével összefüggésben.

azok a legtöbb esetben a tartományi Kulturális Minisztériumokhoz tartoznak.[222]

Németországnak – szövetségi szinten – nincs kimondottan olyan szervezete (külön szervezete!), amely vallásokkal, illetve azok közösségeivel foglalkozik.

A Kancelláriának és a Belügynek azonban vannak olyan részlegei, osztályai, amelyek foglalkoznak vallási/egyházi közösségekkel, és amelyek szakmai kapcsolatokat tartanak fent ezen a téren, illetve amelyek különböző politikai/vezetői szintű találkozókat készítenek elő állami és egyházi/vallási vezetetők között.

Más minisztériumok – saját feladatkörüknek megfelelően, illetve azokhoz kapcsolódóan – szintén foglalkoznak „vallási ügyekkel": így pl. a Védelmi Minisztérium a tábori lelkészség intézményével összefüggésben. A Családügyi, Nyugdíjas, Nő- és Ifjúságügyi Minisztérium „kisebbségvédelmi megközelítésben" szintén foglalkozik az ún. szektákkal, illetve az ún. „mind control" csoportokkal, illetve foglalkozik az egyházak szociális tevékenységével is. A Belügy „alkotmányjogi szempontból" áll kapcsolatban az egyházakkal, a vallásokkal és más ún. „ideológiai csoportokkal", közösségekkel – kivétel az új vallási mozgalmak, ideológiai mozgalmak és szekták világa, amelyekért a korábban már említett Családügyi Minisztérium a felelős.

A Belügyön belül három osztály foglalkozik az állam és egyház, illetve vallási közösségek közötti kapcsolatokkal:[223]

[222] Ezzel kapcsolatban bővebben lásd: ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 79. oldal. Fontos továbbá a konkordátumok rendszere – pl. a római katolikusok esetében az 1933-as konkordátum.

[223] Bernd Küster tisztviselő és kutató személyes közlése alapján.

- az ún. G részleg (szakpolitika, Európa-politika és nemzetközi fejlesztések)
- az ún. M részleg (bevándorlás, integráció, menekültügy, európai harmonizáció)

- V részleg (alkotmányjog, államjog, közigazgatási jog és EU-s jog)

Ezeken belül az alábbi csoportokat lehet megkülönböztetni:

G.I.4.
Ez a csoport felelős a keresztény felekezetekkel, illetve más vallási közösségekkel kapcsolatos kommunikációért, „politikai kapcsolatért" – kivéve a muzulmán közösséget, amelyért az M.II.3-as részleg felel. Az itt dolgozó kollégák állandó kapcsolatban vannak a tartományi Kulturális és Vallásügyi Minisztériumokkal, illetve a szövetségi szinten állandó képviseletet fenntartó keresztény egyházakkal, valamint azok intézményeivel (Német Püspökök Hivatala, a Berlini Katolikus Iroda, Evangélikus Egyház Tanácsának meghatalmazottja a Német Szövetségi Köztársaságnál és az Európai Uniónál), valamit a Németországi Zsidók Központi Tanácsával.

Az ún. G.I.4. a vallásközi párbeszéddel és néhány nemzeti jelentőséggel is bíró vallási eseménnyel (pl. a Kirchentag, nemzetközi ifjúsági találkozó, vagy éppen a Luther-évtized) kapcsolatos projektek pénzügyi támogatásával foglalkozik. Ez az egység támogatja a Zsidók Központi Tanácsának a német-zsidó örökség megóvásának interregionális feladatait, illetve a zsidó közösségek megerősödését szolgáló kezdeményezéseket is, de e közösségek integrációs igyekezetét/lépéseit és szociális kötelezettségeit is ez a szervezeti egység támogatja.

Az állandó képviselettel rendelkező keresztény felekezetekkel és a Németországi Zsidók Központi Tanácsával való kapcsolattartás eléggé hasonlatos a más szervezetekkel, vagy éppen a nagy szervezetekkel (pl. vállalatokkal) való

kapcsolattartáshoz. Egyrészt van egy „politikai szint", ami a formális kapcsolattartást (találkozók) jelenti a miniszter és a vallási vezetők között, általában egyszer, esetleg kétszer egy évben, és vannak szakmai kapcsolatok szakértői szinten. Ez utóbbiak rendszeres vagy éppen ad-hoc találkozókat jelentenek, illetve levélben, e-mailben, telefonon keresztüli kapcsolattartást.

Az V.I.1 más, az V. részlegen belül található osztályokkal közösen jogszabályok vizsgálatával foglalkoznak (alkotmányossági megközelítés!). Ezzel összefüggésben vizsgálják a tervezeteket a vallásszabadság érvényesülése szempontjából, valamint az állam – beleértve a tartományok és a helyi önkormányzatok – és az egyházak közötti kapcsolat szempontjából. Különösen is a 4. paragrafus és az 1919-es Weimari Alkotmány rendelkezéseit, illetve ahogyan ez utóbbi vallási szervezetekkel kapcsolatos részei az 1949-es Alaptörvény 140. paragrafusába inkorporálódott, veszik alapul. Ezen kötelezettségek teljesítése során elsősorban a már fentebb említett belügyi egységekkel, valamit a Kancellária és más minisztériumok munkatársaival tartanak fent szakmai kapcsolatot. A tartományi minisztériumokkal és vallási közösségekkel konkrét ügyek mentén, ad-hoc jelleggel egyeztetnek. (Például amikor a keresztény felekezetek valamely jogszabálytervezet kapcsán úgy vélik, hogy az sérti az Alaptörvényt.) Rendszeresen találkoznak a keresztény felekezetek állandó képviseleteinek a munkatársaival, illetve a Német Iszlám Konferencia képviselőivel is.[224]

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

Az egyházi személyek jogállása tekintetében csupán néhány sajátosságról lehet említést tenni. Ilyen például az a rendelkezés, amely szerint az evangélikus és a római katolikus lelkészek,

[224] További szervezeti vonatkozásokat lásd KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 325. oldal.

papok – de ez tulajdonképpen igaz a többi felekezet főállású lelkészeire is – mentesülnek a katonai szolgálat kötelezettsége alól. Vagy az, hogy a lelkészek addig, amíg lelkészi tevékenységet végeznek, nem indulhatnak például képviselőjelöltként a választásokon (az egyház ezt megtilthatja a számukra). Ez utóbbi némiképp ellenkezni látszik az Alaptörvény 3. cikkével, illetve különösen is annak 33. cikkével. Ez utóbbi kimondja, hogy a hivatalviselésben (az arra való „pályázást" is) senkit nem érinthet hátrányosan a hite, vallási meggyőződése. Az egyháziak a tanúzási kötelezettség alól is felmentést kaphatnak.[225]

Az egyházak lelkészei szolgálatot végezhetnek a kórházakban, börtönökben és a hadseregben, illetve a rendőrégen is.[226] Ez utóbbiak speciális egyéni megállapodások alapján történhetnek, konkrét időre. Az evangélikus és a katolikus tábori püspökségek esetében ilyenkor a papnak/lelkésznek két elöljárója van: lelki dolgokban a püspök, „adminisztratív" ügyekben a védelmi miniszter a vezetője.

A munkajogi kérdések rendkívül lényegesek: több mint egy millióan dolgoznak különféle egyházi intézményekben.[227] Az ezekben az intézményekben dolgozó közalkalmazottak esetében az általános szabályok vonatkoznak rájuk is (a fizetések,

[225] ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház a Német Szövetségi Köztársaságban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 165-166 oldalak, továbbá: ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 91. oldal.

[226] Mindennek a lelkészi szolgálatot elfogadó személy felőli részével kapcsolatban – adatvédelmi dimenziókat is magában foglalva – lásd BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudenze in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 102. oldal. Például: a kórházban a beteg vallási hovatartozásának a rögzítése – amennyiben az a beteg szabad akaratából és hozzájárulásával történik – törvényesnek tekinthető.

[227] ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 87. oldal. Különösen is sokan az egyházak diakóniai szolgálatában (a katolikus Karitászban, illetve a protestáns Diakóniai Szolgálatban). Lásd: ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 84. oldal.

juttatások tekintetében is); a lelkészek esetében is igaz ez, a sajátosságok figyelembevételével. Mindazonáltal az egyházak saját hitüknek és tanításuknak megfelelően speciális előírásokat fogalmazhatnak meg a munkavállalóik irányában.[228]

A büntetőjogban fontos szabály: az, aki valamely vallási közösség vallási alkalmát („liturgiáját") megzavarja, akár három év börtönbüntetést is kaphat. E szertartások közé beletartozik a temetési szertartás is. A cím, rang, „papi öltözet" jogosulatlan használatát szintén bünteti a törvény (pénzbírság vagy maximum egy évig terjedő szabadságvesztés).[229]

A házasság a német jog szerint tisztán „világi" (polgári) házasság, amely anyakönyvvezető előtt köttetik, azaz, az egyházi házasságkötésnek nincs semmilyen „polgári" következménye.[230] (Úgy vélem, hogy ez tipikusan lutheri hatás, még akkor is, ha más evangélikus tradíciójú országokban ez esetleg másként van.) Egyházi esküvő – állam által elismerten – legfeljebb a külföldiek esetében elképzelhető, az ő esetükben is csak akkor, ha a „származási ország" jogrendje az ottani egyházi esküvőt államiként ismeri el. Német állampolgárok esetében Németországon belüli egyházi esküvő esetében azonban ez elképzelhetetlen. Sőt, elviekben – ha adott pár egyházi és állami esküvőt is tervez – az állami esküvő meg kellene, hogy előzze az egyházit (2009-ig egyértelműen ez volt a helyzet).[231] (A helyzet

[228] ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 87. oldal. Nem utolsósorban az autonómiájuknak és az „önrendelkezési" lehetőségeiknek köszönhetően. A munkavállalók képviselete, illetve jogaik is egyediek, az az állami munkavállalókétól eltérők (pl. nem létezik sztrájkjog, és a lojalitás „kötelékei" is – a véleménynyilvánítás „kötöttségeit" is beleértve – erősebbek).

[229] ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 93. oldal.

[230] ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház a Német Szövetségi Köztársaságban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 166. oldal. Azt hiszem, hogy ez tipikusan lutheri hatás.

[231] BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 100-101. oldalak.

valamelyest e tekintetben hasonlít a magyarországihoz: nálunk a gyakorlatban sok esetben felekezetfüggő, hogy az egyházi esküvő megtörténhet-e a polgári esküvő megléte nélkül, vagy sem.)

Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra dimenziójában

Az állami iskolákra vonatkozó főbb szabályok vonatkoznak az egyházi iskolákra is (az egyházi iskolák kisebbséget alkotnak a német iskolarendszeren belül), amelyek működését a közfinanszírozás is segíti – az állami iskolákra vonatkozó szigorú szabályok megtartása mellett. Ugyanez igaz az egyházak – különösen is a nagyobb egyházak – által működtetett viszonylag nagyszámú óvodák világára.[232]

Fontos, hogy az Alaptörvényben foglaltaknak megfelelően a vallásoktatás „rendes" tantárgy az iskolákban.[233] Muzulmán hitoktatás azonban – elvileg a tárgyalópartner hiánya miatt – nincs az iskolákban. Igény azonban lenne rá: kb. 650.000 muzulmán diák jár német iskolába.[234]

---

[232] Az oktatással összefüggésben lásd az Alaptörvény 7. cikkét. Természetesen vannak nem állami iskolák is (ezek aránya a teljes oktatási rendszeren belül mindössze néhány százalék). Ezek számáról és felekezeti hovatartozásukról a statisztikákat lásd KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 338-339. oldalak.

[233] Ez általában „elkötelezett" vallásoktatást (hittant) jelent. A gyermek 12, illetve 14 éves koráig a szülő dönt arról, hogy a tanuló részt vegyen/vehet-e az oktatásban. 12 éves koráig a gyermek akarata „nem számít", 12 évesen azonban már a gyermek akaratával ellentétesen „nem dönthet" a szülő, 14 évesen pedig teljes mértékben önmaga dönthet e kérdésben. Lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 112. oldal.

[234] Alapesetben az oktatás lehetősége minden vallási közösséget megillet. Lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 113. oldal, valamint KORIOTH, Stefan – AUGSBERG, Ino: Religion and the Secular State in Germany. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 328. oldal. Kisebb felekezetek esetében ha egy-egy helyen azt legalább 6-8 diák igényli (bizonyos tartományokban 12), akkor a felekezetüknek megfelelő hitoktatásban kell őket részesíteni. A különböző iskolatípusok sajátosságaival, illetve a mindennapi életben felmerülő problémákkal (viselet, ima, elkötelezett hitoktatás kérdése, tantermi

Számos állami egyetemen működik teológiai kar – ezek általában mind valamely felekezethez köthetők, beleszólással a tananyagba és a professzorok kiválasztásába (különösen is a római katolikusok esetében). A nagy egyházak azonban saját teológiai intézményeket, karokat, sőt, egyetemeket is működtetnek.[235]

Az egyházakat a közéletben is számos helyen és ponton „illeti meg" véleményalkotási jog, illetve lehetőség. Képviselői a közintézmények különböző testületeiben is ott vannak (ez a média világára is igaz).[236]

Az egyház-finanszírozás kérdései

Az állam – miként azt korábban is említettem már – számos alkalommal államosította az egyházak vagyonát (mindezek közül kiemelkedik a korábban már szintén említett 1803-as). Az államnak a részben ennek következtében előállt kötelezettségét – az egyházakkal kapcsolatos felelős kötelezettségvállalását – finanszírozás tekintetében maga az Alaptörvény is rögzíti.[237] Mindez több mindenben is megnyilvánul.

---

kereszt megítélése) és azok jogi megítélésével kapcsolatban lásd: BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 114-116. oldalak. A finanszírozást az állam állja. Lásd: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 337. oldal.

[235] KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 339-340. oldalak.

[236] ROBBERS, Gerhard: State and Church in Germany. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 86. oldal. Ezekben a testületekben – elismerve a közösség múltját és fontosságát – a zsidó felekezet tagjai szintén képviseltethetik magukat.

[237] BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 117. oldal. További megállapodások i színesítik állam és egyház kapcsolatát. Ezek jellegét és elérhetőségét lásd: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 336. oldal.

A felelősségvállalás egyik legkézzelfoghatóbb megnyilvánulása a régi egyházi épületek karbantartása terén mutatott kötelezettségvállalás, állami és önkormányzati szinten egyaránt.

A fentieken túl a köztestületi státusszal rendelkező egyházak bár tartományonként eltérő, de a törvény által megszabott feltételeknek megfelelően jogosultak adó kivetésére (ez az egyházak bevételének a legjelentősebb része!).[238]

Az egyházadó mértéke viszonylag magas (az összes adó és járulékteher kb. 8 százalékát teszi ki.) Az adót az állami szervek hajtják be – az egyház(ak) és az állam közötti megállapodás alapján –, megtartva azonban a befolyt összeg 4-5 százalékát.

Az állami finanszírozás az egészségügyi és oktatási intézmények vonatkozásában is megilleti az egyházakat. Továbbá, az egyházakat komoly adókedvezmények illetik meg.[239]

Magánszemélyek az egyházi hozzájárulásukat („belső egyházi adó") vagy más egyéb felajánlásokat (adomány, „ajándék") levonhatják a személyi jövedelemadójukból.[240]

[238] Az adó az egyházak élete szempontjából nélkülözhetetlen: az egyházak költségvetésének/kiadásainak nagyjából 80 százalékát fedezik e bevételek. Itt érdemes megemlíteni, hogy a köztestületi státusszal rendelkező közösségek közül – a kisebbek közül – a zsidó közösség is él az „adókivetés" jogával, illetve annak állami úton történ begyűjtésével.

[239] ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház a Német Szövetségi Köztársaságban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 164. oldal. A közösségek más tevékenységeikhez is kaphatnak támogatást – például a civil szervezetekhez hasonlóan.

[240] Ez hasonlóan igaz a non-profit szervezetek esetében is. Lásd: KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 341. oldal.

Problémák az állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

Részben a fent említettekkel összefüggésben érdemes – talán egy kevesek által is ismert érdekességként is – megemlíteni, hogy hozzávetőlegesen 2600 muzulmán imahely található az országban, ebből 150 hagyományos mecset, és mintegy 100 további, építészeti értelemben is mecsetnek tekinthető imahely felépítését tervezik.[241]

Itt érdemes megemlíteni azt is, hogy Franciaország mellett Németországban vannak a legnehezebb helyzetben a szcientológusok. Szektának tekintik e „vallási közösséget", és azt számos hivatalos dokumentumban – köztük nemzetbiztonsági jelentésekben is – veszélyesnek ítélik. A legkülönfélébb módokon igyekeznek őket „ellehetetleníteni", akár gazdasági intézkedésekkel is.[242]

Az utóbbi években egyértelmű problémát okozott – és okoz ma is – a „migrációs teher". Svédország mellett talán épp Németország a legnagyobb elszenvedője a folyamatoknak. A radikalizálódás folyamata szintén további nehézségeket jelent

---

[241] A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos további problémákkal összefüggésben lásd a 2011-es International Religious Freedom Report-ot, illetve annak vonatkozó bekezdéseit. Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/#wrapper.
Lásd továbbá: http://www.dw.com/en/opinion-the-state-already-plays-a-role-in-religion/a-19226824

[242] Jelenleg azok a cégek, amelyek „szcientológus kapcsolatokkal" rendelkeznek, nem indulhatnak a közbeszerzéseken (nyilatkozni kell!). De a német lakosság is ellenséges a szcientológusokkal szemben, nem utolsósorban a Míg végül semmi nem marad című filmnek is köszönhetően, amelyet több millióan láttak Németországban. (A munkavállalók esetében szintén előfordul, hogy olyan nyilatkozatot kérnek tőlük, amelyben kijelentik, hogy nem állnak kapcsolatban a szektával. Lásd a 2015-ös International Religious Freedom Report Németországgal foglalkozó jelentésének Executive Summary pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256193#wrapper.)

(lásd az elmúlt hónapok incidenseit, a muzulmánok által elkövetett, illetve az ellenük elkövetett bűncselekményeket).

Bizonyos tartományokban – jelenleg összesen hat tartományban – a muzulmán nők öltözködését szabályozó előírásokat találunk.[243]

[243] Lásd a 2015-ös International Religious Freedom Report Németországgal foglalkozó jelentésének Legal Framework pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256193#wrapper

II.6. A radikális elválasztás modellje

E fejezet esetében a kontinentális Európa e modellbe tartozó „mintaországát", Franciaországot mutatom be. Franciaország nemcsak a jelenében, de a 19. század végi változásoknak köszönhetően történeti dimenzióban is a leginkább „ideillő ország".

Franciaország

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

A La Croix nevű katolikus lapban olvasható felmérés szerint az ország lakosságának 64 százaléka római katolikus. A katolikus vallás a legfőbb vallás, igaz, a lakosságnak mindössze 4,5 százaléka jár templomba rendszeresen. Az országban komoly muzulmán kisebbség is él, a lakosság 8-9 százaléka az iszlám hit követője.[244]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

Francia területen a keresztény gyökerek közel 2000 évesek. Fontos és kiemelkedő teológus az egyháztörténelemben Szent Iréneusz, aki a 2. században Lyon püspöke volt. Ismert továbbá az is, hogy a Frank Birodalom az 5. század végére kereszténnyé vált. Rövid ismertetőmben azonban nem a régebbi korok történéseit, hanem a mai viszonyok szempontjából is lényeges 18. század és a múlt század elejének történéseit ismertetem csak.[245]

---

[244] A katolikus lapban található felmérés szerint az országban élő muzulmánok 33 százaléka megtartja a napi ötszöri imát. A katolikusok aránya a 18-50 éves korosztályban csak 43 százalék. Lásd az International Religious Freedom Report 2015-ös számának Religious Demography pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256189#wrapper.

[245] 1516–1790. között a római katolikus vallás kizárólagos vallásnak („államvallásnak") számított. Az ezt megalapozó konkordátumot még 1516-ban kötötte X. Leó Pápa és I.

A 18. század végén végletesen szembekerültek egymással a régi rend képviselői – köztük az „egyháziak” – és az új rend hívei, azok, akik az egyházzal szembehelyezkedtek, és akik a katolicizmus háttérbe szorítására törekedtek. A „harcból” az új rend hívei kerültek ki győztesként. 1789-ben az egyházak és a szerzetesrendek javai mind állami tulajdonba kerültek.[246] Ezt követően – a terror végétől (1794/1795-től) – egészen 1801-ig az egyház semmilyen állami támogatásban nem részesült.[247]

A 18. század végi nagy átalakulások mellett a 20. század eleji nagy változásokat érdemes röviden kiemelni. A Szentszékkel 1904-ben megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok (előzmény: republikánusok egyre több „antiklerikális” törvényt hoztak). Ezt követően a Nemzetgyűlés 1905-ben megalkotta azt a törvényt, amely az országban bevezette az állam és egyház elválasztását (a törvény többek között kimondja, hogy az állam nem ismer el és nem finanszíroz semmilyen felekezetet.) A Köztársaság az elismert egyházak kategóriáját is megszüntette (egyetlen vallás, egyház sem kap jogi megerősítést).[248]

Ferenc francia uralkodó. E szerint a dokumentum szerint a király jelölte ki a katolikus püspököket, a szentelés előtt pedig a pápa adta számukra a „missio canonicat”.

[246] BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: Állam és egyház Franciaországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 80. oldal.

[247] DURAND, Jean-Paul: Az elválasztás gyakorlata Franciaországban. In: FORRAI, Tamás: Az állam és egyház elválasztása. Faludy Ferenc Akadémia. Budapest. 2005. 59-60 oldalak. Bonaparte Napoleon után négy „elismert”, „bevett” közösség működött az országban: a római katolikusok közössége, a református protestánsoké, az evangélikusok közössége és a zsidó felekezet. A korszakot végigkísérte a forradalomhoz ragaszkodók és az azt ellenzők, az egyház (római) ellenzőinek és a „régi rend” híveinek a politikai küzdelme.

[248] Az 1905-ös törvény hozta létre a vallási társulások (egyesületek) kategóriáját. 1906-ban pápai enciklika ítélte el a törvényt. Ekkor a katolikus egyház nem alapított vallási társulásokat – később egyházmegyei társulások jöttek lére, a Szentszék és Franciaország közötti megállapodásnak köszönhetően.

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

A Szentszékkel 1904-ben megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Ezt követően az akkori Franciaország megalkotta azt a törvényt, amely az országban bevezette az állam és egyház elválasztását.[249] Ennek eredményeként a köztársaság garantálja a szabad vallásgyakorlás lehetőségét, de az elismert egyházak kategóriáját megszünteti.

Az 1958-as alkotmány az egyházakkal kapcsolatban mindössze két rendelkezést tartalmaz.[250] A preambulum kifejezetten az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára hivatkozik, a 2. paragrafus pedig ekként fogalmaz: „Minden polgár törvény előtti egyenlőségét biztosítja származás, faj vagy vallás alapján tett különbségtétel nélkül. Ez minden hitbeli meggyőződésre vonatkozik." Bár az alkotmányjogi források szűkösek, mégis lényegesek: az állam semlegességét alapozzák meg.[251]

A lelkiismereti szabadság kibővítéseként értelmezhető vallásgyakorlás szabadságának alapelve az államra pozitív kötelezettségeket ró, mégpedig az elválasztáson alapuló berendezkedés megteremtését.[252] Egyik egyház sem élvez különleges közjogi státuszt.

---

[249] Az 1905. december 9-én elfogadott törvény ma is hatályos.

[250] CHELINI-PONT, Blandine – FERCHICHE, Nassima: Religion and the Secular State in France. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 296. oldal.

[251] Az állam semlegességével – és annak megítélésével – kapcsolatban lásd: CHELINI-PONT, Blandine – FERCHICHE, Nassima: Religion and the Secular State in France. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 292-294. oldalak.

[252] Az állam mindenki számára köteles biztosítani annak a lehetőségét, hogy saját egyházának szertartásán részt vehessen, és hogy saját vallásának hittételeit megismerje. Ez egyfajta pozitív semlegességet jelent. Lásd: BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 161. oldal.

Kategóriák: az 1905-ös törvény hozza létre a vallási társulások kategóriáját. A 19. paragrafus meghatározza, hogy „kizárólagos célként csak a vallásgyakorlás” szerepelhet, és „semmilyen természetű támogatást nem kaphatnak az államtól, a megyéktől vagy a településektől”.[253]

A katolikus egyház nem alapított vallási társulásokat (két korábbi törvény alapján léteztek tovább, egy 1907-es törvény által lehetővé téve az 1905-ös törvény végre nem hajtásából származó helyzet megoldását).[254]

Érdemes megemlíteni az ún. „új vallási mozgalmak” helyzetét is. Az állami semlegesség ellenére e közösségek helyzete – különösen is a „szekták” megjelenésével – erős állami kontrollba, felügyeletbe ütközött. Különösen is 2001 óta: erőteljesen figyelnek a kisebb közösségek tanítására, tevékenységére, esetleges destruktív jellegükre.[255] Az állam mindezt igyekszik úgy tenni, hogy ne sértse a polgárokat megillető vallásszabadságot, illetve hogy maga az állam megőrizze semleges jellegét. Mindezzel kapcsolatban lásd a „szektafigyelő szolgálatokkal” kapcsolatos bekezdéseket (utolsó alfejezet).

[253] Bármilyen közösség létrehozhat ilyen vallási társulást, ha egy adott kultuszhoz kapcsolódik, és ezt igazolni tudja.

[254] Egy későbbi kedvezőbb helyzetben – a két világháború között – egyházmegyei társulások jöhettek létre, a Szentszék és Franciaország közötti megállapodásoknak köszönhetően. Lásd: BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 164. oldal. A rendek jogállása pedig rendezetlen volt szinte végig a 20. században.

[255] Minderről lásd később a „szektafigyelő” szolgálatok tevékenységéről szóló bekezdéseket.

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

A lelkészeknek, papi személyeknek nincs különleges helyzetük jogi értelemben, azaz, az esetükben nem beszélhetünk különleges státuszról akkor, ha „világi" állást kívánnak betölteni: ugyanazoknak az általános szabályoknak vannak alávetve állami jogi szempontból, mint bárki más.[256] Munkajogi szempontból „világi" állás esetében az egyházi személyekre alapvetően ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint bárki másra.

Más a helyzet munkajogi szempontból akkor, ha az egyházi személy „munkáltatója" például egy vallási társulás, vagy éppen egy egyházmegyei társulás.[257] Ezekben az esetekben munkajogi szempontból az egyházi személy nem „munkavállalója" a „munkáltatójának", nem létezik ugyanis munkaszerződés a lelkészek és a fölérendelt egyházi elöljárók között; ezekben a kapcsolatokban világi bíróság nem járhat el.[258]

A lelkészek gyakran teljesítenek szolgálatot kórházakban, börtönökben és a hadseregben is (tábori lelkészség) – mindezt a „pozitív laicitás" jegyében engedélyezi az állam. Ezekben az esetekben az állam – figyelembe véve azt a tényt, hogy az

[256] Mindazonáltal Franciaországban is vannak olyan speciális rendelkezések, amelyek az egyházi személyekhez, illetve a munkájukhoz kötődnek (pl. tanúzási kötelezettség alóli mentesség bizonyos esetekben, a házasságkötés és a temetés speciális helyzete stb.). Ezekkel kapcsolatban lásd BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: Állam és egyház Franciaországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 95. oldal.

[257] A gyülekezet a francia jog szerint nem jogi személy, nem tekinthető munkáltatónak.

[258] BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: Állam és egyház Franciaországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 90. oldal. Ebből következően pl. a bíróságok nem illetékesek az egyházi személy feladatainak megszűnéséről határozó döntések felülvizsgálatában. Fontos azonban, hogy a fenti helyzet nem teszi teljesen „kizárttá" a lelkészeket. Vannak bizonyos munkavállalói jogaik, így pl. a protestáns lelkészek a zsidó rabbikkal közösen részesei az állami társadalombiztosítási rendszernek. Lásd: BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 175. oldal.

ezekben az intézményekben élők, illetve dolgozók nem tudnak „külső” helyszínen részt venni a vallásuk gyakorlásában – biztosítja a szabad vallásgyakorlat feltételeit.

Külön kell azonban beszélni a „világiakról”, az egyházi intézményekben világiként megjelenő munkavállalókról. E munkavállalók általában munkaszerződés alapján végzik a munkájukat. A munkáltató ebben az esetben a társulás, vagy éppen az egyházhoz kapcsolódó egyesület. A sajátos helyzetből adódóan azonban természetesen lehetnek vitás helyzetek.[259]

Családjogi szempontból lényeges, hogy külön állami és külön egyházi gyakorlat él párhuzamosan egymás mellett. Ebből gyakran adódnak feszültségek. Alapvető – Napóleon óta –, hogy a polgári esküvő meg kell, hogy előzze az egyházit, ill. hogy a döntő az állami (polgári) esküvő megléte.[260]

A válás esetében – állami szempontból – a polgári jogrend a döntő. Ugyanakkor bizonyos esetekben az állam is számol a felek vallási helyzetével, az adott eset vallási dimenziójával (pl. ha az egyik fél a megígért egyházi esküvőtől „eláll”, vagy pl. a zsidó felekezethez tartozók esetében az „eltaszítás” kimondásakor, amelynek kimondottan vallási jellege van, és a rabbi jelenlétében kell, hogy történjen a bíróságon).[261]

---

[259] Ezzel kapcsolatban két – meglehetősen gyakori – esetet említek meg. Gyakran előfordul, hogy a katolikus iskolákból az elvált tanárt elküldik. Ezt a francia gyakorlat elfogadhatónak tartja (nevelési feladatai során az ilyen tanár nem tud megfelelni az egyház tanítói szellemiségének); kórházak esetében azonban más a helyzet. Minderről bővebben lásd: BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 176. oldal.

[260] BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 182. oldal-

[261] További eseteket lásd: BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 184. oldal.

Azok a törvények, amelyek a tanszabadság alapjait lerakták a 19. században (kezdve az 1833-as Guizot-féle általános iskolákra vonatkozó törvénytől egészen az 1875-ös Dupanloup-féle törvényig) még ma is érvényben vannak.[262] Ennek is – és aztán a magániskolákat teljes mértékben elismerő 1959-es változásoknak is – köszönhető az, hogy ma az állami iskolák mellett szép számmal léteznek ún. magániskolák is (ezek aránya kb. 20 százalékra tehető). Ezek döntő többsége (kb. 90 százaléka) katolikus intézmény. Ezekben az iskolákban természetesen kötelező a vallásoktatás.

Külön kell beszélni az állami iskolák világáról. Ezek az iskolák kimondottak világiak. Az iskolai lelkészeket – és a vallásoktatást – az állam nem támogatja; helyette „erkölcsi" oktatásban részesülhetnek a diákok (mindazonáltal a szülők kérésére – a szülők, illetve az egyház finanszírozásában – lehetnek az iskoláknak „iskolalelkészeik"). A kelet-franciaországi megyék természetesen itt is kivételek. Elzász-Lotaringiában a vallásoktatás az általános tanterv része, a tanárokat az állam fizeti.

Az állami egyetemeken az egyházi vonatkozású tárgyakat erőteljesen visszaszorították az elmúlt másfél évszázadban. A jogászképzés esetében pl. a kánonjogi ismereteket a legjobb esetben is csak a jogtörténet keretében oktatták, de külön tárgyként az nem szerepelt. Igaz ez az állami egyházjog esetében is. Az állami egyetemek mellett azonban léteznek egyházi „szabad" felsőoktatási intézmények is; ezek – és az általuk kiadott bizonyítványok – azonban az állam által nem elismertek, és magát az „egyetem" nevet sem használhatják önmeghatározásukban.[263]

---

[262] BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: State and Church in France. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 173. oldal. (lábjegyzet)

[263] Az 1970-es évek óta azonban lehetőség van a záróvizsgák „vegyes bizottság" előtti letételére, azaz, olyan bizottság előtti vizsgára, ahol az állami egyetemek oktatói is jelen vannak. Ekkor a növendékek kaphatnak államilag elismert diplomát is.

Fontos megemlíteni, hogy az állami egyetemek mellett léteznek az ún. „szabad egyetemek” is. Ezek helyzete az utóbbi évtizedekben rendeződni látszik (oktatás, finanszírozás, diplomák elismerése stb.).

A média világában erőteljesen jelen vannak az egyházak. Saját napilapot (pl. a La Croix), illetve hetilapokat (pl. La Vie) adnak ki nagy számban, de a közszolgálati médiumokban is megjelennek, megjelenhetnek az egyházak, illetve azok képviselői (pl. „le jour de Seigneur”). Több tucat keresztény rádióadó is működik az országban (legismertebb a Radio Notre-Dame).

Az egyház-finanszírozás kérdései

A legfontosabb források 1905 óta a közösségek magánjellegű („hívek adományai”) bevételei. A lelkészek egy részének a bérét (elsősorban a börtönökben és a kórházakban szolgálatot teljesítő lelkészekről van szó) azonban az állam fizeti. Továbbá az 1905 előtt birtokolt javak tulajdonosa az állam: azok fenntartását, állagmegóvását szintén az állam fizeti.

Ha nem társulásról, hanem egyesületről van szó, akkor az esetükben az állam, illetve az önkormányzat támogatást adhat. Az adományozó magánszemélyek – ha nem közhasznú szervezetről van szó – nem kaphatnak adókedvezményt.

Egyházi adó – abban az értelemben, ahogyan például Németországban létezik – nincs, kivéve Elzász-Lotaringiában, ahol a német egyházadóhoz hasonlóan lehetőségük van a híveknek az adójuk egy részét valamely egyháznak felajánlani; az egyházak adókedvezményre jogosultak; az egyházi iskolák a magániskolákhoz hasonlóan állami támogatásban részesülnek; a kormányzat elvileg nem biztosít semmilyen közvetlen támogatást

templomok, mecsetek vagy zsinagógák építésére, ugyanakkor hitelgaranciát, vagy kedvezményes ingatlanlízinget nyújthat.[264]

Az ún. kulturális egyesületek nem élveznek adókedvezményt, viszont foglalkozhatnak non-profit tevékenységgel, valamint állami támogatást kaphatnak kulturális és oktatási tevékenységükhöz.

Problémák állam és egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

A vallásszabadság érvénysülésével kapcsolatban számos problémát lehet és kell megemlíteni.

A muzulmánok ellen elkövetett sérelmek száma 2011-ben több mint 30 százalékkal emelkedett a korábbi évhez képest. Súlyos, emberi életet követelő merényleteket követtek el a tavalyi év folyamán zsidókkal szemben is (hasonlóan brutális, bár nem halállal végződő súlyos incidensek 2011 áprilisában és júniusában is történtek az országban).[265]

Ugyanakkor az „őslakos" franciák, illetve a keresztény felekezetek is megszenvedik a vallási türelmetlenség és a radikalizálódás következményeit. Az esetükben (velük szemben) nem csak verbálisan, de tettlegesen is követnek el erőszakos, kimondottan a megfélemlítés céljából elkövetett cselekményeket. Ide értendők a tömeges terrorista cselekedetek, de a legutóbbi – római katolikus papot ért – kivégzés is. Mindennek természetesen megvannak a társadalmi következményei is: növekvő félelem, radikalizálódás, eltűnni látszó tolerancia, a legkülönfélébb jogi

[264] Az 1905-ben államosított egyházi ingatlanokat az állam tartja fenn.
[265] Nem említem e helyen a német helyzethez hasonló – és ott is csak forrásszerűen feltüntetett – temetőgyalázásokat.

intézkedések (kezdve a terrorizmus elleni harctól az öltözködést még erőteljesebben befolyásolni akaró rendelkezésekig).[266]

Végezetül három érdekességet is érdemes megemlíteni. A francia jog számára óriási nehézséget jelentenek az új vallási közösségek.[267]

2001-ben törvényt fogadtak el a szekták ellen. Franciaországban minisztériumközi szektafigyelő szolgálat is működik (MIVILUDES). E szektafigyelő szolgálat szerint az utóbbi években a szekták elsőrendű célcsoportja a gyermekek lettek.[268]

Elzászban a négy elismert vallási közösség – katolikus, evangélikus, református, zsidó – közjogi, a többi magánjogi jogállással rendelkezik.

Franciaországban egy új szemlélet alakult ki, a „pozitív világiasság" szemlélete. Ennek lényege, hogy az állam azoknak a konkrét feltételeknek a biztosítását követeli meg, amelyek az

---

[266] Franciaország 2010 óta bünteti az egész arcot eltakaró kendő viselését. A többi országgal kapcsolatban lásd a BBC részletes összeállítását: http://www.bbc.com/news/world-europe-13038095. A 2015 és 2016 folyamán elkövetett terrorista cselekményekről külön nem szólok. Azok mindenki által ismertek.

[267] A bíróságok – amelyek az önmagát vallási közösségnek elfogadtatni akaró közösségek „vallási" mivoltáról dönteni hivatottak – nehéz helyzetben vannak, hisz nincsenek irányadó szempontok.

[268] A MIVILUDES – Mission Interministérielle de Vigilance et de Lutte Contre les Dévires Sectaires – szektafigyelő szolgálat éves jelentéseiben rendszeresen beszámol pl. a szcientológia törvénytelen cselekedeteiről, illetve folyamatban lévő pereiről. A MIVILUDES tevékenységének hatására az „egyház" szektaként él a köztudatban. A MIVILUDES mellett más „szektafigyelő" szolgálatok is működnek Franciaországban. A szomszédos belgiumban szintén működik hasonló szervezet: Centre d'information et d'avis sur les organisations sectaires nuisible, azaz, Információs- és Véleményező Központ a Veszélyes Szekta Jellegű Szervezetekről. Ennek legfőbb feladata az információnyújtás, a véleményezés, a szervezetek tanulmányozása, illetve az áldozatok támogatása, tanácsadás. Többen – kutatók és döntéshozók – azonban támadják az állam „szekta ügyét", a „szekták" elleni – vallási alapú – eljárásokat, diszkriminációt. Minderről lásd: DURHAM, W. Cole – SCHARFFS, Brett G.: Law and Religion. Wolters Kluwer. 2010. 327. oldal.

összes vallás tiszteletben tartása mellett a vallásgyakorlást teszik lehetővé.

III.7. Az együttműködő elválasztás modellje

E modellhez kapcsolódóan a három e csoportba sorolt ország közül[269] Olaszország bemutatását választottam. Ennek legfőbb oka az, hogy az olasz modell egy rendkívül összetett szabályozással jellemezhető, amit mindenféleképpen érdemes megismerni.

Olaszország

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

Olaszország lakossága kb. 62 millió fő (2014-es adat). Az „eredeti" olaszok 75 százaléka római katolikusként határozza meg önmagát.[270] A kb. 5-6 millió külföldi harmada ortodox, körülbelül harmada muzulmán (a muzulmánok nagy része marokkói és albán), ötöde római katolikus és kb. 200 ezren közülük protestánsok.

Olaszországban nincs államvallás. Mindazonáltal a Római Katolikus Egyház – amely az országban komoly történelmi hagyományokkal rendelkezik – a többi egyházhoz képest speciális helyzetben van.[271]

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

Az elmúlt másfél évszázad történései közül a leglényegesebbek az alábbiak:

[269] Tipikusan Spanyolország, Olaszország és Portugália tartoznak e modellhez.
[270] Igaz ugyanakkor, hogy a római katolikusnak kereszteltek kevesebb, mint harmada jár csak rendszeresen vasárnapi misére.
[271] A lakosság túlnyomó része katolikus, maga a Szentszék is Olaszországban székel, amely nagy befolyást biztosít a katolikus egyháznak az ország politikai és társadalmi történéseire. Lásd ÉRSZEGI, Márk Aurél: Pápa, Szentszék, Vatikán. Szent István Társulat. Budapest, 2014.

A 19. század utolsó harmadában az egységes Olasz állam megteremtése komoly gondokat okozott az állam és az egyház viszonyában. Emillio Cavour és az őt követők kimondottan liberális politikát folytattak: a közéletben erőteljes szekularizációt érvényesítettek. Mindez a különféle jogintézmények esetében is igaz.[272]

Később, a múlt század elején állam és egyház kapcsolatát az enyhülés jellemezte, ezt a folyamatot azonban az I. világháború megtörte.

A fasiszták (1922-től kezdve) az egyház „kiengesztelését" tartották szem előtt a katolikus egyházhoz való viszonyukban. Ez vezetett a Lateráni Szerződés megkötéséhez 1929-ben, amelynek legfontosabb pontja („hozadéka") Vatikán állam megalapítása volt.

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

A jogi szabályozás alapja az alkotmány, amely biztosítja a vallási egyenjogúságot, valamint az állam és a vallási közösségek közötti együttműködést (lásd a 3. és a 19. paragrafusokat).[273] A felekezetek jogi értelemben egyenlők (alkotmány 8. cikke).

[272] Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy az olasz egység létrehozása – többek között – a pápai világi hatalom megdöntése révén következett be. A fent említett jogintézményi változások közül a legfontosabbak: a kötelező polgári házasság bevezetése, a katolikus vallásoktatás korlátozása, a vallások védelmét szolgáló jogszabályok reformja, más egyéb anyagi jellegű sérelmek mellett.

[273] „Minden állampolgár ugyanarra a társadalmi megbecsülésre tarthat igényt, a törvény előtt egyenlők nemre, fajra, nyelvre, vallásra, vagy a személyes, illetve társadalmi viszonyokban vallott politikai meggyőződésre tekintet nélkül", illetve „minden embernek joga van vallásos hitét bármilyen formában, egyénileg vagy másokkal közösen megvallani, erre másokat felhívni, vallását zárt körben vagy nyilvánosan gyakorolni, feltéve, hogy mindezek nem ütköznek a jó erkölcsökbe." Az alkotmány rögzíti azt is, hogy a római felekezet és az olasz állam „függetlenek" egymástól (7. cikk).

Az állam a Szentszéket önálló autoritásként ismeri el. Az 1984-es konkordátum szerint az állam szekularizált és fenntartja a jogot az új egyházak elismerésére: a katolikusokkal kötött konkordátumokhoz hasonló szerződésekben, megállapodásokban (intesa) ismerik el a többi egyházat. A Villa Madama[274] nevű megállapodást követő egyezmények alapján megegyezések („intesa" jelentése egyetértés, megállapodás) jöttek létre az olasz állam és a Valdensek Zsinata[275] (1984), a Hetednapi Adventista Egyház (1986), a pünkösdisták (1986), a Zsidó Hitközségek Uniója (1987), a Keresztény Evangéliumi Baptista Unió (1993) és az Evangélikus Lutheránus Egyház (1993) között. Később hasonló megállapodás alapján ismerte el az állam a mormonokat, az Isten Gyülekezete nevű közösséget, a Konstantinápolyi Ortodox Patriarchátust, az Olasz Apostoli Egyházat és a hindukat.[276] A Jehova Tanúival és egy japán buddhista közösséggel azonban még nem értek véget a tárgyalások.[277]

---

[274] A Villa Madama-i megállapodást az Olasz állam kötötte a Szentszékkel 1984-ben. Ez a bizonyos szerződés az 1929-es Lateráni Konkordátumot „váltotta" föl. Az 1984. február 18-án aláírt új konkordátum (Accordo di Villa Madama) már csupán arról szól, hogy az olasz állam elismeri Róma jelentőségét a katolicizmus számára (2. cikk 4.). Az új szerződés „lefekteti az egyház önszerveződési szabadsága, a házasságjog, az iskolák alapítása és a hitoktatás, a különleges életállapotban levők (katonaság, kórházak, börtönök) lelki gondozása, valamint a kulturális örökség fenntartását célzó együttműködés alapjait. A Villa Madama egyik legfontosabb rendelkezése az, amely a további megállapodások megkötésére felhatalmazza az olasz püspöki konferenciát (13. cikk 2.)." A csatolt jegyzőkönyv értelmében a felek nem tartják hatályosnak a Lateráni Szerződés első cikkét, miszerint Olaszország államvallása a katolikus. Az 1984-es általános szerződést több specifikusabb követte, amelyekben szabályozták a megállapodó felek között az egyház tulajdonának állapotát (1984), a katolikus oktatás kereteit az állami oktatási intézményekben (nyolc szerződésben megkötve 1985 és 2004 között), az egyházi ünnepnapokat (1985), a kulturális és egyházi örökségek megőrzését (három egyezményben 1996 és 2005 között) és a rendőrség szervezetében végzett lelkészségi szolgálat részleteit (1999). Lásd: FERRARI, Silvio: Állam és egyház Olaszországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 170-171 oldalak, valamint a Vatikáni Figyelő 2009-es számainak bibliográfiában feltüntetett számait.

[275] Ma hivatalosan: Metodisták és Valdensek Konföderációja.

[276] CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 377-379. oldalak.

[277] A Jehovisták 2007-ben majdnem elérték az intesa megkötését, de ez végül a politikai ellenzék miatt elmaradt. Lásd a jehovisták kiadványát, annak is elsősorban a 36-38. szlájdjait. Forrás: http://www.cesnur.org/2016/witnesses.pdf. A 2015-ös források

A valóságban az olasz állami egyházjog háromszintű rendszer:[278] a csúcsán a katolikus egyház áll – számos privilégiummal –, a középső pozíciót azok az egyházak foglalják el, akik az állammal megállapodásokat kötöttek.

Az alsó szinten találhatóak azok a felekezetek, vallási közösségek, amelyek viszonylag újak Olaszországban, és a társadalom szemében azok tanai gyakran elfogadhatatlanok (pl. a szcientológusok vagy éppen a jehovisták közössége), vagy csak egyszerűen az újszerű voltuk vagy más ok miatt idegenkednek tőlük (pl. a muzulmánok). Ez utóbbi közösségek az egyesületi jog alá tartoznak, regisztrációjukat a Belügyminisztérium végzi (fontos, hogy e közösségek is az állam által elismertek, azonban számos „privilégiumtól" elesnek, pl. a finanszírozás, vagy éppen az oktatás területén).[279] (Maradt még az ún. „associazione non riconosciuta", mint lehetőség, amellyel szintén számos vallási közösség él.)

azonban a buddhistákat már intesa-közösségként jelölik. Lásd az International Religious Freedom Report 2015-ös jelentésének Olaszországgal kapcsolatos fejezetét, annak is a Legal Framework pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256203#wrapper.

[278] Sőt, bizonyos szerzők szerint négyszintű (lásd: FERRARI, Alessandro – FERRARI, Silvio: Religion and the Secular State: the Italian Case. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 455. oldal). A hierarchikus megközelítés mellett e többszintű modellekkel összefüggésben meg kell említeni a „belső kör-külső kör" jellegű megközelítést is. Ez utóbbi a kutatók többsége szerint elfogadható, ha és amennyiben a vallási közösségek közötti megkülönböztetés racionális okokkal magyarázható és a megkülönböztetés oka és magyarázata átlátható, megismerhető, és az – a vallási közösségek közötti megkülönböztetés – nem jár indokolatlan előnyökkel, ill. hátrányokkal. Mindezzel (a megközelítéssel és az érvekkel kapcsolatban) kapcsolatban lásd: DURHAM, W. Cole – SCHARFFS, Brett G.: Law and Religion. Wolters Kluwer. 2010. 426-427. oldalakat.

[279] Az esetleges későbbi intesa létrejöttének ez a státusz az előfeltétele: ha ezzel az elismertséggel rendelkezik valamely közösség, akkor később kérvényezheti a már korábban jelzett módon az intesa megkötését.

Egyéb jogi összefüggések (munkajogi összefüggések, az egyházi személyek jogállása, az egyházak és a családjog, a házasság kérdése stb.)

Fontos, hogy a vallási hovatartozás nem lehet alapja semmiféle diszkriminációnak munkajogi szempontból. Ettől a kimondottan vallási jellegű, illetve vallási jelleggel is bíró szervezetben való munkavégzés esetében lehet csak eltérni (pl. egy katolikus iskola esetében, amennyiben a tanár a katolikus hit alapjait sértő és megkérdőjelező tanítást ad át a diákoknak; ebben az esetben a tanár számon kérhető, adott esetben elbocsájtható).

A lelkészek[280] sajátos státusszal rendelkeznek az olasz jogban. Ez számos esetben „pozitívumot" jelent (pl. az ellenük elkövetett bűncselekménynél a lelkészi jelleg súlyosbító körülmény), ugyanakkor számos esetben inkább valamiféle „negatív" – valamilyen jogi képesség elvesztésével járó – következménye van.[281] Ezek közül a legfontosabbak: bizonyos közhivatalokra nem jelölhetőek és nem választhatóak, vannak foglalkozások, amelyektől szintén el vannak tiltva (ügyvéd, bíró, polgármester[282]).

Lényeges a státuszukkal összefüggésben megemlíteni, hogy az egyháziak számára[283] a különböző közintézményekben való jelenlét – és az ottani szolgálat lehetősége – adott, állam által biztosított. A Villa Madama 11. cikkelye alapján, illetve annak kiegészítéseként a papok szolgálatot végezhetnek a kórházakban, börtönökben, a hadseregben és a rendőrségnél. Ezek közül a

[280] Illetve más egyházi személyek; itt mindig az egyházi szabáylokat veszik figyelembe, az egyházi személy meghatározásakor. (Bár ez különösen is az új vallási mozgalmak esetében nem mindig könnyű.)

[281] Mindezekkel kapcsolatosan lásd FERRARI, Silvio: Állam és egyház Olaszországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 180. oldal. E „tilalmak" sok esetben régebbről eredeztethetőek. Egy részük más országok más felekezeteinek az esetében is igazak.

[282] Képviselő azonban lehet! Lásd FERRARI, Silvio: State and Church in Italy. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 226. oldal.

[283] Itt mindig az egyházi szabályozást veszik alapul.

tábori lelkészség szolgálatában állók állami alkalmazottnak számítanak. Ezek a lehetőségek a kisebb felekezetek esetében is adottak, finanszírozási támogatás nélkül, függetlenül attól, hogy „megállapodásos" közösségek, vagy más jogállású közösségről van szó (mindennek az alapja a vallásszabadság mindenkit megillető joga).

A vallási közösségek tagjai papi/lelkészi státuszuknak köszönhetően mentesülnek (mentesültek) a katonai szolgálat alól is – korábban ilyen megállapodás nem csak a katolikusokkal, de a Hetednapi Adventistákkal is kötött az állam. Igaz, mindennek ma már nincs túl sok relevanciája, mivel 2004-ben megszűnt a kötelező sorkatonai szolgálat.

Lényeges megemlíteni a „szolgálati titok" fontosságát is. A Villa Madama 4. paragrafusa alapján a lelkészek nem kötelesek a hatóságoknak az általuk a hivataluk ellátása során megismert személyekről és ügyeikről információkat adni.[284]

Minden, az istenséget valamilyen módon sértő megnyilatkozást blaszfémiának tekint az olasz jogrend, és azt bünteti (50 és 300 euró közötti pénzbüntetés).[285]

Az országba érkező, ott vallási tevékenységet folytatni akaró misszionáriusoknak, lelkészeknek speciális vízumot kell igényelniük (vallási tevékenység folytatását engedélyező, lehetővé tevő vízum).

Lényeges – és itt a rendszer sokszintű volta szintén fontos –, hogy az intesaval rendelkező közösségek (az egyházak) – és természetesen a római egyház papjai – automatikusan megkapják a börtönlelkészi, kórházi és katonai lelkészi szolgálat lehetőségét;

[284] FERRARI, Silvio: Állam és egyház Olaszországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 181. oldal.

[285] Konkrét példát, olyan esetet, amikor valaki ellen alkalmazták e jogszabályt, nem találtam, maga a rendelkezés azonban hatályban van. A holokauszt tagadásáért pedig akár négyévnyi börtönbüntetés is kiszabható!

továbbá e közösségek az állam által is elismert esküvő megkötésére jogosultak.

A házassággal kapcsolatos szabályozás rendkívül sokszínű, bonyolult Olaszországban. Ezzel kapcsolatban itt csak két tényt rögzítek. Az egyik, hogy a gyakorlat számos esetben a katolikus egyház „kiváltságos" helyzetét igazolta korábban. A másik annak tudomásul vétele, hogy az utóbbi évtizedekben az egyházi esküvők esetében azok érvénytelenítésének kérelme évi néhány százra csökkent. A többség – egy válást követően – a polgári esküvőt választja. A rendszer azonban összetett, különösen is annak történelmi vonatkozásaiban.[286]

Az állam és egyház(ak) kapcsolata a kultúra – elsősorban is az oktatás – dimenziójában

Olaszországban az állami egyetemeken nincsenek teológiai fakultások, a felekezetek azonban minden szinten – felsőoktatási szinten is – alapíthatnak oktatási intézményeket. 2000 óta ezt – az ilyen intézményeket választókon keresztül – az állam is támogatja anyagilag.[287]

Fontos kapcsolódási pont az állam és az egyház között – elsősorban a katolikus egyház esetében – az a tény, hogy az általános iskolákban mind a mai napig van vallástan (két óra/hét, középiskolákban hetente egy óra).[288]

---

[286] Mindezzel kapcsolatban lásd FERRARI, Silvio: State and Church in Italy. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 227-229. oldalak. A legfontosabbak: polgári esküvő 1865 óta létezik; a Lateráni Konkordátum az egyházi esküvőt állam által elismertnek tekinti (matrimoni concordatari) – ezt a Villa Madama 8. cikke is megerősíti. A válásban a döntő szó a világi bíróságoké (1970 óta lehetséges a válás).

[287] CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 380. oldal.

[288] A beiratkozáskor a gyermekek szüleinek (a gyermek 13 éves koráig) nyilatkozniuk kell arról, hogy a gyermekeiket akarják-e katolikus hittanra járatni, vagy sem. Ez a lehetőség 1991 óta adott a szülők számára. A tananyag a köznevelési miniszter és az Olasz Katolikus Püspöki Konferencia elnökének az egyezsége alapján formálódik. A

Az oktatási intézményekben való jelenlét lehetősége azonban a többi felekezet (a „hatok”) számára is adott, akkor, ha azt az iskola, vagy a szülők kérik. Az esetükben azonban az oktatás finanszírozása az adott felekezet feladata és kötelessége.

Az egyház-finanszírozás kérdései

A korábban már hivatkozott 1984-es konkordátum szerint az állam „fenntartja” az állami támogatás gyakorlatát (ezt a nem katolikus vallási csoportokra is kiterjeszti, ha kérik). Lényeges azonban, hogy pl. a hitoktatás esetében csak a katolikus hitoktatók fizetését fedezi az állam, más vallásét nem.

Kormányzati alapok segítik a történelmi, kultúrtörténeti kincsként is felfogható templomok, egyéb épületek fenntartását, állagmegóvását, felújítását. Ezek döntő többsége a katolikus egyházhoz tartozik, és ezek az épületek adják az itáliai építészeti örökség legnagyobb részét.

Ismert az ún. „adóátirányításos” rendszer is. Az SZJA 0,8 százaléka kerül szétosztásra a választott szervezetek között.[289]

A muzulmán közösségek esetében a két legnagyobb szervezet (Olasz Iszlám Konföderáció és az Olasz Iszlám Közösségek Uniója) közül az Olasz Iszlám Konföderációnak – amelynek főtitkára a római Nagy Mecset elnöke – az állam engedélyezi, hogy a vallási tevékenységéhez kapcsolódóan pénzt fogadjon el külföldi szervezetektől, kormányoktól.

A Vatikán minden évben – ez a tény önmagában is a katolikus egyház „kiemelt” helyzetét mutatja – 1 milliárd euró

pénzügyi hátteret az állam biztosítja. CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 380. oldal.

[289] Az SZJA 0,8 százaléka azon egyházak részére ajánlható fel, amelyek rendelkeznek intesaval (fontos, hogy azok is rendelkezhetnek, akiknek nincsen jövedelme!).

támogatást is kap, valamint a vízfogyasztását is az olasz állam finanszírozza (2012-ben 5 millió m3).

Fontos megjegyezni, hogy az elismert egyesületek (így azok a felekezetek, amelyek ezt a formát választják), állami hozzájárulás nélkül nem szerezhetnek ingatlant, ajándékokat és hagyatékokat sem fogadhatnak el.[290]

Problémák az állam és az egyház kapcsolatának összefüggésében. A vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos problémák, aktualitások, érdekességek

Állandó probléma az antiszemitizmus jelenléte. Ez az utóbbi időkben döntően az internethez kötődik. Kb. 40-50 kimondottan antiszemita honlap működik olasz nyelven, ezek közül néhányat a „listázási" botrányok eredményeként (zsidó származású professzorok listájának közzététele stb.) beszüntettek.

A muzulmán szervezetek a mecsetek építésének az akadályozását is nehezményezik. Jelenleg 4 mecset és mintegy 800 nem hivatalos imahely található az országban.[291]

Az Esélyegyenlőségi Minisztérium által 2011-ben rögzített 799 bejelentés közül 7 százalék kimondottan vallási alapú diszkriminációval kapcsolatos.[292] Ezek egy része a muzulmánokhoz köthető, akik vagy elszenvedőként, vagy elkövetőként jelennek meg ezekben a statisztikákban.

Befejezésként mint érdekesség említem meg, hogy vannak olyan problémák, amelyek mind a mai napig megoldatlanok, és

---

[290] További részletekkel, az adózási rendszerrel kapcsolatos rendelkezésekkel összefüggésben lásd: CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 381. oldal.

[291] Lásd az International Religious Freedom Report 2015-ös számának Olaszországgal foglalkozó fejezetét, annak is a Government Practices pontját: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?year=2015&dlid=256203#wrapper

[292] http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/#wrapper (2011-es jelentés).

amelyek a vallásszabadság „szélsőséges” eseteihez/felfogásához kapcsolódnak. Ezek közül a kettő legjellemzőbb az orvosi kezelés vallási alapon történő visszautasításának és a vallási ünnepeken történő munkavégzés megtagadásának a kérdése.[293]

[293] Ez utóbbival kapcsolatban érdemes megemlíteni: az „intesa-közösségek” – és a katolikus egyház – hívei, illetve azok gyermekei a közösségeik vallási ünnepeikor „legálisan” hiányozhatnak az iskolából. A muzulmánok esetében azonban a „vallási ünnepre” való hivatkozás alapján történő munkamegtagadás nem érv (FERRARI, Silvio: State and Church in Italy. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 210. oldal).

II. Magyarország

A dolgozat zárásként a magyar helyzet bemutatására teszek kísérletet.[294] A magyar helyzet – elsősorban is a legfontosabb állami egyházjogi szabályok tekintetében – rengeteget alakult az elmúlt 4-5 évben. Kétségtelen, hogy számos olyan dolog volt a 2011 előtti rendszeren belül, amelyek indokolttá tették a változást. Elsősorban az egyházi státusszal kapcsolatos „jogállási" és gazdasági jellegű visszaélések.

Az új helyzet bemutatása nem könnyű, de érdemes egyfajta „pillanatfelvételt" készíteni, hogy lássuk, honnét hová tart a vonatkozó magyar szabályozás.

A záró rész megírásakor alapvetően a korábban is követett szempontrendszer alapján, azt szem előtt tartva jártam el.[295] Mindezt – különösen is az „érintettségünk" miatt – egyik-másik pont esetében azonban – a korábbiakhoz képest – bővebben, hosszabb terjedelemben tettem. Különösen is igaz ez a történelmi háttér, az elismerés szabályai és az egyház-finanszírozás vonatkozásában.

Társadalmi előfeltételek: felekezeti megoszlás, egyéb statisztikák

A 2011-ben készült népszámlálás 2012. március 28-án közzétett adatai szerint a válaszadók 53,5 százaléka (3,871 millió fő) vallotta magát katolikusnak, 15,9 százalék (1,15 millió fő) reformátusnak, 3 százalék (214 ezer fő) evangélikusnak, 0,3 százalék (11 ezer fő) izraelitának. A magyarok 23 százaléka nyilatkozott úgy, hogy nem tartozik egy felekezethez sem, 2

[294] Azért vagyok kénytelen ekként fogalmazni, mert a magyar rendszer átalakulóban van. Számos pontján történtek és fognak a közeljövőben is változások történni.

[295] E fejezet megírásakor nem érintettem azonban a kultúra, illetve a munkajog-családjog című részeket. Helyettük – a mostani aktuális változásokat is szem előtt tartva – nagyobb terjedelemben és mélyebben foglalkozom a rendszer átalakulása szempontjából lényegesebb „státussal kapcsolatos" kérdésekkel.

százalékuk pedig kimondottan ateista.[296] Kimondottan magas azonban azoknak a száma (2 millió 700 ezer fő!), akik nem válaszoltak a kérdésre. Ez a számadat sokakat megdöbbentett. Az egyházi hírportálok mellett a „világi" média is foglalkozott az üggyel. Ez utóbbi esetében a HVG 2013. április 20-i számát érdemes kiemelni.

A számok egyértelműek, különösen is akkor, ha a korábbi felmérések adatait egymás mellé tesszük. Az erősödő szekularizáció és a demográfiai változások meghozták „gyümölcsüket".[297] Fontos azonban megjegyezni, hogy az „eltűnt" hívek (több mint 3 millió hívő!) nem a „felekezethez nem tartozik" csoportját erősítették alapvetően (ezek száma a korábbi 2001-es felméréshez képes „mindössze" 400 ezerrel nőtt), hanem alapvetően a nem válaszolók körét erősítették (ez utóbbiak 2001-hez képest legalább 1,5 millióval vannak többen).

Ezeket a számokat látva kérdés, hogy vajon van-e hozadéka az egyházi iskoláknak, a hitoktatásnak? A válasz egyértelmű: a reformátusok kutatásai szerint azokban a régiókban, településeken, ahol volt egyházi iskola az elmúlt időszakban, kedvezőbbek az adatok. Gondoljuk el, mi lett volna, mi lenne ezek nélkül az intézmények nélkül? A fogyás még brutálisabb lenne.[298]

---

[296] Mindezzel kapcsolatban lásd az alábbi hírportál összeállítását, illetve az általa is hivatkozott KSH-tanulmányt. http://www.hir24.hu/belfold/2013/03/28/kevesebben-vallaljak-a-vallasukat/.

[297] Ezek a hatások Európa más országaiban is hasonló eredményeket produkálnak. A szekularizáció és a modern életvitel „hitet romboló" hatásaival maguk az emberek is tisztában vannak, legalábbis ezt mutatják a nagy vallásszociológiai felmérések. Lásd: KORPICS, Márta – WILDMANN János: Vallások és egyházak az Egyesült Európában. TYPOTEX. Budapest. 2010. 180-188. oldalak, különösen is a 187. oldal.

[298] Mindehhez hozzá kell tenni azonban, hogy a 2001-es adatok véleményem szerint messze a valós viszonyok feletti eredményt hoztak (ebben talán az akkori kérdésfeltevésnek is volt némi szerepe). A mostani eredmények ezzel együtt is nagy csalódást jelentenek az egyházért aggódók körében.

Társadalmi előfeltételek: történelmi gyökerek, történelmi összefüggések

Mielőtt az egyházak, illetve az állam és az egyházak viszonyában bekövetkezett változások elemzésére, illetve azoknak a témáknak a bemutatására rátérek, amelyeket a korábban bemutatott országok esetében is vizsgáltam, kénytelen vagyok néhány mondat erejére a rendszerváltás előtti időre visszanyúlni mondanivalóm jobb megértését szolgálva ezzel, és időbeli síkon is értelmezhetővé tenni a mondottakat.

Ennek a résznek a megírásakor kizárólag a rendszerváltás előtti kommunista korszak rövid bemutatására szorítkozom. A rendszerváltás óta eltelt időszak legfontosabb történéseivel összefüggésben lásd DOBSZAY, János: Állam, egyházak Magyarországon 1989-2004. Egyházfórum. Budapest. 2004. 116-118, 238-240, 318-320 oldalait.

Mi jellemezte a rendszerváltás előtti korszakot? A Rákosi-rendszer egyértelműen vallásellenes volt.[299] A legkeményebb eszközökkel lehetetlenítette el az egyházakat, a vallásos közösségeket, végső soron magukat a hívő embereket. Célkitűzésük egyenesen az volt, hogy belátható időn belül (20 év) megszüntetik, felszámolják a vallásosságot, illetve a hívők közösségét. Ehhez a legkülönbözőbb eszközöket vetették be, az egyházak társadalmi bázisának a megsemmisítésétől az egyházak közvetlen állami kontrolállásán keresztül a „simulni" nem akaró vezetők ellen indított koncepciós perekig (a sok per közül talán a leghíresebbek a Mindszenty-per és az Ordass-per). Igaz ez nem csak a nagyobb közösségek ellehetetlenítése esetében, de a kisebb közösségek esetében is (lásd például a metodisták történetét).

[299] A diktatúra kiépülésével kapcsolatos számunka is fontos mozzanatokhoz lásd Fedor Tibor bibliográfiában feltüntetett könyvének 11-13. oldalait, valamint Köbel Szilvia Az állam és az egyházak közötti megállapodások – a pártállamban és a jogállamban című tanulmányát.

A Kádár-korszakot továbbra is az ateizmus jellemezte, azonban a korábbiakhoz képest finomabb, illetve „ravaszabb” eszközökkel igyekeztek céljaikat elérni a kommunisták, mindezt azonban ugyanolyan következetességgel tették, mint a Rákosi által vezetettek. „Az állam felismerve a realitást, hogy adminisztratív intézkedésekkel nem szüntethető meg a vallásos élet rövid időn belül, kidolgozta azt a feltételrendszert, amely révén biztosítani akarta az állam és az egyházak „békés egymás mellett élését”, megőrizve a vallásos élet lassú elsorvasztásának célját.”[300] A skála itt is széles volt, a „lelkészek” megfigyelésétől az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) általi állandó kontrolállásig sok minden belefért az egyházak megnyomorításába. Olykor a rendőrségi intézkedéseket sem „vetette” meg az állam (kilakoltatások, felfüggesztett börtönbüntetések stb.).

Természetesen ideológiai szinten is folyt a harc: ateista munkabizottságok, vallásellenes előadások szervezése, ateista nevelés hivatalossá tétele, a média ilyen célú felhasználása, egyes emberek retorziója.[301]

Fontos azonban megjegyezni, hogy témánk szempontjából az MSZMP sem volt egységes. Az egyik oldalon álltak a keményvonalas „konzervatívok”, akik a vallásos érzület megszüntetése érdekében az erőszakos eszközök bevetésétől sem riadtak vissza, míg a másik oldalon álltak azok a kommunisták (a többség), akik a „békésebb” együttélés mellett tették le voksukat, mondván, hogy a vallásosság előbb vagy utóbb, de úgy is megszűnik. Ezt legfeljebb ideológiai (nevelési) eszközökkel lehet, illetve kell siettetni, de nem az erőszak eszközével.[302]

---

[300] Rajki Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban. In: Egyháztörténeti Szemle, 2002/2. szám. Az eredeti oldalszámok az Internetes cikkben nincsenek feltüntetve. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tartalom6.htm

[301] Mindez természetesen az állambiztonsági szervek hatékony közreműködésével megerősítve. Ezzel kapcsolatban lásd: KÖBEL, Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” Rejtjel. Budapest. 2005. 95-108. oldalak.

[302] Nem mintha ez jobb lett volna, de a tényleges erőszakhoz képest még mindig elviselhetőbb.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy „papíron” ebből, a vallásosság szabad gyakorlása szempontjából is normális volt az ország (szerződésekben szabályozott viszony, az állam biztosítja a szabad vallásgyakorlatot stb.). A valóságban más volt azonban a helyzet, még az 1980-as években is. Gyakorlatilag az állam másodrendű polgárai voltak azok, akik hívő emberként éltek és gondolkodtak, nevelték vagy akarták nevelni a gyerekeiket.[303]

Barankovics Istvántól vett idézettel zárom az 1989 előtti időszak rövid bemutatását. A nagy és jelentős – teoretikusan is nagyszerű – politikus és gondolkodó a következőképpen összegzi a fentebb elmondottakat:

„a Kádár-kormány az egyházüldözés Rákosi által is alkalmazott sztálinista módszereit eltörölte ugyan, de a vallásüldözés Lenin által javasolt „nem lármás”, nem olyan erőszakos módszereit a korábbiaknál is következetesebben érvényesítette.”[304]

1989 és 1990 után alapvetően megváltoztak a vallásosság megélésének/megvalósításának és a vallási és egyházi tevékenységnek szervezeti és társadalmi feltételei. Jelentős változások történtek mind az egyházakon belül, mind pedig az állam és az egyházak viszonyában. Mik voltak ezek a változások?

Röviden, nyolc pontban összegzem ezeket:

1. A korábbi, egyházakat korlátozó és ellehetetlenítő rendeletek megszűntetése.
2. 1989 júniusában megszűnt az Állami Egyházügyi Hivatal. Glatz Ferenc művelődési miniszter állította fel a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Egyházi Főosztályát, ami azóta számos

[303] FAZEKAS, Csaba: A Kádár-korszak egyházpolitikai modellje. In: KORPICS, Márta – WILDMANN János: Vallások és egyházak az Egyesült Európában. TYPOTEX. Budapest. 2010. 113-118. oldalak, különösen is a 187. oldal.
[304] BARANKOVICS, István: Demokrácia, egyház, szabadság. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 103. és az azt követő oldalak.

változáson ment keresztül. Ma önálló államtitkárság keretében „létezik” az egyházügy (Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság).
3. Az új Alkotmány meghatározta a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság lényegét (60.§.).
4. Továbbá megfogalmazódott az állam és egyház elválasztásának az elve.
5. Fontos hangsúlyozni, hogy ez azonban nem jelent, nem jelenthet közömbösséget. Az elválasztás elve mellett fontos a kettő együttműködése is!
6. Megalkották és elfogadták az 1990. évi IV. törvényt, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvényt. A törvény szerint a lelkiismereti és vallásszabadság magában foglalja „a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon – akár egyénileg, akár másokkal együttesen – nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa.” Továbbá, „vallása, meggyőződése és azok kinyilvánítása, illetőleg gyakorlása miatt senkit semmilyen hátrány nem érhet és semmiféle előny nem illet meg.”
7. Szabad működés a nevelés-oktatás, a kultúra, az egészségügy, a sport, a gyermekvédelem és az ifjúságvédelem terén.
8. Egyházak bejegyzési kötelezettsége.

Mik voltak azok a főbb témák, amelyek akkor és ott lényegesek voltak? A tucatnyi téma közül én itt és most hármat emelek ki:[305]

1. Vallásoktatás
2. Egyházak a közoktatásban, illetve a felsőoktatásban
3. Az egyházi ingatlanok kérdései

[305] E helyen természetesen elsősorban a keresztény felekezetekről szólok (a vallásoktatás, az ingatlanok visszaadása őket érintette a leginkább Magyarországon).

1. Vallásoktatás

Az államnak nem csupán tartózkodnia kell a vallásszabadság alapvető jogának a megsértésétől, de aktív kötelezettségei is vannak, hogy – többek között – e jog érvényesülését ténylegesen lehetővé tegye, például a jogi – vagy éppen az anyagi – feltételek biztosítása révén. A hitoktatás az iskolában a rendes iskolai-nevelési programon kívül történt.[306] Vallásoktatásra minden állami vagy önkormányzati, azaz világnézetileg semleges iskolában lehetőséget kellett biztosítani, ugyanakkor az elkötelezett iskolák nem voltak kötelesek az elkötelezettségükkel ellentétes vallásoktatást „falaik közé" engedni.

2. Egyházak a közoktatásban, illetve a felsőoktatásban

A vonatkozó AB határozat (4/1993) ekként fogalmaz: „Az államnak jogi lehetőséget kell biztosítania arra, hogy egyházi iskolák jöhessenek létre, az állam maga azonban nem köteles ilyen iskolákat felállítani" (ebben a tekintetben a semleges iskola az, ami alapesetnek tekinthető, s amihez képest az elkötelezett iskola kivétel). Mindez nem csak papíron, de a valóságban is komoly változásokat eredményezett.[307] 1999-ben az egyházi iskolák száma 212 volt (137 katolikus, 51 református, 16 evangélikus, 2 zsidó és 6 egyéb) összesen 44.764 tanulóval. Az egyházi középiskolák száma 177 volt (117 katolikus, 44 református, 13 evangélikus, 1 zsidó, 2 egyéb) összesen 34.211 tanulóval. Ez utóbbi a teljes középfokú oktatásban részesülők 10 százaléka. Ami a felsőoktatást illeti, ott is komoly gyarapodásnak lehettünk tanúi. Az 1998/99-es tanévben 29 egyház által fenntartott és működtetett felsőoktatási intézmény működött (14 katolikus, 5 református, 1 evangélikus, 1 zsidó és 8 egyéb)

[306] Mindez a legutóbbi időkig így volt. Ebben hozott változást 2013 ősze a kötelező erkölcstan, illetve hit- és erkölcstan bevezetésével.

[307] A konkrét számokkal kapcsolatban lásd SCHANDA, Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000. 126-129. oldalak.

összesen 17.563 hallgatóval. Mi jellemezte ezeket az iskolákat vallási, oktatási és nevelési szempontból? Az egyház vallásilag elkötelezett oktatást/nevelést folytathat. Kötelezővé teheti az adott felekezet vallásoktatásán való részvételt és tanrendjébe illesztheti a vallástant. Sőt, az elkötelezett intézmény felekezeti alapon szelektálhat tanerők és tanulók között is akár. Az intézmény külső jelek tekintetében is kifejezheti azonosságát a vallási tartalmakkal.

Itt és most – terjedelmi korlátok miatt – nem tudok mélyebben foglalkozni ezzel az alponttal – felsőoktatás – (sem), azonban három apróbb érdekességet fontosnak tartok megjegyezni a rendszerváltás utáni korszakból. Ezek az alábbiak:

1. A korábban (1989 előtt) Teológiai Akadémiákká lefokozott hittudományi egyetemek az 1990-es években visszakapták rangjukat, ami az elnevezésben is tükröződik (pl. a korábbi Evangélikus Teológiai Akadémia neve az 1990-es évek közepén Evangélikus Hittudományi Egyetem lett).

2. Teológiai (lelkészi) képzést világi egyetemek nem folytathatnak (ami természetesen nem jelenti azt, hogy ne hirdethetett volna meg mondjuk teológiával, „vallástudománnyal" kapcsolatos kurzust – ma már pl. vallástudományi szakok is vannak világi intézményekben). Ilyen képzés (lelkészi képzés) csak egyház által fenntartott felsőoktatási intézményben folyhat (ellentétben mondjuk Ausztriával, vagy éppen Németországgal).

3. Természetesen egyházi egyetem is alapíthat és indíthat „világi" kart, szakot (pl. a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi kara stb.).[308] Ezeknek, a második pontban említett egyetemekkel együtt meg kellett felelniük a Magyar

[308] Mind a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek, mind pedig a Károli Gáspár Református Egyetemnek több világi kara is van.

Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság által támasztott feltételeknek.

E pont zárásaként érdemes megemlíteni a jelenlegi vállalási helyzetet is – a két nagyobb protestáns felekezet pedagógiai intézeteinek 2015-ös adatait alapul véve.[309] A reformátusok által fenntartott intézmények száma: 68 óvoda, 115 általános iskola, 35 gimnázium, 16 szakközépiskola, 9 szakiskola, 20 művészetoktatási intézmény, 4 fejlesztő nevelést-oktatást végző gyógypedagógiai intézmény, 22 diákotthon. Azaz, 289 intézmény, 56.627 gyermek és tanuló az intézményekben. Az evangélikusok által fenntartott intézmények száma: 30 óvoda, 17 iskola, 3 szakiskola, 16 gimnázium, 5 szakközépiskola, 16 alapfokú művészeti oktatás, 9 kollégium, azaz 96 intézmény, összesen 17.830 gyermekkel és tanulóval. Mindez komoly bővülést jelent a korábbi évekhez képest.[310]

3. Az egyházi ingatlanok kérdései

A fentebb említett feladatok ellátásához hiányoztak az infrastrukturális és anyagi feltételek, hiszen az államosítások alkalmával sok épületet, földet, vagyont elvettek az egyházaktól, így ezek nélkül nem tudták fenntartani, finanszírozni a működésüket.

Szükség volt egy olyan törvényre, amelyik rendezi a volt egyházi ingatlanok kérdését. Ezt a szükséget elégítette ki az 1992. XXXII. Tv. Ennek értelmében át kellett adni azokat az egyházaktól 1948. január 1-e után kártalanítás nélkül állami tulajdonba vett beépített ingatlanokat, amelyek a törvény hatálybalépésének napján (1991. július 22-én) állami vagy önkormányzati tulajdonban voltak: a hitélet, a szerzetesrendek

[309] A mostani (2016 őszi) helyzettel kapcsolatban lásd: http://hvg.hu/itthon/201637__egyhazi_iskolak__menekulo_ut__feketefeher__zorgettek_es_megnyittattak

[310] Hasonló bővülésnek lehetünk tanúi más egyházak esetében is (lásd például a baptisták intézményrendszerének erőteljes fejlődését).

működése, az oktatás, nevelés, egészségügyi, szociális, gyermek- és ifjúságvédelem és kulturális célok megvalósításához szükséges ingatlanokat. Mindez elsősorban „funkcionális" „kártérítést" jelentett.[311] Azaz, nem az egyház „tulajdoni sérelmén", illetve annak orvoslásán van, illetve volt a hangsúly. A cél sokkal inkább az volt, hogy a korábban meglévő hitéleti, oktatói, nevelői stb. feladatait újra be tudják tölteni az egyházak (amihez természetesen ingatlanok stb. is kellenek).

A kárpótlás legfontosabb elvei a funkcionalitás, az új sérelmek elkerülése, a részlegesség, a fokozatosság és a konszenzusos megegyezés voltak.

Fontos megjegyezni, hogy az egyházak cél és feladat megjelölése, az anyagi és személyi feltételek biztosítása mellett igényelhették csak vissza a tőlük korábban jogtalanul elvett ingatlanokat. Ez azonban sok esetben komoly nehézségeket jelentett az egyházak számára, miként az ingatlanok visszaigénylésére adott 10 éves határidő is. Ez utóbbit később 2011-ig „tolták ki", illetve lehetővé tették a pénzbeli kártalanítás, majd az ingatlanjáradék lehetőségét is.[312]

[311] A kártérítés mindazonáltal nem a legjobb kifejezés. Az Alkotmánybíróság kifejezetten nem restitúciós kérdésnek tekintette az ingatlanrendezést, hanem az érintett egyházak részére a dologi feltételek biztosításának a hitéleti és közcélú feladatok ellátása érdekében, ahogy azt a későbbiekben külön jelzem is.

[312] A kárpótlás folyamatának lezárulását 2012 nyarán nagyszabású konferencia zárta a magyar Parlament Felsőházi Termében. A 2012. június 12-én megrendezett konferencián az ingatlanrendezésben jelentős szerepet betöltő állami és egyházi vezetők, valamint szakértők vettek részt. Dr. Fedor Tibor, a korábban az egyházi ingatlanrendezésért felelős főosztályvezető szavai szerint megállapítható, hogy nemcsak az egyházak hitéleti tevékenységének a megújulását segítette elő az ingatlanrendezés, illetve a kárpótlás teljes folyamata, hanem megteremtette a feltételét az egyházak közfeladat-ellátó tevékenységének is. (Ennek eredményeként ma évente több mint 100.000 gyerek tanul egyházi iskolákban, megnövekedett az egyházi felsőoktatási intézmények száma és újra megjelentek az egyházi egészségügyi és szociális intézmények.) A kárpótlás folyamatának részletes ismertetését lásd a Fedor Tibor által szerkesztett konferenciakötetben.

Jogi háttér: jogforrások, alapvető kategóriák, a vallási közösségek elismerése stb.

Magyarország Alaptörvényének felhatalmazása alapján új egyházi törvény szabályozza az egyházak jogállását.[313]

A Törvényhozó eredeti szándéka szerint olyan törvény megalkotása volt a cél, amely csak a ténylegesen hitéleti tevékenységet végző egyházakra vonatkozik, és amely nem teszi lehetővé az egyházi státusszal való anyagi visszaélést.[314] (Az új

[313] A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jogot Magyarország Alaptörvénye teljes körűen tartalmazza. Ezek közül a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról a 2011. évi CCVI. törvény rendelkezik.

[314] A törvényt 2011. júliusi megszületése óta számos hazai és nemzetközi szervezet bírálta (elsősorban az egyházaknak az Országgyűlés általi „jóváhagyást", a jogorvoslat hiányát, illetve az egyházi törvény elfogadásának a módját érte bírálat). Ezek eredményeként több alkalommal is kiegészítésre, illetve részleges megváltoztatásra került a törvény. Ezek közül a legelső: az Országgyűlés által 2011. július 11-én elfogadott törvényről az Alkotmánybíróság 2011. december 19-én megállapította, hogy annak zárószavazás előtti módosító javaslata lényegi pontokon, koncepcionálisan felülírta a törvényt, azért azt közjogilag érvénytelennek minősítette. (Lásd továbbá Kukorelli István elmarasztaló jogi szakvéleményét: http://forrasmedia.hu/vallasszabadsag/konferencia/eloadasok/Kukorelli%20Istvan.pdf.) Ugyanezen a napon a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény kihirdetésével a 2011. július 11-én elfogadott törvény hatályon kívül helyezésre került, az Országgyűlés pedig az Alkotmánybíróság iránymutatásainak is megfelelően gondoskodott az új törvény megalkotásáról. A legutóbbi AB-határozat a változtatást ismét szükségessé tette. Emlékeztetőül: az Alkotmánybíróság 2013. február 26-án meghozott határozatában a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.) egyházi elismerésre vonatkozó részét, illetve az Országgyűlés által el nem ismert korábbi egyházak átalakulására vonatkozó rendelkezéseit visszamenőleges hatállyal megsemmisítette. (Bár hozzá kell tenni, hogy a 2013. március 1-jén közzétett alkotmánybírósági határozat sem a lelkiismereti és vallásszabadság jogának a sérelmét állapította meg, hanem az egyházi elismerés szabályait kifogásolta). Ezt kívánta orvosolni a 2013. április 12-én az országgyűlés elé benyújtott új javaslat, illetve a 4., majd az 5. alkotmány-kiegészítés. Magyarország Alaptörvénye VII. cikke az ötödik módosítással erről a következők szerint rendelkezik: „(1) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.

szabályozás szerint, illetve annak későbbi módosítása alapján azok a közösségek, amelyek az egyházi elismerés feltételeinek nem feleltek meg, hitéleti célokat szolgáló egyesületet, ún. vallási tevékenységet végző szervezetet („VTVSZ") alapíthattak.)

A jelenlegi szabályozás lényege a következő:[315] a lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos alapjoga gyakorlásának szervezeti kerete a vallási közösség bevett egyházon kívüli másik típusa a vallási tevékenységet végző szervezet. Ez utóbbi használhatja az egyház elnevezést. A vallási tevékenységet végző szervezet az egyesülési jog alapján működő, de a lelkiismeret és vallásszabadság jogának gyakorlására létrejött jogalany, amelyet a Fővárosi Törvényszék (bíróság) vesz nyilvántartásba. A vallásszabadság gyakorlásának a szervezeti kereteit – és ezen közösségek államtól való függetlenségét – a jogi szabályozás széles körűen biztosítja.

---

(2) Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre.
(3) Az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A vallási közösségek önállóak.
(4) Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.
(5) A vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg."
Maradtak azonban még „elvarratlan szálak". Reméljük, hogy a 2016-os tavaszi ülésszak után a 2016-os őszi ülésszakban megnyugtató módon rendeződhet a törvény és az általa érintett közösségek sorsa – beleértve a korábban sérelmet szenvedett közösségek helyzete is. Ez utóbbiak egy részével az állam korrekt megállapodást kötött a „strasbourgi nyomás" következményeként. Az állam igyekszik a kritikai észrevételeket elfogadni, és a helyzetet megnyugtató módon rendezni. (Az Emberi Jogok Európai Bírósága 16 panaszt benyújtó vallási közösség vonatkozásában állapította meg az egyesülés szabadságának és a vallásszabadság jogának a sérelmét, és ezzel összefüggésben kártérítési tárgyalások lefolytatására kötelezte a magyar államot. 6 közösséggel megállapodás, 3 közösséggel részmegállapodás született. Néhány közösséggel azonban nem sikerült megállapodni az irreális mértékű kárigények miatt.)
[315] A törvényi szöveg és Dr. Fedor Tibor személyes közlése alapján.

Jogállásuk lényege a következő: az államtól elkülönülten működnek, az állam a felügyeletükre és irányításukra szervet nem működtethet, és nem hozhat létre; megilleti őket a saját hitelvek és szertartási rend szerinti működés joga. Részt vehetnek a társadalom értékteremtő szolgálatában, vallási tevékenységük fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelmet élvez, az elnevezés, jelképrendszer, szertartásrend fokozott jogvédelme őket is megilleti. Továbbá, az egyház megjelölést elnevezésükben és tevékenységükkel kapcsolatban is használhatják, a tagsági jogviszony keletkezésének módját, valamint azon személyek körét, feladatát és hatáskörét, akik a vallási tevékenységet végző szervezettel kapcsolatos döntés meghozatalára és ellenőrzésére, illetve a vallási tevékenységet végző szervezet ügyintézésére és képviseletére jogosultak, az egyesületi szabályoktól eltérően határozhatják meg, a polgári jogviszonyokban korlátozás nélkül részt vehetnek.

Működésüket illetően a következőkre jogosultak: társasági adó szempontjából az elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenységet végző jogalanyokhoz képest kedvezőbb adózási szabályokat élveznek; jogosultak a személyi jövedelemadó egy százalékának fogadására. Továbbá jogosultak az általuk folytatott nevelési-oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális, valamint sporttevékenység után költségvetési támogatásra, lakás-takarékpénztári szerződést köthetnek, vallásos szertartásaikon és vallásos ünnepségeiken művek jogdíjfizetési kötelezettség nélkül adhatók elő, számukra közérdekű munka korlátozás nélkül végezhető, börtönpasztorációs tevékenységet végezhetnek. Továbbá a vallásos szertartások, rendezvények és körmenetek során gyülekezési jogukat korlátozás nélkül gyakorolhatják, hitéleti célú képzést folytathatnak az általuk fenntartott felsőoktatási intézményekben, fakultatív hitoktatást végezhetnek, az általuk kezelt közokiratok gyűjtésére levéltárat tarthatnak fenn, vallásos szertartás keretében végezhetnek temetést, jóvátételi munka és büntetőeljárásban kiszabott közérdekű munka végrehajtására elítéltet fogadhatnak.

Az új egyházi törvény az Országgyűlés jogkörébe utalta az egyházak elismerését, az országos egyházi nyilvántartás vezetése pedig 2012. január 1-től az egyházakkal való koordinációért felelős miniszter hatáskörébe került.

A törvény által meghatározott feltételek alapján és az Országgyűlés döntésének köszönhetően „ebben a pillanatban" (2016.07.14-én) 32 vallási közösség (bevett egyház) van ma Magyarországon. Ezeket az egyházi törvény melléklete sorolja fel (kérdés, hogy ez a kör az esetlegesen megszavazásra kerülő új szabályozásnak/tervezetnek köszönhetően fog-e változni a közeljövőben, vagy sem).[316]

Eddig az Országgyűlés 32 vallási közösséget nyilvánított bevett egyházzá. Első „körben" azokat ismerte el a törvény hatályánál fogva, amelyeket ezen egyházak magyarországi történelmi múltja, illetve jelentős társadalmi beágyazottsága indokolt. Később elismert – aztán bevett egyházzá nyilvánított – több nemzetközileg jelentős neoprotestáns egyházat, így például a metodistákat, az adventistákat, a pünkösdieket stb., illetve más nagy világvallások – muszlimok, buddhisták, hinduk – hazai képviselőit is.

A VTVSZ-ek esetében írtakhoz képest a bevett egyházakat a közfeladatot ellátó tevékenységük után az állami intézményekkel azonos mértékű költségvetési támogatás illeti meg; a kötelező iskolai erkölcstan oktatást „kiváltó" hit-és erkölcstan oktatást is tarthatnak; egyházi személyeiket jövedelemadó és társadalombiztosítási kedvezmények illetik meg; az egyházi jogi személyeket teljes személyes illetékmentesség illeti meg; hitéleti

[316] Fontos azon nemzetközi normákat megemlíteni, amelyeket a törvényalkotó igyekezett figyelembe venni. Ezek az alábbiak voltak. A vallás vagy meggyőződés alapján történő türelmetlenség és megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló A/RES/36/55. számú 1981. november 25-én elfogadott ENSZ Nyilatkozat; az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága által kiadott 22. számú Általános Magyarázat (General Comment), amely a PPJE 18. cikkelyét értelmezi; az ENSZ Közgyűlésének 64/164. számú határozata és a vallásszabadságra vonatkozó jogszabályok felülvizsgálata tárgyában az EBESZ által kiadott irányelvek.

tevékenységükkel összefüggő gazdasági jellegű tevékenységük nem minősül gazdasági-vállalkozási tevékenységnek; hitéleti célú bevételeiket és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti (beleértve az Szja 1 százalékot és költségvetési kiegészítését, illetve az ingatlanjáradékot és annak kiegészítését); cég autóadó alóli mentesség; nem alanya a helyi adónak (az idegenforgalmi adó kivételével); a bevett egyház számára végzett hitéleti szolgáltatással közvetlenül összefüggésben nyújtott vagyoni érték jövedelemadó-mentességet élvez; kedvezőbb számviteli és adóbevallási szabályok vonatkoznak rá, végezetül a bevett egyház számára nyújtott közcélú adomány mentes az áfa alól.[317]

Az egyház-finanszírozás kérdései

Az egyházak által ellátott (átvállalt) közfeladatok esetében az intézmények normatív és kiegészítő támogatásra jogosultak.[318] Ugyanez a felsőoktatási intézmények esetében normatív, igénylés alapján történő kifizetéseket és pályázati úton történő támogatást jelent.

A szociális, egészségügyi és kulturális intézmények esetében a fentiek mellett az SZJA 1 százaléka és annak állami keigészítése is megemlítendő.[319]

[317] A törvényi szöveg, a kapcsolódó jogszabályok és Dr. Fedor Tibor személyes közlése alapján.

[318] Figyelemmel az óvodán kívüli köznevelési intézmények közvetlen állami felügyelet alá vonására, a finanszírozási rendszer is módosult. Erre tekintettel az egyházi köznevelési intézmények jelenleg bértámogatásban (ezt megkapja fenntartótól függetlenül valamennyi köznevelési intézmény) és működési támogatásban részesülnek (ez a béren kívül az intézmények működésére fordított állami és önkormányzati kiadások átlagának elszámolásán alapul).

[319] Az egyházak javára felajánlott Szja 1 százaléka és annak állami kiegészítése az egyházak hitéleti alaptevékenysége finanszírozását célozza. Ezt az összeget azonban az egyházak szabadon, elszámolási kötelezettség nélkül használhatják fel.

Egyházi jogi személy is – meghatározott feltételekkel, így ajándékozás, vagy öröklés útján – szerezhet tulajdonjogot termőföldre, illetve lényeges az egyházak teljes személyes illetékmentessége is, valamint a garantált adómentesség az egyházak esetében – ez utóbbi akkor, ha az előző adóévben folytatott vállalkozási tevékenységéből származó jövedelme után nem keletkezett a központi költségvetés felé bevételi kötelezettsége.

A fentieken túl az egyházi személyek biztosítottnak minősülnek, járulékot a minimálbér után fizet az egyház. Továbbá, a kistelepüléseken szolgálatot teljesítő lelkészek jövedelmét az állam az egyházakkal való megállapodás alapján kiegészíti.[320] Az egyházi jogi személy által egyházi személynek egyházi szertartásért vagy egyházi szolgálatért juttatott vagyoni érték (a rendszeres havi díjazást is beleszámítva), illetve a központi költségvetésből jövedelempótlék vagy annak megfelelő jogcímen nyújtott támogatás adómentes.

Problémák, aktualitások

A „nagy" „történelmi egyházak" (a római katolikus felekezet, a reformátusok, az evangélikusok és a különböző zsidó felekezetek) az utóbbi két évtizedben „önmagukra" találtak, sikerült megtalálniuk a szolgálati lehetőségeiket. Küzdenek azonban – még mindig – az elmúlt rendszer örökségével, illetve a felerősödő szekularizáció hatásaival. Számos területen azonban sikerrel szólítják meg a fiatalokat és az idősebbeket egyaránt.

Az intézmények útóbbi időkben történt nagyarányú átvétele szintén egyszerre kihívás és lehetőség. A legfőbb feladat e tekintetben ezen intézmények „lelkiesítése", az egyházak

[320] A fentiek mellett fontos megemlíteni még, hogy az állam külön támogatja a zsidó temetők fenntartását, figyelemmel arra, hogy a közismert tragikus történelmi események miatt gyakorlatilag nincs kistelepülésen működő zsidó egyházi személy, ill. számottevő zsidó közösség.

küldetéséből adódó „lelki többlet” lehetőségének megtalálása és megjelenítése. Ahogy nagy lehetőség a választható „kötelező” hit- és erkölcstan által a fiatalok megszólítása is.

Szinte mindegyik „történelmi felekezet” esetében komoly kihívás az elnéptelenedő falvakkal együtt eltűnő közösségek megtartása, az intézményrendszer „áramvonalasítása”, ugyanakkor a belső népvándorlásból fakadóan megszülető új közösségek felkarolása.

Az ökumené szintén nagy kihívást jelent a hagyományos közösségek számára. Az élet azonban sok esetben itt is felülírja a teológiai különbségeket (lásd pl. a „vegyes házasságok/családok” esetét stb.).

2017 – a reformáció 500 éves jubileuma – pedig jó lehetőség az ismételt megújulásra, és nem csak a protestáns közösségek számára.

A nem keresztény vallási közösségek esetében néhányuknál problémát jelentett és jelent az egyházi státusz megváltozása (pl. bizonyos távol-keleti vallások esetében, vagy éppen a reformzsidó közösségeknél). Mindez néhány kisebb protestáns közösség esetében is igaz. Reméljük, hogy a jövőben sikerül ezeket a problémákat is megnyugtató módon rendezni, oly módon, hogy a vallásszabadság joga ne sérüljön.

Befejezés – összegzés a modellekkel kapcsolatban

Európában állam és egyház viszonya, az egyházak jogállása, a finanszírozás, a szabályozás és annak szintje, a rendszer „osztatúsága”, a társadalmi homogenitás kérdése (felekezeti szempontból), a hitoktatás ügye és a családjog stb. tekintetében nemzeti sajátosságokat találunk.[321] Hasonlóságok vannak, lehetnek, de valójában mindegyik magán hordozza az adott nemzet történelmének, tradíciójának, jogi kultúrájának, demográfiai összetételének stb. a jellegzetességeit.[322] Főbb modellek azonban megkülönböztethetőek.

---

[321] ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 225. oldal. Az egyházjogi rendszerek (állami) sokfélesége alapvetően a nemzeti kultúrák és identitások sokféleségét tükrözik.

[322] A szekularizáció szinte mindegyik ország esetében szembeötlő. Csak egy példát megemlítve itt: 2010-ben a norvégok 79,2 százaléka volt tagja a Norvég (Lutheránus) Egyháznak. 1997-ben ez a szám még 88 százalék volt! Az utóbbi hónapokban pedig tízezrével hagyták/hagyják el az egyházat. Lásd: http://evangelikus.hu/norveg-egyhazi-kilepesek-2016. További érdekesség – és ez részben magyarázatot ad a vallásszociológiai változások mellett a nagy szerkezeti/ideológiai jellegű változásokra is –, hogy míg például az 1990-es években kb. 82 százalékát keresztelték meg a gyermekeknek, addig korábban (1960-ban) ez az arány 97 százalék volt! A konfirmáció esetében hasonló elmozdulásokat láthatunk: 1960-ban a 14 évesek 93 százaléka konfirmált; az 1990-es évek közepén ez az arány 75 százalékra csökkent. Forrás: http://infidels.org/library/modern/finngeir_hiorth/norway.html. E változások ellenére a keresztény politikai erő (Kristelig Folkeparti) például 1997 szeptemberében addigi legjobb eredményét érte el (13,7 százalék) 1933-as megalakítása óta. A kereszténységnek, illetve az evangélikus egyháznak még ma is „respektje” van, a „hanyatló” számok ellenére. Ugyanakkor a lakosságnak mindössze csak 2 százaléka rendszeres templomba járó. Egy 2005-ös felmérés szerint pedig a lakosság 46 százaléka kimondottan ateistának tartja magát – azaz, az egyházi tagság egy jelentős része valójában teljesen távol áll az egyháztól, illetve a vallástól. Forrás: http://www.thelocal.no/20120521/norway-separates-church-and-state. A kötetben nem vizsgált Anglia esetében szintén hasonló tendenciát figyelhetünk meg. Mindezzel kapcsolatban lásd: http://messzelatoblog.hu/blog/krizis_az_anglikanoknal, ugyanakkor az egyház és a vallás szerepe a politikában továbbra is meghatározó: http://www.telegraph.co.uk/news/religion/9538561/A-Christian-ethos-strengthens-our-nation.html#. A kötetben vizsgált országok közül példaként Németországot említem még. Az itteni „elvilágiasodási” helyzettel kapcsolatban lásd: KORIOTH, Stefan – AUGSBERG, Ino: Religion and the Secular State in Germany. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 318. oldal.

Az államegyházi megoldást az állam és az egyházak közötti kifejezetten szoros kapcsolat jellemzi. Ezekben az országokban rendszerint az alkotmányban rögzítik, hogy mely egyház tölt be kitüntetett szerepet a nemzet életében. Ehhez a típushoz tartozik Anglia, Ciprus, Dánia, Finnország, Görögország és Málta (Finnországban két egyház is államegyháznak tekinthető.)

Az állam és egyház szigorú elválasztása (a „radikális elválasztás modellje") jellemző Franciaország esetében. Franciaország mellett az állam és az egyházak szigorú elválasztását fogalmazza meg az alaptörvény Lettországban és Észtországban is.[323]

Az állam és az egyház kevésbé szigorú elválasztásán alapuló rendszer (ide tartozik a kapcsolódó modell, illetve az együttműködő elválasztás modellje is) az állam és az egyház elválasztásán nyugszik annak elismerése és elfogadása mellett, hogy számos olyan közös feladat van, amelyekben az egyházi és az állami tevékenység egymást jól kiegészíthetik, illetve amely területek esetében az együttműködés megkerülhetetlen. Ez a modell jellemzi Ausztriát, Belgiumot, Németországot, Olaszországot, Portugáliát, Spanyolországot, Lengyelországot és – felfogásom szerint – Magyarországot is.

Az egyes modellekhez tartozó országokkal kapcsolatban érdemes – zárásként – egy összefoglaló egybevetést elvégezni.

Nehéz megragadni az egyes országokkal összefüggésben a különböző modellek sajátosságait, van azonban néhány olyan

[323] Továbbá az egyházak (és a vallási közösségek) államtól való függetlenségét („elválasztását") fogalmazza meg a szlovák és a román alkotmány is. Vannak alkotmányok, amelyek az ún. „negatív vallásszabadságot" is megfogalmazzák, azaz, a vallástól való „távolmaradás" jogát. A Közép-Kelet-Európai országok alkotmányai közül több is ekként tesz (lásd pl. Bulgária, Litvánia, Szlovákia, Szlovénia és Csehország).

szempont, amelyek így, néhány oldalon összesűrítve segíthetik az „eligazodást”.[324]

A záró sorok esetében ezek az alábbiak: a szabályozás és annak szintje, a rendszer „osztatúsága”, a társadalmi homogenitás kérdése (felekezeti szempontból), a hitoktatás ügye és a családjog – ez utóbbi esetben az egyházi házasság állam általi elismerésének a kérdése.

A szabályozással összefüggésben azt találjuk, hogy az összes – általam vizsgált – állam alkotmánya tartalmaz megállapításokat a vallásszabadsággal és adott esetben az egyházakkal kapcsolatban, amit természetesen az adott állam „egyházi” törvényei tovább pontosítanak. E tekintetben nincsenek eltérések az egyes modellekhez tartozó országok között. Véleményem szerint ennek oka az, hogy az ügy „súlyossága” követeli meg – „modelltől függetlenül” – az ilyen szintű szabályozást. Annyi eltérés mutatkozik csupán, hogy ott, ahol államegyházzal, vagy domináns felekezeti jelenléttel találkozunk, abban az esetben az alkotmányok ezen „kiemelt” közösségeket külön is nevesítik, lásd például Dánia vagy éppen Görögország alkotmányát.

---

[324] A nemzeti sajátosságok „ellenére” vannak azonban konvergáló tendenciák, illetve olyan alapelvek, nemzetközi normák – jogi normák is –, amelyek „fogódzók” és követendők lehetnek bármely demokratikus ország számára (lásd az OSCE-féle Guidlines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief című 2004-es anyag 9-12. és 31-51. oldalait), továbbá: http://www.lawandreligionuk.com/2012/12/27/church-and-state-iii-the-european-dimension/.
Az Európai Emberi Jogi Bíróság döntéseiből leszűrhető elvekkel kapcsolatban lásd Schanda professzor többször hivatkozott könyvének (Magyar állami egyházjog) 45-46. oldalait, valamint az elmúlt időszak vallásszabadságot érintő ügyeit. A joganyaggal kapcsolatban lásd még Michael Germann Staatskirchenrech und Kirchenrecht c. szöveggyűjteményét, annak nemzetközi és európai dimenzióit, fejezeteit (megjelent Halle városában 2012-ben). Egyházi és vallási oldalról is születtek olyan munkák, amelyek iránytűként szolgálhatnak a demokratikus államok számára. Ez utóbbival kapcsolatban lásd STAHNKE, Tad – MARTIN, J. Paul: Religion and Human Rights: Basic Documents. Columbia University. 1998. 185-220. oldalak, valamint az Európai Egyházak Konferenciája Európai Integráció – Milyen integrációt szeretnénk című munkaanyagát.

Érdemes a rendszerek jogállási összetettségét is áttekinteni. A függelékben is olvasható táblázat alapján (I. táblázat) állítható, hogy Európa országainak döntő többségében többszintű rendszer található.[325] Azaz – még akkor is, ha a szabályozás a közösségek egyenlőségét vallja – a valós viszonyokat tekintve „hierarchiákat", különböző jogállású („szintű") közösségeket találunk. A modellek szintjén azonban fontos különbségek vannak.

Az államegyházi modell[326] egyosztatú abban az értelemben, hogy van az államegyház (esetleg államegyházak), és azon kívül vannak még a „többiek". A radikális elválasztás esetében nincs értelme beszélni bármiféle státusz-kérdésről: itt gyakorlatilag nincsenek egyházak jogi értelemben. A kapcsolódó modell esetében többszintű rendszerek vannak. Ezek élén a „hagyományos" közösségek speciális, köztestületi státusszal rendelkeznek. A déli államoknál pedig a hierarchia élén a „kiemelt" római katolikus felekezet áll.

[325] Az országok döntő többségében az egyházak törvényben meghatározott feltételek alapján kerülnek elismerésre, illetve „regisztrációra", nyilvántartásba vételre. (Az el nem ismert vallási szervezetek pedig általában egyesületi formában működhetnek.) Az elismerés, a közösségek nyilvántartásba vétele rendszerint a kormány vagy valamely minisztérium hatáskörébe tartozik (pl. Ausztria, Finnország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Lettország és Szlovénia). Van olyan állam, ahol formálisan királyi határozat születik adott közösség egyházként történő elismeréséről (pl. Dánia). De ismert megoldás az is, hogy a nyilvántartásba vétel jogát a bíróságokhoz telepítik (pl. Bulgária, Észtország, vagy éppen Magyarország 2011 előtt).

[326] Az Egyesült Királyság (Anglia államegyháza az anglikán egyház, amelynek feje az uralkodó; minden más vallás és felekezet egyesületi formában működik, azaz, nincs külön egyházi státusz, sem közjogi elismerés, csupán magánjogi). Finnország (az elmúlt 10-15 évben az állami egyházjog, illetve az állam és az egyház kapcsolata az államegyházi rendszertől a felekezetek egyenjogúsága irányába mozdult el, igaz, két egyház – Finnország Evangélikus-Lutheránus Egyháza és az Ortodox Egyház – továbbra is „államegyházként" működik, e jelzőt a joganyag azonban már nem tartalmazza). Görögország (a Keleti Ortodox Egyház Görögország hivatalos államvallása). Málta (a Római Katolikus Egyház Málta hivatalos államvallása). Dánia, Norvégia és Izland tartoznak e kategóriába Európából. Itt érdemes megemlíteni, hogy jellemző az a megoldás, hogy bizonyos egyházakat a „történeti hagyomány" alapján eleve elismert egyházként fogadnak el. Az államegyházakkal rendelkező országok esetében ez egyértelmű, de hasonló a helyzet Bulgáriában, Lettországban, Litvániában, Luxemburgban és Cipruson is, illetve ismeri ezt a fajta eljárást Görögország is, az ortodox államegyház mellett más közösségek esetében is.

Miként azt a „főszövegből”, de magában a függelékben található táblázatokból is láthatjuk, a nyilvántartásba vételnek különböző feltételei lehetnek.[327] Ezeket általában létszámhoz („hívők taglétszámához”), működési időhöz, vagy ezek valamiféle kombinációjához kötik (ezek eléggé változóak lehetnek: Finnországban pl. 20 tag szükséges, míg Szlovákiában 20.000!; az időtartamra ugyanilyen változatosság igaz).

A kombinált rendszereket differenciált szisztéma jellemzi: többszintű, hierarchikus rendszerek ezek (ilyen szabályozás jellemzi pl. Ausztriát, Romániát, Csehországot stb.). Mindezeknek megfelelően – és az elérhető kedvezményektől is függően – az elismert közösségek száma országonként nagyon eltérő. A tucattól több százig terjedhet a közösségek száma. A legtöbb Bulgáriában, Lengyelországban, Dániában, illetve korábban Magyarországon van, illetve volt. Az előző három ország esetében a vallási közösségek száma a 100-at is meghaladja.

Érdekes kérdés a homogenitás és a modellek közötti összefüggések kérdése. Első ránézésre úgy tűnik, mintha a kapcsolódó modell és az államegyházi modell létrejöttének a felekezeti homogenitás kedvezne (persze, kérdés, hogy „melyik volt előbb”; nem egy esetben a politikai döntésnek – az államegyházi státusz bevezetésének – volt következménye/eredménye a felekezeti homogenitás, különösen is igaz ez az északi országok esetében). Mindazonáltal úgy tűnik, hogy – különösen a radikális elválasztás és a német nyelvterület országait, illetve a déli államok felekezeti arányait is áttekintve –, hogy az egyes modellek bármely felekezeti megoszlást mutató alakzattal összekapcsolódhatnak.[328] Egyedüli kivétel ez alól az

[327] Ezt a fajta sokszínűséget – és annak nemzetközi jogi összefüggéseit is – jól érzékelteti Silvio FERRARI összefoglaló tanulmánya (An Overview of European Systems). In: DURHAM, W. Cole: Law and Religion. Wolters Kluwer. 2010. 424-438. oldalak.

[328] Érdemes megjegyezni azonban, hogy míg a reformáció néhány államot (mint például Spanyolországot és Portugáliát) alig érintették, addig a 16. századi történések más országokban csaknem teljes „sikert” arattak. Ez utóbbi esetben a változások gyakran

államegyházi modell, amely csak erős homogenitású ország esetében elképzelhető, fordítva azonban ez sem igaz.[329]

Európa legtöbb államában (kb. 75 százalék) létezik valamiféle hitoktatás, etikaoktatás, vallástan. Az alapvető különbség abban van, hogy az adott esetben kötelező vallástan „felekezeti" elkötelezettségű hittant, vagy ún. „objektív" hittant, „vallástan" jelent. Azaz, annak konfesszionális jellege a kérdés. („A vallásról tanítani vagy a vallást tanítani" – ahogy a kérdést, illetve a dilémmát az amerikai szerzők általában felteszik.)

Vannak olyan országok, ahol korosztályonként változik annak jellege (pl. Dánia). Európa térképe elég sokszínű ebből a szempontból. Vannak olyan államegyházi modellbe tartozó országok – vagy korábban odatartozott országok –, ahol bár az ember arra számítana, hogy konfesszionális hitoktatás zajlik, valójában azonban ún. „objektív" hittant (vallástant) tanítanak (pl. Anglia, vagy éppen Svédország).[330]

Általános tendencia, hogy a kötelező hitoktatást (a katolikus hittant) még a kimondottan katolikus déli államokban is megkérdőjelezték, megkérdőjelezik: a hitoktatás opcionális jelleggel választható, illetve megtagadható.

Egyértelműek azonban a különbségek a családjog terén, az egyházi házasságok állam általi elismerésének a kérdésében. A kapcsolódó modell országai esetében, illetve az államegyházi, vagy államegyházi jellegű országok esetében az egyházi házasság

---

szigorú államegyházi rendszert eredményeztek. Néhány ilyen „tisztán" evangélikus vallású országban épp most lehetünk tanúi e rendszerek lebontásának. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy még ezekben az országokban is teljes a vallásszabadság: sehol senki nem írja elő jogilag senkinek, hogy mi az, amiben hinnie kell, vagy mi az, amiben nem szabad hinnie.

[329] Finnországban is a felekezeti homogenitás a döntő, illetve az ortodox felekezet „kiemelt" státusza esetében politikai, politikatörténeti okok állhatnak a háttérben.

[330] Mindezekkel kapcsolatban lásd TAMMINEN, Kalevi – VESA, Laulikki – PYYSIAINEN, Markku: Hogyan tanítsunk hittant? Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 2001. 35-39 oldalak.

– bizonyos feltételek megléte esetén – az állam által elismert. A kapcsolódó modell országaiban, illetve a radikális elválasztás modelljébe tartozó országok esetében azonban ez az esetek döntő többségében nem így van.

Európa – miként az a fentebbi összefoglaló egybevetésből is jól látszik – sokszínű. A gazdasági, nyelvi, kulturális dimenzió mellett igaz ez a vallási közösségek, illetve az államok és az egyházak kapcsolatának a viszonyaira is. Az egyházak szerepe megkerülhetetlen: küldetésük van minden egyes ember irányában (missziós parancs a keresztény felekezetek esetében!).

Maguk az emberek is – legalábbis egy jeletős részük – elvárással vannak az egyházak irányában, közösségeiknek fontos szerepük van a civil társadalom és a demokratikus „közrend" építésében, megerősítésében. Azok a decentralizáció és a szabadság kis köreinek fontos tényezői, illetve világméretű kapcsolatai által a helyi és a nemzetközi közösségi élet és politika aktív szereplői. A legfontosabb azonban az, hogy a vallásszabadság mindenütt érvényesüljön, és hogy az állam egyszerre tudjon „semleges lenni" – elsősorban a Schanda Balázs által kifejtett „technikai" értelemben –, ugyanakkor partnerként tekinteni az egyházakra, vallási közösségekre.

Függelék

I. Egyházalapítás kritériumai (létszám és honosság), regisztráció[331]

Ország	A rendszer tagoltsága	Létszám	Honosság
Ausztria	1998 óta két, 2002 óta három különböző jogi formában működhetnek az egyházak. Az első csoportba azok a közösségek tartoznak, amelyek állami elismerésben részesülhetnek az 1874. évi AnerkennungsG alapján (Törvény a vallási közösségek törvényes elismeréséről). Az elismerés formája rendelet, a nagy "történelmileg elismert" egyházakra azonban a Szentszékkel kötött megállapodás, illetve a külön törvények az irányadók. Az elismert egyházak közjogi jogállással rendelkeznek. Az 1998-as BekGG (Felekezeti közösségekről szóló törvény) az el nem ismert egyházak új kategóriáját vezette be: a felekezeti (vagy vallási) közösséget, amely magánjogi jogi személyiséggel rendelkezik. Az ilyen jellegű közösség bejegyzésére akkor van mód, ha a közösség legalább 300 taggal rendelkezik. Az állam ezeket a felekezeteket is elismeri, azzal a kikötéssel, hogy ezek a csoportok nem kaphatnak állami anyagi támogatást (pl. az oktatás területén). Összesen 14 bejegyzett közösség.	Felekezeti közösségnél 300 fő; az elismert egyházaknál a népesség 0,2 %-a (kb. 16.000 fő).	A vallási közösségek jogi személyiségéről szóló 1998. évi 19. törvényt 2011. július 7-én módosította az osztrák Parlament. A változtatásra az osztrák Alkotmánybíróság és az Európai Emberjogi Bíróság által megfogalmazott, egyéni vallásgyakorlási jogokra vonatkozó kritikák miatt volt szükség. A törvénymódosítás révén a 11. § paragrafusban eddig meghatározott feltételek könnyítésre kerültek és újabb elismerési lehetőségekkel/feltételekkel egészültek ki. A törvénymódosítás hatálybalépését követően így egy vallási közösség akkor nyerhet elismerést, ha legalább húszéves fennállással rendelkezik, ebből 10 évet szervezeti formában, és legalább 5 évet, mint e törvény szerinti jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség működik vagy szervezetileg és tanításában egy már legalább 100 éve nemzetközileg működő vallási társasághoz tartozik, amelyik Ausztriában legalább 10 éve szervezett formában működik vagy szervezetileg és tanításában egy már legalább 200 éve nemzetközileg működő vallási társasághoz tartozik és a hívek száma eléri az osztrák népesség legalább két ezrelékét (több mint 16.000 főt).
Belgium	római katolikus, protestáns, anglikán, izraelita, iszlám és ortodox A protestáns vallás elismerésének éve: 1839, az anglikán vallás elismerésének éve: 1870/1875, az izraelita vallás elismerésének éve 1808, az iszlám vallás elismerésének éve: 1974, az ortodox vallás elismerésének éve: 1985.	mérlegelés tárgya	mérlegelés tárgya

[331] Készítette: Dr. Birkás Antal. Források: saját kutatás (elsősorban az International Religoius Freedom Report 2010 jelentései, valamint az euresisnet.eu honlap adatai), továbbá minisztériumi anyagok, saját korábbi tanulmányaim, Gerhard Robbers könyvei, írásai. Az adatok közlését Dr. Fedor Tibor főosztályvezető engedélyezte.

Bulgária	A) tradicionális vallás (ortodox); B) történelmileg is elfogadott" vallások (iszlám, zsidó, katolicizmus); C) más egyéb közösségek (összesen 107 regisztrált közösség).	-	tradicionális
Ciprus	A) Ortodox egyház és Vakf (Vakuf), török ciprusi muzulmán közösség különleges státusza; B) az Alkotmány nevesíti az örmény ortodox, a maronita és a római katolikus közösséget is 5 bejegyzett közösség.	-	tradicionális
Csehország	A) legalább 300 taggal rendelkező közösségek; B) az első szinten legalább 10 éve regisztrált csoport + a lakosság 0,1%-a (kb. 10.000 fő) 31 bejegyzett közösség.	300, illetve kb. 10.000 fő	„magasabb" szinten lévők esetében legalább 10 év.
Dánia	A) az állam által elismert, de az állam által elismert egyházi szertartás végzésére (pl. házasságkötés) nem jogosult közösségek; B) állam által elismert egyházi szertartás végzésére felhatalmazott közösségek; C) a Dán Népegyház. 116 bejegyzett közösség.	50 fő	tradicionális
Egyesült Királyság	Az angol államegyházon (Anglikán Egyház) kívül – illetve a Skóciai Református (Presbiteriánus) Egyházon kívül – a többi vallási közösségek közhasznú egyesületi formában működnek.	-	tradicionális
Észtország	Az egyház legalább három egyesült egyházközségből áll, és püspökségbe szerveződik; vallásos egyesület; vallásos egyesületek szövetsége; szerzetesrend; az ún. vallásos társulás, amely tevékenysége hitbeli, de a hagyományos rítusokon túlmegy, és nem egy konkrét egyházhoz, vagy szövetséghez kapcsolódik. Egy egyházközség létrehozásához legalább 12 felnőtt tag szükséges.	12 fő szükséges az egyházközség alapításához	tradicionális
Finnország	Finnország Evangélikus-Lutheránus Egyháza és az Ortodox Egyház továbbra is „államegyházként" működik. E két egyház közjogi személy. A többi egyház jogalanyisága magánjogi természetű. 80 közösség	Vallási közösséget legalább 20, finnországi lakóhellyel rendelkező személy alapíthat, de a törvény lehetővé teszi, hogy a több mint 200 aktív tagot számláló közösségek az éves állami költségvetésből támogatást kapjanak	20

Franciaország	A vallási egyesületek a magánjog talaján állnak, az egyesületeknek megfelelően hozhatók létre. Az elismert szerzetesrendek jogállása a közhasznú egyesületekéhez hasonló. A Belügyminisztérium nyilvántartása szerint 100 protestáns, 15 zsidó, körülbelül 30 iszlám és 100 katolikus, valamint több mint 50 Jehova Tanúi vallási egyesület rendelkezik adómentes státusszal.	-	tradicionális
Görögország	Keleti Ortodox Egyház Görögország hivatalos államvallása; a zsidó felekezet és a muzulmán közösség közjogi értelemben vett jogi személyként működik; a többit a magánjog szerinti entitásként tartják számon	-	tradicionális
Hollandia	A vallási közösségek egyesületi vagy alapítványi formában működnek. A holland jogszabályok nem határozzák meg az egyház kritériumait.	-	-
Írország	Önkéntes egyesületként működnek a vallási közösségek.	-	tradicionális
Lengyelország	A) kétoldalú egyezményekben rögzítik az állam és az adott közösség viszonyát (15 egyház); B) az 1989-es törvény alapján egyesületi formában működő kisebb vallási közösségek (jelenleg 155 közösség van)	100 fő	-
Lettország	A) „hagyományos” (történeti) vallások (evangélikus, katolikus, ortodox, óhitű ortodox, baptista, metodista, adventista és zsidó felekezetek) B) ún. új vallások (vallási közösség, vallási egyesület) Kb. 1137 közösség működik.	20 fő	10 éven át évenkénti regisztráció, utána végleges a státusz.
Litvánia	A) hagyományos (történeti) vallások; B) az állam által elismert közösségek; C)„csak” regisztrált közösségek (vallási egyesület) Kb. 1262 közösség.	A c, csoportba tartozók esetében 15 fő.	Az b, csoportba tartozók esetében 25 év. Az a, csoportba tartozó esetében 300 év.

Luxemburg	Kétoldalú megállapodás a Szentszékkel, az evangélikusokkal, a reformátusokkal, a zsidókkal, az anglikánokkal, a görögökkel, a szerb és a román ortodoxokkal; egyéb közösségek a magánjog alapján, főként alapítványként működnek.	-	tradicionális
Málta	A) római katolikus (államvallás) B) vallási egyesületek	-	tradicionális
Németország	A) köztestületi jogállású egyházak (a jogállást tartományonként szerezhetik meg a közösségek); B) egyéb, magánjogi jogi személyiségű egyházak, melyek többnyire egyesületi formában működnek Körülbelül 180 vallási közösség rendelkezik társasági státusszal.	Tartományonként általában a népesség egy ezreléke	Mérlegelés tárgya
Olaszország	A) Római Katolikus Egyház; B) az állammal megállapodásokat (megegyezések – intese) kötött közösségek (valdensek, hetednapi adventisták, pünkösdisták, zsidók, baptisták); C) az elismert és D) az ún. „el nem ismert" egyesületek – ez utóbbi egy sajátos jogi kategória, gyakran felekezetként utalnak rá.	-	Mérlegelés tárgya
Portugália	A) római katolikus B) más közösségek C) vallási egyesületek	-	30 év; nemzetközileg elismert közösség esetében 60 éves működés (külföldön)
Románia	A) jogi személyiséggel bíró elismert vallási kultusz; B) jogi személyiséggel bíró vallási egyesület („vallási alapítványok") C) vallási csoport 18 bejegyzett közösség (a törvény sorolja föl).	A b, csoport esetében 300 fő. Az a, csoportba tartozók esetében a népesség 0,1%-a (kb. 22.000 fő).	12 év (elismert vallási kultuszok esetében)
Spanyolország	A) azon közösségek, amelyek egyedi megállapodásokat kötöttek az állammal; B) a protestánsok, a zsidók és a muzulmánok C) a harmadik szinten a második szinten elfogadott szövetségekhez csatlakozó közösségek állnak	-	Mérlegelés tárgya

Svájc	római katolikus, ókatolikus, protestáns	-	-
Svédország	Kétszintű rendszer: a, az evangélikus egyház dominanciája; b, 2000 óta bármely közösség regisztráltathatja magát. 23 bejegyzett közösség.	Mérlegelés tárgya	Mérlegelés tárgya
Szlovákia	Kvázi kétszintű rendszer: egyházak, vallási egyesületek. 18 bejegyzett egyház	20.000 fő	tradicionális
Szlovénia	43 bejegyzett egyház	100 fő (2010-ig)	10 év, vagy 100 év „külföldi" működés (2010-ig)

II. Vizsgált országok – alkotmányjogi vonatkozások[332]

Dánia:
4. cikk Az Evangéliumi Lutheránus Egyház Dánia államegyháza, és ilyen minőségében az állam támogatja.
6. cikk A király az Evangéliumi Lutheránus Egyház tagja.
66. cikk Az államegyház alkotmányát törvény állapítja meg.
67. cikk Az állampolgárok jogosultak gyülekezetek alapítására Isten tiszteletére, a meggyőződésük szerinti módon, amennyiben tanításuk és gyakorlatuk nem ellentétes a jó erkölccsel és a közrenddel.
68. cikk Senki nem kötelezhető személyi hozzájárulásokra valamely felekezetnek azon kívül, amelyhez tartozik.
69. cikk Az államegyházon kívüli vallási szervek szabályait törvény állapítja meg.
70. cikk Vallási meggyőződése vagy származása miatt senkit nem lehet megfosztani polgári és politikai jogai teljes gyakorlásától, és ilyen okok miatt senki nem kerülhet el állampolgári kötelezettséget.

Finnország:
11. cikk (1) Mindenkit megillet a vallás- és lelkiismereti szabadság.
(2) A vallás- és lelkiismereti szabadság magába foglalja a hit megvallását és gyakorlását, a meggyőződés kifejezését, a vallási közösséghez tartozás jogát és az ettől való tartózkodást. Senki nem kötelezhető arra, hogy lelkiismerete ellenére részt vegyen a vallásgyakorlásban.

Franciaország:
1. cikk Franciaország oszthatatlan, világi, demokratikus és szociális köztársaság. Valamennyi állampolgára számára biztosítja a törvény előtti egyenlőséget származásra, fajra vagy vallásra való megkülönböztetés nélkül. Tiszteletben tart minden vallásos hitet. Berendezkedése decentralizált.

Görögország:
3. cikk (1) Görögországban az uralkodó vallás: Krisztus kelet-ortodox egyházának vallása. Elismerve fejének a mi Urunk, Jézus Krisztust, Görögország ortodox egyháza elválaszthatatlanul egyesül hittételeiben a konstantinápolyi Nagy Egyházzal és Krisztusnak minden más azonos hitvallású egyházával, megtartva tántoríthatatlanul a szent apostoli, valamint a zsinatok által felállított kánonokat és a szent hagyományokat. Az egyház önálló, és a hivatali tisztségükben lévő püspökök Szent Zsinata, és az ebből létrehozott Állandó Szent Zsinat vezeti, melynek összetételét az egyház alaprendtartásának rendelkezései szabják meg, figyelembe véve az 1850. június 29-i Patriarchális Könyv, valamint az 1928. szeptember 4-i zsinati törvény rendelkezéseit.
(2) Az egyes országrészeken meglevő egyházi rendtartások nem állhatnak ellentétben az (1) bekezdés rendelkezéseivel.
(3) A Szentírás szövege változatlan marad. Más nyelvre való hivatalos fordítása Görögország önálló egyházának és a konstantinápolyi Nagy Egyháznak előzetes engedélye nélkül tilos.
13. cikk (1) A lelkiismereti szabadság sérthetetlen. A jogok és szabadságok gyakorlása nem függ az egyes személyek vallási meggyőződésétől.
(2) Minden ismert vallás szabad, szertartásait a törvény védelme alatt, háborítatlanul lehet gyakorolni. A szertartások gyakorlása a közrendet és a jó erkölcsöt nem sértheti. A prozelitizmus tilos.
(3) Minden ismert vallás lelkészei azonos állami felügyelet alatt állnak, és ugyanolyan kötelességei vannak az állammal szemben, mint az uralkodó vallás lelkészeinek.
(4) Senki nem mentesülhet vallási felfogása miatt az állam iránti kötelezettségei alól, és nem tagadhatja meg a törvények tiszteletben tartását.
(5) Eskü csak törvény alapján tehető kötelezővé, és törvény szabja meg annak formáját.

Németország:
4. cikk (1) A hit, a lelkiismeret, a vallás és a világnézet szabadsága sérthetetlen.
(2) A zavartalan vallásgyakorlás biztosított.
(3) Senkit sem lehet lelkiismerete ellenére fegyveres hadi szolgálatra kényszeríteni. A részleteket szövetségi törvény szabályozza.
7. cikk (1) Az oktatásügy egésze állami ellenőrzés alatt áll.
(2) A nevelésre jogosítottaknak joguk van arra, hogy döntsenek a gyermekek vallási oktatásban történő részvételéről.
(3) A nem egyházi iskolák kivételével a nyilvános iskolákban a vallásoktatás rendes tantárgy. Az állami felügyelet jogának csorbítása nélkül, a vallásoktatást a vallási közösségek alapelveinek megfelelően kell folytatni. Akarata ellenére nem lehet oktatót arra kötelezni, hogy vallásoktatást folytasson.
12/A. cikk (2) Aki lelkiismereti okok miatt a fegyveres hadi szolgálatot megtagadja, kisegítő szolgálatra kötelezhető. A kisegítő szolgálat időtartama a fegyveres szolgálat időtartamát nem haladhatja meg. A részleteket törvény szabályozza, amely nem korlátozhatja a lelkiismereti döntés szabadságát s olyan kisegítő szolgálat lehetőségét is előírhatja, amely szoros összefüggésben van a fegyveres erők és a szövetségi határőrség kötelékével.
A hatályos alkotmány 140. cikke kimondja, hogy az 1919. augusztus 11-i (ún. weimari) német alkotmány 136–139. és 141. – az egyházakkal foglalkozó – cikkeiben foglalt rendelkezések az alaptörvény részét képezik.

Olaszország:
7. cikk (1) Az állam és a katolikus egyház saját rendjükben egymástól függetlenek és szuverének.
(2) Viszonyukat a Lateráni Egyezmény szabályozza. Az Egyezmény felek által elfogadott módosításához nem szükséges az alkotmánymódosítási eljárás betartása.
8. cikk (1) A törvény előtt minden vallási felekezet egyformán szabad.
(2) A katolikustól eltérő vallási felekezeteknek joguk van saját statútumaik szerint működni, ha azok az olasz jogrenddel nem ellentétesek.
(3) Az államhoz való viszonyukat a képviseletükkel kötött megegyezés alapján törvény szabályozza.
19. cikk Mindenkinek joga van arra, hogy szabadon megvallja vallását, akár egyénileg, akár csoportosan, terjessze annak tanait, részt vegyen annak zártkörű vagy nyilvános szertartásain, ha ezek nem ellentétesek a közerkölccsel.
20. cikk Valamely egyesület vagy intézmény egyházi jellege, vallásos vagy kultikus célja nem lehet oka sem különleges törvényi korlátozásoknak, sem megalakításukkal, jogképességükkel vagy bármely tevékenységükkel kapcsolatos különleges adóztatásnak.

Svédország:
1. cikk (1) A közintézményekkel kapcsolatban minden állampolgár számára biztosítottak a következő jogok és szabadságok: (…) f) a vallásszabadság, amely alapján mindenki – egyedül vagy másokkal együtt – gyakorolhatja vallását.

[332] Forrás: TRÓCSÁNYI, László – BADÓ, Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Budapest. KJK-Kerszöv. 2005. vonatkozó fejezetei alapján. Készítette: Dr. Birkás Antal. Csak a nehezebben hozzáférhető szövegekkel foglalkozom, a magyar vonatkozásokat nem említem.

III. Egyházalapítás, regisztráció elutasítása – jogorvoslati lehetőség[333]

Dánia: 2007-től kezdve már nem az Egyházügyi Minisztérium, hanem az Igazságügyi Minisztérium Családügyi Főosztálya dönt a vallási közösségek regisztrációjáról. Döntésüket minden egyes esetben egy 4 fős, vallási és jogi kérdésekben jártas szakértői bizottság véleményére alapozzák. A bizottságban helyt kap egy teológus és egy jogász is. Tekintettel arra, hogy nincs konkrét szabályozás a regisztrációra vonatkozóan, gyakorlatilag a bizottság dolgozta ki a saját maga számára azt az útmutatót, s határozta meg a feltételeket, amelyeket javaslatuk megszületéséhez figyelembe vesznek. Az első két csoport (1. az állam által elismert, de az állam által elismert egyházi szertartás végzésére (pl. házasságkötés) nem jogosult közösségek; 2. állam által elismert egyházi szertartás végzésére felhatalmazott közösségek) tagjai egyesületként létező vallási közösségek. A Dán Népegyház helyzetét az Alkotmány szabályozza; az egyház életével kapcsolatos változást csak a Parlament eszközölhet.

Finnország: Az elmúlt 10-15 évben az állami egyházjog, illetve az állam és az egyház kapcsolata az államegyházi rendszertől a felekezetek egyenjogúsága irányába mozdult el, igaz, két egyház – Finnország Evangélikus-Lutheránus Egyháza és az Ortodox Egyház – továbbra is „államegyházként" működik. Az egyházakat a Nemzeti Szabadalmi és Nyilvántartási Hivatalban tartják nyilván, itt kell regisztrálni, ez a hivatal gondoskodik adott esetben megszüntetésükről is. Vallási közösség alapítását 20 felnőtt személy kérheti az NSzNyH-tól, amelyik a kérést egy, az Oktatási és Kulturális Minisztérium által független szakemberekből létrehozott bizottság döntése alapján elfogadhatja vagy elutasíthatja.

Svédország: A bejegyzés feltétele a vallási célra vonatkozó nyilatkozat megléte. A Svéd Egyház (a volt evangélikus államegyház) ex lege nyerte el az egyházi státuszt. Svédországban 2000-ben egy több évszázados tradíció ért véget, amikor egy 1996-os parlamenti határozattal szétvált az állam és a protestáns egyház. Ezáltal a svéd lutheránus egyház megszűnt államegyház lenni. A vallási tevékenység folytatásához nem szükséges az egyház elismerése vagy regisztrációja. Az állami támogatás igénybe vételéhez azonban szükséges a regisztráció. A kérelem elbírálásakor az illetékes (a Kulturális Minisztériumhoz tartozó) kormányhivatal csak a csoport taglétszámát és működési idejét mérlegeli, más feltétel nem szükséges.

Franciaország: Egyik egyház sem élvez különleges közjogi státuszt Franciaországban, kivéve Elzászt, ahol a katolikus, evangélikus, református és zsidó felekezetek közjogi jogállással rendelkeznek. A vallási egyesületek nyilvántartását a helyi prefektúrák végzik. A Kormány két kategóriában teszi lehetővé a vallási csoportok nyilvántartását az általános egyesületi jog alapján: vallási egyesületként – amelyek adómentességet élveznek –, illetve kulturális egyesületként. Az egyesületeknek mindkét kategóriában komoly szervezeti és pénzügyi feltételeknek kell eleget tenniük. A vallási egyesületek kizárólag vallási jellegű, liturgikus tevékenységet folytathatnak. A szervezetnek be kell jegyeztetnie magát a területileg illetékes Közigazgatási Bíróságon (Tribunal Adminstratif), a törvény 2007-ben történt módosítása alapján a szervezetek bejegyzésére lehetőség van a székhely szerint illetékes prefektúrán is. A szervezetnek évente pénzügyi jelentést kell készítenie jövedelmeiről, ingatlanairól stb. Jogsértés esetén bármely egyházi szervezet a székhely szerinti közigazgatási bíróságon terjesztheti elő panaszát, fellebbezni a fellebbviteli bíróságon lehet; amennyiben a sértett nem fogadja el a másodfokú ítéletet, az Államtanács elé kerül az ügy.

Németország: a köztestületi jogállású egyházakon túl: a közösségeknek abból a célból szükséges regisztráltatniuk magukat, hogy nonprofit szervezetként adómentes státuszt kapjanak. Az adómentességet kérvényező vallási közösségeknek igazolniuk kell – törvényeik, történetük és tevékenységük bemutatásával – hogy valóban vallási célú közösségként működnek. A szövetségi szintű hatóságok áttekintik a regisztrációs beadványokat, és rendszerint rutinszerűen megadják az adómentes státuszt. Az egyéb, magánjogi jogi személyiségű egyházakat, amelyek többnyire egyesületi formában működnek, a német jog megkülönbözteti a csupán részleges vallási célokra szerveződő vallásos egyesületektől. A társasági státusz megítélése szövetségi szinten történik, komoly követelmények alapján. A követelmények közé tartozik az állandóság biztosítéka, a szervezet mérete, annak bizonyítása, hogy a szervezet működése nem ellentétes az alkotmányos renddel és az alapvető emberi jogokkal.

Görögország: az ortodox, muzulmán és zsidó valláson túl (ezek államvallásként, illetve közjogi értelemben vett jogi személyként léteznek): a magánjog szerinti jogi személyként történő regisztrációhoz a vallási szervezetnek valamely ismert vallást vagy dogmát kell képviselnie. A bírósági gyakorlat az „ismert vallás" fogalmát úgy határozza meg, hogy az adott közösségnek legyen nyilvánosan tanított doktrínája vagy nyilvános imahelye, legyen nonprofit jellegű, ne sértse a közrendet és a közerkölcsöt, és legyen világos szervezeti hierarchiája. Az Oktatási és Vallásügyi Minisztérium közvetve úgy ismeri el a vallási csoportokat, hogy lehetővé teszi számukra imaházak megnyitását. Minden egyes imahelyhez önálló engedélyre van szükség, de egy érvényes engedély is elegendő a vallási csoport „ismert vallásként" való elismeréséhez, és a vallási törvény értelmében való védettségéhez.

Olaszország: Az állam a Szentszéket önálló autoritásként ismeri el.[334] Az 1984-es konkordátum szerint az állam szekularizált és fenntartja a jogot az új egyházak elismerésére (a katolikusokkal kötött konkordátumokhoz hasonló szerződésekben ismerik el a többi egyházat). A Villa Madama megállapodást követő egyezmények alapján megállapodások (intese) jöttek létre az olasz állam és a valdensek zsinata (1984), a hetednapi adventista egyház (1986), a pünkösdisták (1986), a zsidó hitközségek uniója (1987), a keresztény evangéliumi baptista unió (1993) és az evangélikus-lutheránus egyház (1993) között. 2007-ben az állam egyezmény-tervezetet írt alá a Buddhista Unióval, az Apostoli Egyházzal, a Konstantinápolyi Pátriárka Ortodox Egyházával, a Jehova Tanúival, valamint a mormon egyházzal és a hindukkal. 2010 májusában a miniszterek tanácsa jóváhagyta a 2007-es megállapodásokat és a parlament elé terjesztette ratifikációra, a parlament azonban nem szavazott róla. Azok a vallási közösségek, amelyek az állammal nem kötnek megállapodást, két különböző jogi formában létezhetnek. A felekezetek (vagy pontosabban testületeik) polgári jogi képességüket úgy nyerhetik el, amennyiben el nem ismert egyesületként jönnek létre. A felekezet így, bár korlátozott jogalanyiságot szerez (vagyonjogilag önálló és perképes), az alapító okirat és az alapszabály megalkotásában semmilyen állami ellenőrzés alá nem esik. Az elismert egyesületek szélesebb körű jogképességet kapnak, de alapításuk és működésük az állami szervek erős kontrollja mellett történik.

---

[333] Dr. Fedor Tibor, Dr. Birkás Antal, Dr. Kelemen Ida és Dr. Galik Gábor kutatási eredményei alapján készítette Dr. Birkás Antal. A szöveg publikálását Dr. Fedor Tibor főosztályvezető engedélyezte.

[334] A katolikus egyház közjogi jogalanyisággal rendelkezik, helyzetét megállapodások és külön jogszabályok rendezik.

IV. Egyház-finanszírozási megoldások Európa néhány országában[335]

Államegyházi modell	**Görögország:** Az állam elismeri az Ortodox Egyház kánonjogát az egyház belső életét tekintve, valamint a polgári jog (például a házasságkötés) területén is. A kormány pénzügyileg támogatja az államegyházat, finanszírozza például a klérus fizetését és az egyház épületeinek fenntartásának költségeit.	**Finnország:** Az Evangélikus-Lutheránus Egyháznak járó egyházi adót – a többi adóval együtt – az állami szervek hajtják be, az eljárás a költségeit is az állam fizeti. Akik nem kívánják fizetni az egyházi adót, kiléphetnek az egyház tagjainak sorából. Az államegyházak által a tagjaik vonatkozásában regisztrált születések, halálozások és házasságok polgári jogilag is elismertek (más egyházak tagjainak vonatkozásában mindezek regisztrációját az állam végzi). Az államegyházak mellett a regisztrált vallási közösségek is folyamodhatnak állami támogatásért. A törvény lehetővé teszi, hogy a több mint 200 aktív tagot számláló közösségek az éves állami költségvetésből támogatást kapjanak.
Kapcsolódó modell	**Ausztria:** A katolikus és az evangélikus egyház tagjaitól az SZJA 1,2 %-át az állam átirányítja az egyházaknak, amelyet az egyházak szedhetnek be. 1997-ben létrehozott járadékalapból kárpótolták a német és orosz megszállás alatt elkobzott egyházi vagyont. Járadék is van (Mária Terézia, II. József szekularizációi jogán, köztisztviselői illetményalap szorzata alapján valorizálják). Az állam finanszírozza a felezetek hittanóráit. Az állam fedezi az egyházi iskola oktatóinak fizetését	**Németország:** Az állam és az egyház egymástól elválasztva működik, habár speciális kapcsolat van az állam és azon egyházak között, amelyek közjogi szempontból társaságként működnek. Bármely vallási közösség kérvényezheti társaságként történő bejegyzését, ami lehetővé teszi, hogy kórházi, börtön- és katonai káplánokat delegáljanak, valamint tagjaik után részesüljenek az állam által beszedett adó egyházak között eloszthető 9% -ából. Azoknak, egyházi társaságoknak, amelyek élnek ezzel a lehetőséggel; fizetniük kell az államnak ezért a szolgáltatásért.
Együttműködő elválasztás modellje	**Olaszország:** Az elismert egyesületek (így azok a felekezetek, amelyek ezt a formát választják) állami hozzájárulás nélkül nem szerezhetnek ingatlant, ajándékokat és hagyatékokat nem fogadhatnak el. Az SZJA 0,8%-a felajánlható 7 egyház részére (azok is rendelkezhetnek akiknek nincsen jövedelme).	**Spanyolország:** A szövetségi adórendszer keretében a kormány lehetőséget biztosít az adófizetőknek, hogy adójuk bizonyos részét (0,7 %) a katolikus egyháznak, vagy valamely civil szervezetnek utalják. Más vallási közösség azonban nem lehet kedvezményezett.

[335] A legtöbb államban valamiféle vegyes finanszírozási/támogatási rendszer a jellemző (azaz, a közvetlen támogatás, közvetett (pl. valamilyen engedmény), adórendszerhez kötődő felajánlás, kárpótlás – ami persze nem „támogatás"), adomány stb. valamiféle „egyvelege" jellemző a legtöbb európai államra). Mint érdekesség említem meg, hogy vannak olyan országok, ahol adott közösségnek járna támogatás, de az nem él a lehetőséggel (pl. Romániában a Keresztény Baptista Egyházak Közössége, vagy éppen az adventisták). Az egyház-finanszírozási szakértők finanszírozási modellként az alábbiakat különböztetik meg: rigid szétválasztás, a támogatások kiterjedt rendszere, paternalista támogatás. Az egyháztámogatási típusok esetében pedig az alábbiakról beszélhetünk: közvetlen, normatív és/vagy alkalmi költségvetési támogatások, közvetett támogatás, egyházi adó, kárpótlás. Közvetlen támogatásra példa Ausztria, Belgium, Ciprus, Luxemburg, Románia, Szlovákia. Adórendszeren keresztüli adóbeszedésre példa Finnország, Svédország vagy éppen Németország. Franciaországban és Írországban nincs közvetlen állami támogatás. Az utóbbiban ezt az alkotmány is tiltja. A restitúció számos országot érintett és érint (elsősorban a kommunisták 20. századi ténykedéseinek – államosítások, rendek feloszlatása stb. – köszönhetően).

V. A vallási közösségek jogi megfogalmazása[336]

Egyes egyházaknak a „hagyomány” alapján való elismerése	Törvények által meghatározott feltételek alapján („honosság”, vagy éppen létszámmal kombinált kritérium)
Ide tartoznak azok az országok, amelyek államegyházat határoznak meg.	Ilyen például Lengyelország és Dánia (ezek esetében a létszám az alapvető kritérium), vagy éppen Portugália (ez utóbbi esetben az idő a döntő faktor).
Ide tartoznak továbbá: Bulgária, Ciprus, Lengyelország, Lettország, Litvánia és Luxemburg.	Vannak azonban olyan országok is, amelyek kombinálják e két feltételt. Ilyenek Ausztria, Csehország vagy éppen Románia.

[336] Készítette: Dr. Birkás Antal „A vallási közösségek jogállása” (PDF-anyag) alapján

VI. „Hitoktatás” (vallás és/vagy etika és/vagy erkölcs oktatása) Európa néhány országában[337]

Kötelező	Nem kötelező
Hollandia, Ausztria, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Finnország, Egyesült Királyság, Norvégia, Belgium, Bulgária, Dánia, Németország, Írország, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Lettország, Litvánia	**Szlovénia, Izland, Horvátország, Csehország, Észtország, Franciaország, Málta**

[337] Készítette: Dr. Birkás Antal; Forrás: Eurydice – Recommended annual taught in full-time compulsory education in Europe, 2011/12 alapján.

VII. Vallás, illetve hitoktatás az általam vizsgált országokban[338]

Németország	A német alaptörvény értelmében az oktatás a tartományok hatásköre (teljes Németországra egységesen érvényes helyzetértékelés nem adható). A német alaptörvény szerint a gyermek vallásoktatásban való részvétele állampolgári jog, de nem kötelezettség. Az alaptörvény szabályozza a vallási oktatás körülményeit is. Legfontosabbak: a szülő/gondviselő jogosult a gyermek vallásoktatásban való részvételét eldönteni (14 év felett pedig a gyermek saját elhatározása alapján kiléphet a vallásoktatásból; a legtöbb tartományban ez a korhatár érvényesül). Az állami iskolákban a vallásoktatás „rendes" tantárgy keretében valósul meg; a vallásoktatás a vallási közösségek elveivel összhangban állami felügyelet mellett működik (az állam garantálja a világnézeti szabadságot, így nem foglal állást abban, hogy melyik vallás az „igaz vallás", ezért nem határozza meg a vallásoktatás tartalmát sem). A vallásoktatásban tanári végzettséggel rendelkező tanárok vesznek részt. Részletesebben: A hittan, mint tantárgy egyes tartományokban a rendes tanterv része, máshol választható tárgy, de van arra is példa, hogy a vallásoktatás a tartomány közoktatásában választható tárgyként sem szerepel. A tanuló részvétele a vallásoktatásban opcionális, akkor is, ha az rendes tantárgyként szerepel. Ez alól kivételt képeznek a felekezeti iskolák, ahol a hittanoktatásból való kijelentkezés egyben az iskolából való kijelentkezéssel is együtt jár. A vallási közösségek létszáma miatt a hittan oktatásában dél- és nyugat-németországban általában a katolikus, északon és keleten inkább az evangélikus vallás dominál. Kisebb számban előfordul a zsidó és az ortodox vallás oktatása is. A Németországban egyre jelentősebb számú muszlim kisebbség miatt az iszlám vallás közoktatásban való megjelenése kívánatos lenne (igény lenne rá). A radikalizálódás megakadályozása miatt is fontos lenne mindez, a sokszor radikális nézeteket terjesztő korániskolák alternatívájaként. (Az Universität Tübingen megkezdte iszlám-vallásoktatók képzését; az iszlám esetében azonban Németországban nincs egységes központi szervezet, amellyel az állam az alaptörvény előírásai szerint az oktatás terén kontaktust tarthatna.)
Dánia	Dániában a 10. osztályig (vagyis a törvényben előírt minimális iskolai oktatás teljes időtartama alatt) kötelező a „kereszténység" (kristendom) nevű tantárgy, melyet évi kb. 35-37 tanórában oktatnak. A tantárgy „tudás alapú", és mindenekelőtt – de nem kizárólag – a lutheránus kereszténységgel kapcsolatos alapvető ismereteket hivatott közvetíteni, ugyanakkor a vonatkozó törvényszöveg explicit módon tiltja a diákok „világnézeti alapú befolyásolását".
Franciaország	Az állam és egyház szétválasztásáról szóló 1905 évi törvény értelmében az állami oktatási rendszerben – három megye kivételével – nem lehet hittant oktatni (laicitás elve) és elkülönült erkölcstan tantárgy sincs. Elzász-Lotharingiában a jelenleg is hatályban lévő 1801. évi konkordátum értelmében 14 éves korig kötelező hittanoktatás van (katolikus, evangélikus, református és izraelita), illetve aki ebben nem kíván részt venni, annak erkölcstant kell tanulnia.
Olaszország	Az iskolai hittanoktatás az állam számára kötelező, a diák számára nem. Olaszország esetében a hittanoktatás szabályozásának alapját nemzetközi szerződés képezi, nevezetesen az Apostoli Szentszék és az Olasz állam között 1984-ben megkötött konkordátum. A hittanárok állami alkalmazottak, a tantestület teljes jogú tagjai, akiknek megfelelő képesítéssel és egyházi jóváhagyással kell rendelkezniük; a hittanóra rendes, a többivel „egyenrangú" tantárgy, saját tanrenddel és tankönyvekkel. (A diákoknak a beiratkozáskor kell nyilatkozniuk, hogy választják-e, avagy sem a hittanórát.) A katolikus egyház mellett az állam más, ezt igénylő felekezetekkel is kötött hittanoktatási megállapodást, pl. valdensek, metodisták, adventisták, evangélikusok, baptisták, pünkösdisták és zsidók.
Görögország	Görögországban 2008-ig az állami oktatásban az általános iskolától hetente két alkalommal kötelező volt a hittanoktatás. A görög ortodox egyház masszív ellenállása ellenére 2008 augusztusában a konzervatív Új Demokrácia kormány az Unió nyomásáralehetőséget biztosított arra, hogy az állami oktatási intézményekben (Görögországban nincsenek egyházi iskolák) azok a diákok, akik nem ortodox vallásúak, a tantárgy alól felmentést kapjanak, és az óra alatt más tantárgyból korrepetálják őket. (Az Ortodox Egyház közleményében az új szabályozást alkotmányellenesnek minősítette.)
Svédország	Svédországban vallási tanulmányok elnevezésű kötelező tantárgy létezik, amely – természeténél fogva – interdiszciplináris és „felekezetközi". A tantárgy azzal foglalkozik, hogy a vallások és a filozófiák miként jelennek meg a nyelvben és a mindennapi cselekedetekben, továbbá, hogy az emberek miként viszonyulnak az etikai és egzisztenciális kérdésekhez. A tantárgy a hit és az etika fontosságára mutat rá a létezés és a hovatartozás egyéni megtapasztalásában. Az iskolai rendszer egységesítése és az átfogó, objektív oktatási rendszer megerősítése érdekében 2010-ben elfogadott új oktatási törvény a vallási iskolák esetében is kötelezővé teszi az állami iskolákkal azonos kötelező tantervet, továbbá a vallásgyakorlással összefüggő tevékenységekben (ima, szertartások) való részvétel önkéntes jellegét is.
Finnország	Finnországban az általános iskolában és a középiskolában egyaránt kötelező tantárgy a hittan vagy az ún. világnézeti oktatás. A lutheránus és az ortodox egyházhoz tartozó gyerekek egyházuknak megfelelő hittanoktatásban részesülnek, a vallási közösségekhez nem tartozó diákoknak világnézeti oktatást nyújtanak. A legújabb szabályozás szerint a tárgyat oktató tanárnak nem kell egyik „államegyház" tagjának sem lennie.

[338] A táblázatot az irodalomban és a „VI. függelékben" is feltüntetett anyagok alapján készítettem, Dr. Fedor Tibor főosztályvezető személyes közlését is felhasználva. A közzétételt Dr. Fedor Tibor főosztályvezető engedélyezte.

VIII.Sajátosságok, érdekességek Európában[339]

Írország:

1. Az alkotmány – a görögökéhez hasonlóan – a Szentháromságra való utalással kezdődik. „A mindenható Szentháromság nevében, amelytől minden hatalom származik és amely minden emberi cselekedet végső célja, mi, az ír nép alázatosan elismerjük a mi Urunk, Jézus Krisztus iránti kötelezettségeinket, aki őseinket a megpróbáltatások idején évszázadokon át gyámolította."
2. Maga az alkotmány minősíti bűncselekménnyé az istenkáromlást (40. cikkely), amely azonban csak a zsidó-keresztény hagyományhoz tartozó vallásokat védelmezi (soha nem indult még ilyen ügyben eljárás). Ez az alkotmányjogi alap módosult 2011 januárjától. A személyiségi jogokról szóló törvény módosításának az eredményeként 2011. január 1-től az „istenkáromlást" elkövetőket akár 25 ezer eurós pénzbírsággal is sújthatják. A törvény szerint blaszfémiának számít bármely vallás szent dolgaira vonatkozó témában nyilvánosságra hozni vagy kimondani olyan erősen bántó vagy gyalázó kijelentést, amely szándékosan sérti az adott valláshoz tartozókat.

Egyesült Királyság:

1. II. Erzsébet az Anglikán Egyház feje. Ő nevezi ki a két érseket és a püspököket is, a miniszterelnök javaslata alapján.[340] Mivel egy egyház – az Anglikán Egyház – betölti az államegyház státuszát, az angol jogban az „egyház" fogalma gyakran az Anglikán Egyházat jelöli.
2. Az Anglikán Egyházon kívül Angliában (és Skócia Egyházának kivételével az Egyesült Királyságban) nincs más olyan egyház, amelynek jogát az állam „egyházi jogként" ismerné el.
3. Az istenkáromlást egészen 2008-ig büntette a brit jogrendszer.
4. A politikai élet szereplői körében a kereszténység mind a mai napig meghatározó (a korábbi Tony Blair-vezette kormányzatok számos tagja elkötelezett kereszténynek vallotta magát, de hasonló a helyzet a mostani konzervatív kormányzatban is).

Spanyolország:
Spanyol szakemberek megkülönböztetik a „secularized" és a „secular" kifejezést az állam semlegességével kapcsolatos vitákban. Vallják, hogy az állam „secular". (A vita a szavak szintjén nehezen megragadható; a lényege az, hogy az állam semleges, méghozzá „technikai" értelemben: egyformán viszonyul polgáraihoz, méghozzá hitüktől és meggyőződésüktől függetlenül. Az állam „vallása" nem a szekularizmus, és végképp nem valamifajta ateizmus – semlegességnek álcázva.)

Portugália:
Vallási közösség egyházként való elismertetéséhez „rekord" idejű jelenlét, az ország életében való „folyamatos múlt" szükséges. A 30, illetve 60 év egyedülálló.

Olaszország:
Vannak problémák, amik mind a mai napig megoldatlanok: az orvosi kezelés vallási alapon történő visszautasításának a kérdése, vagy éppen a vallási ünnepeken történő munkavégzés kérdése.

Franciaország:
Franciaországban egy új szemlélet alakult ki, a „pozitív világiasság" szemlélete. Ennek lényege, hogy az állam azoknak a konkrét feltételeknek a biztosítását követeli meg, amelyek az összes vallás tiszteletben tartása mellett a vallásgyakorlást teszik lehetővé.

Németország:
Hozzávetőlegesen 2600 muzulmán imahely található az országban, ebből 150 hagyományos mecset, és mintegy 100 további, építészeti értelemben is mecsetnek tekinthető imahely felépítését tervezik.

Hollandia:
Érdekesség, hogy Hollandia minden muzulmán országban kiképzett imámtól, illetve muzulmán spirituális vezetőtől elvárja, hogy egy egyéves hosszúságú „integrációs képzésben" vegyen részt, mielőtt nekiáll lelki munkát folytatni az országban.

Luxemburg:

1. A muzulmán közösség esetében a megállapodás megkötése nehézkes, mivel nincs olyan muzulmán képviselet, amit mind az állam, mind pedig a muzulmánok elfogadnának.
2. Azok a vallásos közösségek, amelyek nem köztestületekként tevékenykednek, alapítványokat hozhatnak létre. Ezeknek az alapítványoknak hasonló jogaik vannak, mint a köztestületként létező szervezeteknek.
3. Az egyházat az állam finanszírozza. Az egyházi személyek bérét teljes egészében az állam fizeti.

Belgium:
Belgiumban 1997 óta két „szektafigyelő" szolgálat is működik. Az egyik – az ún. CIAOSN nevű szervezet – nyilvános, bárki által hozzáférhető jelentéseket ad ki, a másik – ICG nevű szervezet – „titkos" jelentéseket készít a kormányzat számára.

Ausztria:
Ugyanannyi – a lakosság 4,5%-4,5%-a – protestáns és muzulmán hívő él az országban.

Románia:
A püspökök megválasztásához és kinevezéséhez állami jóváhagyás szükséges.

Bulgária:
A hitéleti „irodalom", film stb. terjesztését sok esetben mind a mai napig engedélyeztetni kell a hatóságokkal.

---

[339] Saját kutatásaim során összegyűjtött érdekességek, általam érdekesnek talált, egy-egy országhoz köthető sajátosságok. Természetesen a válogatás szubjektív. Azokat az általam a kutatás pillanatában érdekesnek gondolt adatokat, jellegzetességeket gyűjtöttem össze és sorolom fel „ömlesztve", amelyek az olvasó számára is érdekesek lehetnek. Magyarországról nézve a fentieket és mindenféleképpen érdekesnek találtam.

[340] A két érsek a vallási feladataikon túl részt vesznek a Lordok Házának a munkájában is (ők az ún. „Spiritual Lordok").

Görögország:

1. Trákia hivatalosan elismert muzulmán közösségének három vezetője állami fizetést kap.
2. Az állami házasság mellett az egyházi házasságkötést is hivatalosnak, állam által elismertnek tekinti az állami jog.
3. Az országban mind a mai napig élnek politeista hellenisztikus vallást követők.
4. Az országban több százezer fősre becsült menekült közösség él; ezeknek a menekülteknek jelentős része muzulmán vallású.

Ciprus:
Az ortodox felekezet, a muzulmán közösség, a maroniták, az örmények és a római katolikusokon kívüli felekezetek nem kötelesek regisztráltatni önmagukat. A legtöbb esetben e közösségek nem profitorientált cégekként vannak bejegyezve.

Málta:
Állam és egyház szoros együttműködése ellenére a vallási közösségek – beleértve a katolikus felekezetet is – nem részesülnek általános adókedvezményben.

Szlovénia:
A szigorú elválasztás ellenére a regisztrált közösségek állami támogatásban részesülnek, igaz, ennek nagysága rendkívül csekély.

Szlovákia:
A vallási és az etnikai hovatartozás között szoros összefüggések vannak, és nem csak a magyarok esetében! (pl. az ország keleti részén élő ruténok szinte kivétel nélkül görög katolikusok, vagy az ortodox felekezet tagjai).

Csehország:
Csak a „második szinten”[341] regisztrált, illetve elismert közösségek tarthatnak állam által is elismert esküvőt, illetve szolgálhatnak a hadseregben és a börtönökben.[342]

Lengyelország:

1. Az Alkotmány Preambuluma hívőket és nem hívőket egyaránt megszólító invocatioval kezdődik.
2. A szolidaritás-mozgalom komoly és jó kapcsolatokat ápolt a katolikus egyházzal, így a rendszerváltás után a katolikus egyház befolyása erőteljesen mutatkozhatott meg (pl. a kötelező hittanoktatás bevezetésének a kérdése; általános abortusztilalom, néhány eset kivételével).

Észtország:

1. A kereszténység a 13. században terjedt el a mai Észtország területén. A terület a 17. században a svédek uralma alá került. Ennek köszönhető, hogy a következő évszázadban a lutheránus vallás lett a domináns vallás: a katolicizmus szinte megszűnt létezni az országban.
2. Bár számarányában az evangélikus közösség csak némileg nagyobb az ortodox hívők közösségénél, mégis – az etnikai értelemben vett észtek evangélikussága miatt – sokszor a lutheránus felekezetet nevezik a „nemzeti vallásnak”. Az országban élő oroszok alapvetően az ortodox hit követői.
3. Az egyházakról és a vallási szervezetekről szóló 1993-as törvény mindössze 12 tagot tesz szükségessé valamely vallási közösség elismertetéséhez (a szervezet vezetőjének legalább öt éve észt lakosnak kell lennie).

Lettország:
Az ortodox hívők legtöbbje orosz anyanyelvű, nem lett állampolgár. Ők elsősorban a nagyvárosokban élő, állandó lakhellyel rendelkező oroszok.

Litvánia:

1. Az 1995-ös Vallási közösségekről szóló törvény 5. cikkelye 9 tradicionális közösséget ismer el (római katolikusok, görög katolikusok, evangélikusok, reformátusok, ortodoxok, „Old Believers”, zsidók, muzulmánok és az ún. karaiták). A többi vallási közösségnek regisztráltatniuk kell magukat (szabályzattal, legalább 15 felnőtt taggal stb.). A regisztráltak egy része – a nagyobb, komolyabb közösségek – elismert közösséggé válnak, a többiek csak regisztrálttá.
2. A nem hagyományos közösségek nem válhatnak tradicionálissá. Mindez azonban nem jelent privilegizált helyzetet a litván jogtudók szerint, csupán a fentebb említett kilenc közösség tradicionális karakterének, illetve az ország történelmében játszott szerepüknek és a társadalomhoz fűződő mély viszonyuknak az elismerését jelenti.

Dánia:

1. A népegyház-modell sajátos modell egész Skandináviában. Ez az az egyház, amely mindenkiért van, és amelybe mindenki beletartozik. Ennek az egyháznak a „püspöke mindenki püspöke”- ahogy azt a tudós Henriksen megfogalmazza. Így fordulhatott elő aztán az, hogy 2001-ben Norvégiában – ahol szintén a népegyház modell uralkodik – egy fekete muzulmán fiút – miután a muzulmán közösség kérte, hogy a helyi keresztény templomban kísérjék őt az utolsó útjára, mivel a muzulmán imahelyre nem fértek be a hívek –, a helyi evangélikus lelkész temetett el.
2. A dán muzulmánok többsége a dán nagyvárosokban – elsősorban Koppenhágában, Aarhus-ban, illetve Odens-ben – él.

[341] Az első csoportba azok a közösségek tartoznak, amelyeknek legalább 300 felnőtt tagjuk van. Ezeknek a közösségeknek évente jelentési kötelezettségük van az állam felé, illetve e közösségek csupán részleges kedvezményekben részesülhetnek. A „második szintre” azok a közösségek pályázhatnak, amelyek legalább 10 éve regisztrált tagjai az „első szintnek”, és amelyek a „második szintre” való regisztráláskor legalább a teljes lakosság 0,1 százalékával rendelkeznek (kb. 10.000 fő). Azok a közösségek, amelyek 1991 előtt már bejegyzett közösségként léteztek – ilyen például a zsidó közösség is – nem kell, hogy az új feltételeknek megfeleljenek.

[342] Mindazonáltal a más közösséghez tartozó raboknak is lehetőségük van a saját vallásuk szerinti papok fogadására.

Finnország:

1. A vallási hovatartozás – a tévhittel ellentétben – nem automatikusan követi a szülők vallási hovatartozását. A szülőknek nyilatkozniuk kell az egyházba történő regisztrációról. A gyermek 12. életéve után mindenfajta hozzájárulás nélkül vallást válthat.
2. Aki tagja az egyháznak, automatikusan adót köteles fizetni. Ennek mértéke 1-2%, felekezettől függően. Az egyes állampolgár megtagadhatja az adófizetést, ebben az esetben azonban töröltetnie kell az egyházi tagságát.

Svédország:

Az uralkodónak és az egyházi ügyekért felelős miniszternek a Svéd Egyház tagjának kell lennie.

Ukrajna:

1. Az ortodox felekezetek után legtöbb tagot magának tudható felekezet (Ukrán Görög Katolikus Egyház) híveinek 93%-a az ország nyugati felében él.
2. Állami iskolákban 2005 előtt tilos volt hittant tartani, illetve a vallásról/vallásokról tanítani a tanterv keretében. 2005 óta azonban a tanterv része kell, hogy legyet a hittan, vagy az etika.

Oroszország:

1. A muzulmánok nagy része a Volga és az Ural vidékén él.
2. Az Orosz Ortodox Egyház nem csak lelki hatalom, de egyben politikai is. Jól mutatja ezt az a tény, hogy minden törvénytervezetet hivatalosan megküldenek az ortodox egyháznak, megvitatás céljára, továbbá az a 2010-es hír, miszerint az oroszok a 10 legbefolyásosabb keresztény politikus listáján Kirillt a hatodik helyre „szavazták be".

Svájc:

1. A muzulmán bevándorlók többsége a volt Jugoszlávia területéről, illetve Albániából, Törökországból, Észak-Afrikából és más egyéb arab országokból érkeznek.
2. A 2009-ben tartott referendumkor a szavazók 57,5%-a voksolt arra, hogy a mecsetek építését alkotmányban tiltsa Svájc.
3. Genf Kantonnak – „Kálvin Genfjének" – nincs – más kantonoktól eltérően – „nemzeti" vallása.

Kitekintésként:
Kanada:

1. A lakosság közel 20%-a „kisebbség". Legtöbbjük Ázsiából származik, saját nyelvvel és vallással. E bevándorlók 96%-a a keleti nagyvárosokban él.
2. Ontario az egyetlen olyan tartomány, amely a katolikus iskolákon kívül más felekezeti iskolának nem nyújt támogatást.

Amerikai Egyesült Államok:

1. A Legfelsőbb Bíróság egyik határozata tételesen kimondja: „Mi egy vallásos nép vagyunk, amelynek az intézményei föltételezik egy Fölsőbb lény létét".
2. A szeparáció őshazájának tekinthető Államokban – Franciaországhoz hasonlóan – a tábori lelkészi szolgálat kivételes kapcsolódási pont a szekuláris állam és a vallási közösségek között.
3. Az evangelikálok politikai szerepe döbbenetes. Jól látszik ez a mostani választások alkalmával is.[343]

[343] Lásd: BIRKÁS, Antal: Krízis az anglikánoknál.
Forrás: http://messzelatoblog.hu/blog/krizis_az_anglikanoknal

Felhasznált irodalom

ÁDÁM, Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. In: Magyar Közigazgatás 2000/9. 539-551. oldalak.

BARNSTEDT, Elke Luise: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 89-122. oldalak.

BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte: Állam és egyház Franciaországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004.79-98. oldalak.

BIRKÁS, Antal: Állam-egyház-rendszerváltás. In: Politika.hu folyóirat. Politológiai Párbeszéd Társasága. Budapest. 2009.

BIRKÁS, Antal: Állam és egyház kapcsolata: modellek, alternatívák dióhéjban. In Theologiai Szemle. 2011. 2. szám 108-109 oldalak.

BIRKÁS, Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Luther Kiadó. Budapest. 2011.

BARANKOVICS, István: Demokrácia, egyház, szabadság. Szent István Társulat, Budapest, 2002.

BOLERATZKY, Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. I. rész. Ordass Lajos Baráti Kör. Budapest. 1991.

BOLERATZKY, Lóránd: Állam és evangélikus egyház Finnországban. Budapest. FÉBÉ. 1947.

BOLERATZKY, Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog. II. rész. Budapest. 1998.

BOLERATZKY Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. In: Valóság 2000/1. 49-58.

CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2003.

CHELINI-PONT, Blandine – FERCHICHE, Nassima: Religion and the Secular State in France. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015.

CURCIO, Maura: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 377-383. oldalak.

DOBSZAY, János: Állam, egyházak Magyarországon 1989-2004. Egyházfórum. Budapest. 2004.

DURHAM, W. Cole – SCHARFFS, Brett G.: Law and Religion. Wolters Kluwer. 2010.

DÜBECK, Inger: Állam és egyház Dániában. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és egyház az Európai Unióban. Pápa. PRTA. 2004. 43-56. oldalak.

DÜBECK, Inger: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005.55-76. oldalak.

DURAND, Jean-Paul: Az elválasztás gyakorlata Franciaországban. In: FORRAI, Tamás: Az állam és egyház elválasztása. Faludy Ferenc Akadémia. Budapest. 2005.

ERDŐ, Péter: Bevezetés a kánoni jogba. Budapest. 1989.

ÉRSZEGI, Márk Aurél: Pápa, Szentszék, Vatikán. Szent István Társulat. Budapest, 2014.

FEDOR, Tibor: Az állam és az egyházak kapcsolata Ausztriában. In: Acta Humana. 2000/39-40. 52-63. oldalak.

FEDOR, Tibor: Az egyházi ingatlanrendezés 20 éve (1991-2011). KIM. Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság. Budapest. 2012.

FERRARI, Silvio: Állam és egyház Olaszországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004.169-183. oldalak.

FERRARI, Silvio: State and Church in Italy. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005. 209-230. oldalak.

FORRAI, Tamás (szerk.): Az állam és egyház elválasztása. Faludi Ferenc Akadémia – Távlatok, Budapest, 1995.

FRIEDNER, Lars: Constitutional Jurisprudence in the Area of Freedom of Religion and Beliefs. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 260-270. oldalak.

FRIEDNER, Lars: State and Church in Sweden. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005.

KAARIAINEN, Kimmo: Religion and State in Finland. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2.

KELEMEN, Ida: Vallási közösségek jogállása. Budapest. 2011.

KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskolai Nyomda. Pápa. 1910.

KORPICS, Márta – WILDMANN János: Vallások és egyházak az Egyesült Európában. TYPOTEX. Budapest.

KORIOTH, Stefan – AUGSBERG, Ino: Religion and the Secular State in Germany. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015.

KOTIRANTA, Matti: Religious Entities as Legal Persons in Finland. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 63-81. oldalak.

KÖBEL, Szilvia: Az állam és az egyházak közötti megállapodások – a pártállamban és a jogállamban. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. OKM. Budapest. 2007. 131-150 oldalak.

KÖBEL, Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!" Rejtjel. Budapest. 2005.

KÜHLE, Lene: Concluding Remarks on Religion and State in the Nordic Countries. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2.

KÜSTER, Bernd: Administrative and Financial Matters in the Area of Religious Freedom and Religious Communities. In: Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana. 2008. 335-357. oldalak.

LUTHER, Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházszervező iratai. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó. Pozsony. 1910.

MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion an the Secular State. General Reporters. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015. 1-19. oldalak.

McGRATH, Alister E. : Bevezetés a keresztény teológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 2002.

NIELSEN, Marie Verjup – KÜHLE, Lene: Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2. 173-188. oldalak.

OSTERHAVEN, Eugene: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szemszögből. Kálvin János Kiadó. Budapest. 1995.
PACZOLAY, Péter: A semleges állam és kritikája. In: Az állam és egyház elválasztása. FORRAI, Tamás. Faludi Ferenc Akadémia – Távlatok. Budapest. 1995.

PAPASTHATIS, Charalambos: Állam és egyház Görögországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 99-111. oldalak.

PAPASTATHIS, Charalambos: State and Church in Greece. In: ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005.115-138. oldalak.

PAPASTATHIS, Charalambos – MAGHIOROS, Nikos: Greece: A Faithful Orthodox Christian State. In: MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier – DURHAM, W. Cole: Religion and the Secular State. UNIVERSIDAD COMPLUTENSE DE MADRID. Madrid. 2015.

PETTERSSON, Per: State and Religion in Sweden: Ambiguity between Disestablishment and Religious Control. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2.

PRŐHLE, Károly: Az ágostai hitvallás. Harangszó. Győr. 1943.

SCHANDA, Balázs: A vallási közösségek jogi szabályozásáról. In: Vigilia 2001/7. 492-500. oldalak.

SCHANDA, Balázs: Az állam és az egyház elválasztásának gyakorlata a mai magyar jogban. In: Az állam és egyház elválasztása. FORRAI, Tamás. Faludi Ferenc Akadémia – Távlatok. Budapest. 1995.

SCHANDA, Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat. Budapest. 2000.

ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. Pápai Református Teológiai Akadémia. Pápa. 2004.

ROBBERS, Gerhard: State and Church in the European Union. Nomos. Baden-Baden. 2005.

SCHMIDT, Ulla: State, Law and Religion in Norway. In: Nordic Journal of Religion and Society. 2011/2.

SCHÖTT, Robert: Állam és egyház Svédországban. In: ROBBERS, Gerhard: Állam és Egyház az Európai Unióban. PRTA. Pápa. 2004. 217-224. oldalak.

SIMON, Sándor – HENCZI, Lajos: Állam és Egyház Európában. (Többnyelvű konferenciakötet.) Budapest. 2003.

SZATHMÁRY, Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó. Budapest. 2004.

TAMMINEN, Kalevi – VESA, Laulikki – PYYSIAINEN, Markku: Hogyan tanítsunk hittant? Evangélikus Sajtóosztály. Budapest. 2001.

TRÓCSÁNYI, László – BADÓ, Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Budapest. KJK-Kerszöv. 2005.

VOIGT, Gottfried: Bevezetés az egyház tanításába. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Budapest. 1997.

ZLINSZKY, János: A semleges állam jogtörténeti fejlődése. In: Az állam és egyház elválasztása (konferenciakötet). Faludi Ferenc Akadémia – Távlatok. 1995.

ZUCKERMAN, Phil: Why are Danes and Sweedes so Irreligious? In: Nordic Journal of Religion and Society. 2009/1.

Felhasznált internetes és más elektronikus (digitális) források

BARANYAI, Csaba – HORVÁTH-BOLLA, Zsuzsanna: A finn püspöki kar nem támogatja a melegek megáldását az egyházban. Forrás: http://www.evangelikus.hu/a-finn-puspoki-kar-nem-tamogatja-a-melegek-megaldasat-az-egyhazban

BIRKÁS, Antal: Krízis az anglikánoknál. Forrás: http://messzelatoblog.hu/blog/krizis_az_anglikanoknal

Christian Solidarity International. Hungary. Forrás: http://www.csi-magyarorszag.hu/

Church and State: Mapping Exercise. Forrás: http://ucl.ac.uk/spp/publications/unit-publications/133.pdf

CRANMER, Frank: Church and State III – the European dimension. Forrás: http://www.lawandreligionuk.com/2012/12/27/church-and-state-iii-the-european-dimension/

CSIZINÉ, Schlosser Annamária: Az egyházak jogalanyisága. PPKE JÁK. 2010. (doktori értékezés, PDF anyag, kézirat)

European Studies on Religion and State Interaction (lásd a honlap vonatkozó ország-tanulmányait). Forrás: http://euresisnet.eu

FRIEDMAN, Howard: British Lords Discuss Religion In Public Life. Forrás: http://religionclause.blogspot.hu/2014/11/british-lords-discuss-religion-in.html

Görögország alkotmánya (angolul).
Forrás: http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl25.html#A13

International Religious Freedom Report 2010-2015 számai.
Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/index.htm (az egyes számokat innét a legkönnyebb visszakeresni; lásd mindig a vonatkozó ország-tanulmányokat).

A legutóbbi (2015-ös) anyag itt érhető el:
http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper

IVERSEN, Hans Raun: Religion in Denmark.
Forrás: http://denmark.dk/en/society/religion/

JANTERA-JAREBORG, Maarit: Religion and the Secular State in Sweeden.
Forrás:
http://www.crs.uu.se/digitalAssets/125/125656_3religion_in_the_secular_state.pdf
http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Sweden.1.pdf

Isten és egyház az európai alkotmányokban.
Forrás: http://www.magyarkurir.hu/hirek/isten-es-egyhaz-az-europai-alkotmanyokban

Jehovah' Witnesses in Italy (saját egyházi kiadvány angol nyelven).
Forrás: http://www.cesnur.org/2016/witnesses.pdf

KELEMEN, Ida: Vallási közösségek jogállása. Képviselői Információs Szolgálat. Budapest. 2011. (PDF-anyag)

KOTIRANTA, Matti: Religion and the Secular State in Finland.
Forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf

KUGLER, Gudrun: Keresztények elleni diszkrimináció és intolerancia Európában. 2011-es jelentés.
Forrás:
http://www.intoleranceagainstchristians.eu/fileadmin/user_upload/Report_2011_on_Intolerance_and_Discrimination_against_Christians_in_Europe_Webversion.pdf

Legal Aspects of Religious Freedom. Ljubljana 2008. PDF formátumban.
MORTENSEN, Vigg: Church Autonomy and Religious Liberty in Denmark.
Forrás:
https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/mortensen.pdf

PICKLES, Eric: A Christian ethos strengthens our nation.
Forrás:
http://www.telegraph.co.uk/news/religion/9538561/A-Christian-ethos-strengthens-our-nation.html#

RAJKI, Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban. In: Egyháztörténeti Szemle, 2002/2. szám. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/rajki-kadar.htm

Report on International Religious Freedom Report 2010.
Forrás: http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010/
Sok lelkész támogatja a semleges házassági törvényt.
Forrás:
https://web.archive.org/web/20160218004008/http://svenska.yle.fi/artikel/2014/06/26/manga-praster-stoder-konsneutral-aktenskapslag

STEINER, Felix: Opinion: The state already plays a role in religion
Forrás:
http://www.dw.com/en/opinion-the-state-already-plays-a-role-in-religion/a-19226824

THE WORLD FACTBOOK.
Forrás:
https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/

The World Law Guide. Legistlation Slovakia.
Forrás: http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweslw.htm

Tömegével lépnek ki a Norvég Egyházból.
Forrás:
http://www.evangelikus.hu/norveg-egyhazi-kilepesek-2016

Vatikáni Figyelő Villa Madama megegyezéssel foglalkozó 2009-es száma.
Forrás:
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CuUzSK7_LtYJ:vatikanifigyelo.freeblog.hu/categories/tortenelem/page/2/+Villa+Madama+sz%C3%B6vege&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&source=www.google.hu

További hivatkozott/felhasznált, ill. ajánlott oldalak

http://churchstate.eu

http://forum18.org

http://kirchenrecht.net

http://religlaw.org

http://lawreview.byu.edu

www.staatskirchenrecht.de

http://www.thelocal.se/34370/20110615/

https://perswww.kuleuven.be/~u0050551/Course%20notes/11-12%20Law%20and%20Religion%20-%20reader/11-12%20Law%20and%20Religion%2016%20-%20Religion%20and%20State%20Relationships%20in%20Europe.pdf

http://www.law.cf.ac.uk/clr/networks/Frank%20Cranmer_%20Church%20&%20State%20in%20W%20Europe.pdf

http://www.magyarhirlap.hu/pp_hir_nyomtat.php?hir_id=187671

http://www.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24598%3Aegyhazak-szabadlabon-husz-ev-telt-el-az-1990-evi-iv-toerveny-elfogadasa-ota&catid=133%3Ahatter&Itemid=508&lang=hu

http://www.stacio.hu/aktu%C3%A1lis/b%C3%BCrokr%C3%A1cia-%C3%BAtveszt%C5%91j%C3%A9ben

Relation of State and Church in the countries of the European Union: models, alternatives (summary)

In my book I analyze the „real" circumstances of connection between State and Church. Real circumstances in the sense that I do not approach the things mentioned in the title in respect of „history of ideas", political philosophy or else political theology – although where it is necessary, I follow some „roundabout ways", also since this kind of approach is by no means far from me. That is, I will write here and now about the circumstances, models and national characteristics we can find in Europe, first of all in countries of the European Union today, at the beginning of the 21st century.

In relation of connection between State and Church, concrete instances are always decisive. Examining the individual cases, we can find national characteristics, in several cases special solutions, historical background etc., however modelling may be useful. It helps us to distinguish one view or another, more or less similar practice, attitude, and to observe certain tendencies as well, even if we know well that there are no „chemically pure" countries, „reality of relation" of State and Church.

After sessation of the „existing socialism", all states of Europe can be basically considered ideologically neutral. In the case of these states, we can distinguish three or four kinds of models. These four are distinguished by scientific literature, at the same time there are some authors, including Gerhard Robbers, quoted several times in my book, that reckon the latter two in one group, and there are some that use different names, referring to the my categories; in connection with the latter see the works by Lóránd Boleratzky and Sándor Szathmáry listed in the bibliography.

I think the division below (based on Professor Balázs SCHANDA's tipology) is to be followed, first of all owing to the

„regional” position of the countries belonging here and features of division into denominations:

1. model of State Church;
2. model of radical division;
3. the so called connected model;
4. model of cooperating separation.

A short summary of the models:

Model of State Church

The model of State Church is not unknown in Europe. Several countries belong to this group, including Norway (until May 2012!), Finland, Denmark, Iceland or else Malta. This „list” is a historical heritage, a „child” of last centuries, that is not a result of development of the recent past, the last decades. It is not necesserily thanks to the denominational unity, much rather to the organic development, respect of traditions. (Nonetheless, where State and Church separated from each other earlier, and which countries are characterized by intense denominational homogenity (e.g. Spain, Luxembourg), the State-church character has had some „features” to this very day (e.g. their dominant religion must be Catholic).

Model of radical separation

A reason why I think this short comparison (France and the USA) is important because it shows well what the radical separation, which is difficult to understand and to accept for many people, may be rooted in, and it also shows well what a big difference is or may be between different kinds of radical separation!

In modern age, it was in the United States of America where State and Church were first separated in a radical way in 1791, adopting the 1st Amendment to the Constitution. The American

citizens saw the freedom of religion assured by this amendment, which basically deals with the accomplishment of institutionalisation or the possibility of institutionalisation of Church by State and stipulated its prohibition. Later, on the basis of 1868 Amendment (14th Amendment), the theory of the „wall of separation" of the Supreme Court was formulated, which has become classic and referred to by many since and is interpreted by many in many ways and often referred to in different debates. The central gist of this principle is the following: State or a State organ may not give any support to any religion in the interest of protection of freedom of religion. The reason for this separation, however, was not hatred for religion, much more on the contrary: the anxiety for religion and freedom of religion. The American people is religious or how the Supreme Court formulates in one of its resolutions: „We are a religious people, the institutions of which suppose the existence of a Superior Being."

On the contrary, in continental Europe, in the case of the French model, the separation has had and has some other motives and roots of history of ideas. The reasons for this separation in its form at the beginning of the 20th century were anticlericalism and anti-catholicism. In the French case, the reasons for the measures were not the anxiety for religion or formation of a neutral State but much rather secularisation and decrease of influence of Church, and in this connection the complete laicization of public life and education. After all, „banishment" of religious life to private sphere. That is, in contrast to the American one, the French way of radical separation has resulted in formation of a definitely antireligious and anticlerical model version.

After this, it is worth examining the main features, characteristics of the joining model „covering" a large part of the continental Europe, first of all the Catholic countries and the German-speaking ones, and those of the cooperating dividing one.

Joining model

Properly speaking, this model may be found between the two above-mentioned and sketched ones, as regards its features, characteristics, „closeness" of connection of State and Church.

Although this modell – similarly to the one of separation – professes separation („distinction") of State and Church, nevertheless it places the stress on cooperation of the two, concentrating on „neutral indifference" instead of „positive neutrality", at the same time denying the idea of State Church. It is the expression „joining" that conveys the relation of two spheres in this connection. What does this mean in practice again?

First of all, that this model, according to the above, denies State Church, at the same time in contrast to partition, and refusing the legal status of Church in this model, it believes in predominant role of the two, the cooperation of these two spheres, putting Churches in a peculiar position and giving them a status of public law. In a given case, e.g. in the case of the German Fundamental law, it does not necessarily mean the legal formulation of separation, however it means that of the „institutionalized" religion anyway. That is, in this system State reckons with the keeping force of Churches, its role in traditions of society, centuries-old activity, and it is ready or willing to cooperate with it (with them), first of all with Churches, denominations recognized by the laws of the country, for the sake of specific goals and interests. Or as Balázs Schanda formulates it: „The German-speaking States of Central Europe cooperate with national Churches in many fields and provide support „within the framework of exercising their responsibility."

Model of cooperating separation

This model is a result of the changes in Catholic countries of Southern Europe: breaking the traditions of earlier decades, as a

result of the changes in Catholic Church, the preceding model of State Church was succeeded by the world of contractual relations (the intensions, the so-called „Villa Madama system"): the liquidation of earlier close unity, in a way, however, that among the denominations, the Catholic continues to be in a favoured role.

(It is important to know that the principle „free Church in free State" at the beginning of the 20th century and its practice was „undone" again, officially at least, by the later right-wing regimes, except for the Salazar-regime, forming a closer unity of Church and State; this was transformed gradually from the 1970s.)

That is, the separation happened here as well, however on the one hand, contrary to the French model for example, on the initiative or with the consent of Church, the „weaker party", on the other hand this model reckons with the weight and role of the Catholic denomination and Churches in society in future as well.

This model also rekons with the possibility of cooperation. In all cases, it is based on the contractual relation of the two parties, two partners, mutually recognizing and considering each other autonomous, resp. „independent" as well as on the regulation on its basis. Naturally, certain characteristics of the ealier period exist on in the case of this model as well, as for example the recognition of the church marriage by the state has not changed despite the separation either.

As I mentioned at the very beginning of my summary, it is worth to examine the countries concretely and in detail, instead of (or besides) the models, according to different respects, for on the one hand, so many counties, so many systems, on the other it is difficult to find chemically pure „model-countries": in every case, the detailed description of the given State's practice reveals more.

In my book I do analyze three nordic countries (Sweden, Finland and Denmark) and other four (France, Germany, Italy and Greece) belonging to these models I have just mentioned. And also Hungary. The comparative dimension is very important. The system of considerations is as follows:

1. Social preconditions: denominational distribution, other statistics
2. Social preconditions: the historical roots, historical links
3. Legal background: legal sources, fundamental categories, acknowledgment of religious communities, etc.
4. Further legal links (links of right of labour, legal status of clergymen, Churches and family law, question of marriage, etc.)
5. Relation of State and Church(es) in the dimension of culture
6. Questions of financing Church
7. Other (problems in connection of relation of State and Church; problems connected with realization of freedom of religion; topical things, points of interest)

The above analysis can be performed in terms of every models and all the countries. I do not have, however, the opportunity to do so here because of restrictions of time and size.

Nevertheless, the examination of the question is essential and useful. Freedom of religion is important in our life. It is also important to see the converging tendencies, at the same time the features still existing in Europe related to the topic of my book.

„Az állam és egyház közti kapcsolat vizsgálatának időszerűségét egyrészt az indokolja, hogy örökörvényű tételek nincsenek erre vonatkozóan, másrészt pedig, hogy ilyen összefoglaló tanulmány nem is jelent meg eddig. A kapcsolatok állandóan változnak, sohasem konstansak, akár történeti, teológiai, politikai, vagy egyházjogi nézőpontból vizsgáljuk a kérdést.

A szerző nagyon helyesen nem kíván „normális" kapcsolatot felállítani – a valóról ír –, annál is inkább, mert ideális államból kiindulni aligha lehet, mert ilyen nincs.

Ennek a kérdésnek a megvilágításánál az egyházjogi és jogtörténeti írásnál alkalmazott különböző tudományos módszereken kívül különösen fontos szerep jut az összehasonlító módszernek. Az állam és egyház kapcsolata leginkább ennek a módszernek a segítségével tárható fel genetikus és kazuális összefüggésben. Hazánkban talán a finn evangélikus egyház és állam közti viszonyt tárgyaló munkán kívül más átfogó munka nem született, ezért melegen lehet üdvözölni Birkás Antal ilyen irányú nagyszerű kezdeményezését. Birkás Antal nevét a Reformáció, államhatalom, politika – Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei 2011-ben megjelent és a nemrég írt Napjaink dilemmái – Protestáns válaszok 2015-ben megjelent könyvben írt tanulmányaival tette ismertté, melyet kiegészített ezzel az alapos tanulmányával. Nagyon helyeselhető, hogy szerző munkáját alapfogalmak megvilágításával kezdi és a szuverenitás fontosságát külön is hangsúlyozza. Szerzőt a tekintetben is dicséret illeti, hogy zömmel angol nyelvű forrásmunkákat használt fel. Ez a hézagpótló tanulmány alapos munkára vall és igényt tarthat széleskörű megismerésre.

A kérdés egyetemességét érzékelteti, hogy a földi élet világától a transzcendentális magasságokig terjedő végtelenséget fogja át, és benne az embert is korlátokat nem ismerő hitével és földi életének ezernyi korlátozásával. Valóban bátornak kell lennie annak, aki ezzel a problémával szemben erőtlenséget nem érez."

Dr. Boleratzky Lóránd
egyetemi m. tanár